

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
SOCIOLOĢIJAS NODAĻA

**PAAUDŽU ATŠĶIRĪBAS POLITISKAJĀ
LĪDZDALĪBĀ LATVIJĀ UN BEĻĢIJĀ:
SALĪDZINOŠA ANALĪZE**

MAĢISTRA DARBS

Autors: Jurijs Ņikišins

Stud. apl. s40751

Darba vadītāja: profesore Dr. sc. soc. Brigita Zepa

RĪGA 2010

ANOTĀCIJA

Šī maģistra darba tēma ir „Paaudžu atšķirības politiskajā līdzdalībā Latvijā un Beļģijā: salīdzinoša analīze”. Tās mērķis ir salīdzināt un skaidrot līdzdalības īpašības pa vecuma grupām abās valstīs. Šim nolūkam es izvirzu piecas hipotēzes un pārbaudu tās ar statistiskām procedūrām, tai skaitā izkliedes analīzi.

Teorētiskajā daļā aplūkoti līdzšinējie pētījumi par politisko līdzdalību faktoriem – vecumu, postsociālisma mantojumu, politisko uzticēšanos un subjektīvo kompetenci.

Empīriskais pētījums atklāj nozīmīgas starpvalstu atšķirības gandrīz visos līdzdalības veidos. Valsts kā faktors izrādās ievērojami ietekmīgāks par vecumu. Pretējs pieņēmums neapstiprinājās, kaut vairums starppaaudžu atšķirību ir statistiski nozīmīgs.

Atslēgvārdi: politiskā līdzdalība, uzticēšanās, subjektīvā kompetence, izkliedes analīze

SUMMARY

The topic of this master thesis is „Generational differences in political participation in Latvia and Belgium: A comparative analysis”. Its main goal is to compare and interpret the features of political participation by age groups in both countries. To this end, I set five hypotheses and test them with statistical procedures, among them variance analysis.

In the theoretical part, I review the late research on political participation factors – age, post-socialist heritage, political trust and subjective competence.

The empirical exploration discovers significant differences between countries in most participation modes. Country proves to be more powerful than age as factor. The opposite speculation doesn't hold up, although most intergenerational differences are also significant.

Keywords: political participation, trust, subjective competence, analysis of variance

ZUSAMMENFASSUNG

Das Thema dieser Masterarbeit ist „Generationsunterschiede in der politischen Beteiligung in Lettland und Belgien – eine Vergleichsanalyse“. Zum Ziel hat sie Vergleich und Interpretation der altersmäßigen Beteiligungseigenschaften in beiden Ländern. Für diesen Zweck stelle ich fünf Hypothesen auf, die ich mittels statistischer Verfahren prüfe, darunter auch Varianzanalyse.

Im theoretischen Teil gehe ich auf bisherige Forschung der Beteiligungsfaktoren ein, nämlich Alter, postsozialistische Erbe, politisches Vertrauen und subjektive Kompetenz.

Die empirische Forschung stellt signifikante ländermäßige Unterschiede fest. Der Land-Faktor weist sich stärker als Alter, die Gegenvermutung aber falsch aus, obwohl auch die meisten Generationsunterschiede als signifikant zutreffen.

Schlüsselbegriffe: politische Beteiligung, Vertrauen, subjektive Kompetenz, Varianzanalyse

АННОТАЦИЯ

Тема данной магистерской работы – «Поколенческие различия в политическом участии в Латвии и Бельгии: сравнительный анализ», а ее целью является сравнение и объяснение обнаруженных различий. Для этого я выдвигаю пять гипотез и затем проверяю их с помощью статистических процедур, в том числе дисперсионного анализа.

В теоретическом разделе рассматриваются ранее проведенные исследования факторов политического участия – возраста, постсоциалистического наследия, политического доверия и субъективной компетентности.

В ходе эмирического исследования обнаружены значимые различия по странам. Фактор страны оказывается сильнее, нежели возраст, хотя большинство возрастных различий также статистически значимы.

Ключевые понятия: политическое участие, доверие, субъективная компетентность, дисперсионный анализ

SATURA RĀDĪTĀJS

ANOTĀCIJAS	2
SATURA RĀDĪTĀJS	6
APZĪMĒJUMU SARAKSTS	7
IEVADS	8
1. Pētījuma tēmas pamatojums	8
2. Bakalaura darba „Latvijas iedzīvotāju politiskie uzskati un politiskā līdzdalība” kritiskā analīze	9
2. Pētījuma objekts.....	12
3. Pētījuma mērķis un uzdevumi	12
4. Pētījuma metodoloģija	13
5. Pētījuma hipotēzes	13
1. TEORĒTISKĀ DAĻA	15
1.1. POLITISKĀS LĪDZDALĪBAS DEFINĒŠANAS PROBLĒMA	15
1.2. VECUMS UN PAAUDZES KĀ POLITISKĀS LĪDZDALĪBAS FAKTORS.....	20
1.2.1. Dzīves cikla pieeja	20
1.2.2. Starppaaudžu vērtību maiņas pieeja.....	23
1.2.3. Un tomēr: dzīves cikls vai paaudžu nomaiņa? Britu elektorālās uzvedības piemērs	28
1.3. POSTPADOMJU MANTOJUMS KĀ POLITISKĀS LĪDZDALĪBAS FAKTORS	29
1.3.1. Divas izpratnes par demokrātiju.....	30
1.3.2. Trīs izpratnes par demokratizāciju	32
1.3.3. Jauno Eiropas demokrātiju raksturojums.....	34
1.4. POLITISKĀ UZTICĒŠANĀS, SUBJEKTĪVĀ KOMPETENCE UN POLITISKĀ LĪDZDALĪBA	37
1.4.1. Uzticēšanās pētniecība un tās galvenās atziņas	37
1.4.2. Uzticēšanās un politiskā līdzdalība	38
1.4.3. Uzticēšanās dimensijas un vides ietekme.....	39
1.4.4. Uzticēšanās nozīme demokrātijai	40
1.4.5. Politiskā kompetence un subjektīvā kompetence	41
1.4.6. Subjektīvā kompetence un politiskā līdzdalība	43
2. METODOLOĢIJA	46
2.1. PRIMĀRAIS PĒTĪJUMS	46
2.2. PĒTĪJUMA VEICĒJU INSTITŪCIJAS	46
2.3. INSTRUMENTĀRIJS UN LAUKA DARBS	46
2.4. PĒTĪJUMA ĢEOGRĀFIJA UN IZLASE.....	47
2.5. IZMANTOTIE INDEKSI	47
2.6. IZKLIEDES ANALĪZE JEB ANOVA.....	51
2.7. VECUMA GRUPO ATLASE	52
3. REZULTĀTI UN DISKUSIJA	55
3.1. VISPĀRĪGĀ INFORMĀCIJA.....	55
3.2. UZTICĒŠANĀS, SUBJEKTĪVĀS KOMPETENCES UN POLITISKĀS LĪDZDALĪBAS SALĪDZINĀŠANA PA VALSTĪM UN PAAUDZĒM	60
3.3. HIPOTĒŽU PĀRBAUDE	64
3.3.1. Pirmā hipotēze: jaunāko un vecāko paaudžu OPLI salīdzinājums.....	64
3.3.2. Otrā hipotēze: atšķirības starp Latvijas un Beļģijas jaunākajām grupām	65
3.3.3. Trešā hipotēze: UI, SK un OPLI starppaaudžu un starpvalstu atšķirību salīdzinājums.....	66
3.3.4. Ceturtā hipotēze: izglītības un politiskās līdzdalības korelācija	67
3.3.5. Piektā hipotēze: sociāli ekonomiskā statusa un politiskās līdzdalības korelācija.....	69
4. GALVENIE SECINĀJUMI	70
PATEICĪBA	74
IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI	75

APZĪMĒJUMU SARAKSTS

ESS	European Social Survey (Eiropas sociālais pētījums)
OPLI	Objektīvās politiskās līdzdalības indekss
SES	Sociāli ekonomiskais statuss
SK	Subjektīvā competence (indekss)
SPSS	Statistical Package for Social Sciences
UI	Uzticēšanās indekss
WVS	World Values Survey (Pasaules vērtību pētījums)

IEVADS

1. Pētījuma tēmas pamatojums

No studiju noslēguma darbiem, disertācijām, citiem zinātniskajiem rakstiem kopumā bieži sagaida, ka autori pamatos pētījuma tēmas svarīgumu, aktualitāti un nepieciešamību padziļināti to izzināt. Manā gadījumā šāds pamatojums būtu atbilde uz jautājumu, kāpēc vispār jāpēta politiskā līdzdalība.

Mūsdienās vispāratzīts ir uzskats, ka ievērojama daļa moderno sabiedrību ir demokrātiskas, tostarp Rietumu civilizācijas sabiedrību lielākā daļa. Vienmēr var diskutēt, cik tuvu tā vai cita sabiedrība būtu demokrātijas “ideālajam tipam”, ja tāds pastāvētu. Nav noslēpums arī tas, ka kopš demokrātijas jēdziena rašanos tas sen ir izgājis no sākotnējām etimoloģiskajām robežām un tā nozīme ir daudz plašāka un sarežģītāka, nekā tas burtisks tulkojums “tautas vara” vai “tautvaldība”. Par cik mēģinājumi dot plašu un tai pat laikā precīzu definīciju šajā gadījumā ir riskanti, pētījumos vēl joprojām lieto šaurākus un konkrētākus skaidrojumus. Tāpēc par demokrātiskām uzskata iekārtas, *„kur līderi tiek izvirzīti uz sāncensības principiem balstītās vēlēšanās, kur opozīcijas partijām ir iespējas cīnīties par varu vai piedalīties varas realizācijā”* [Rozenvalds 2005:7].

Zīmīga ir profesora J. Rozenvalda konstatācija, ka *„par demokrātijas idejas uzvaras gājienu mūsdienu pasaulē liecina tas, ka pat demokrātijas pretinieki bieži vien izmanto tās retoriku un cenšas savās interesēs izmantot tās procedūras”* [turpat]. Kā demokrātisku savas valsts iekārtu tiešām „marķē” ne tikai Zviedrija un Japāna, kuras žurnāla *The Economist* Demokrātijas indeksa skalā atradās „pilnīgi demokrātisku” sabiedrību grupā, ieņemot attiecīgi 1. un 17. vietu, bet arī „daļēji demokrātiskas” sabiedrības kā Latvija un Meksika (46. un 55. vieta), „hibrīda režīmi” līdzīgi Singapūrai un Krievijai (82. un 107. vieta) un „autoritārās” valstis, kā Baltkrievija un Ziemeļkoreja (132. un 167. vieta)¹.

Tai pat laikā nav jāpārvērtē demokrātisko institūciju formālā nozīme. Laikā gaitā pieauga sapratne, ka tās funkcionē un padara demokrātiju dzīvotspējīgu tad, ja tiek indivīdu, sociālo grupu un sabiedrības kopumā pieņemtas un atzītas. Šo pieņemšanu, atzīšanu un uzticēšanos sauc par leģitimitāti [sal. Weber 2006:39-40; Forbrig 2005:11]. Politiskajai līdzdalībai, norāda vācu politikas zinātnieks Forbrigs [Forbrig 2005:12], ir primāra nozīme leģitimitātes veidošanā. Dažādu un plašāku sociālo grupu interešu iesaistīšana lēmumu pieņemšanas procesā ne tikai liek valstij ieklausīties savos pilsoņos, bet arī paplašina pieņemto lēmumu pieņemšanu un atzīšanu [turpat]. Līdzdalības

¹ The Economist Intelligence Unit's Index of Democracy 2008. Sk. Internetā (06.03.2010):

<http://a330.g.akamai.net/7/330/25828/20081021185552/graphics.eiu.com/PDF/Democracy%20Index%202008.pdf>

procedūru lietošanai dažādos līmeņos piemīt arī izglītojošs efekts, kā rezultātā pieaug indivīdu un sociālo grupu zināšanas par demokrātiju un tās potenciāla pielietošanas iemaņas.

Savukārt faktori, kas vājina leģitimitāti, tiešā vai netiešā veidā apdraud arī demokrātisko iekārtu. Sākotnēji leģitīmā ceļā pieņemtie lēmumi var nenovest pie sagaidāmā rezultāta vai pasliktināt situāciju. Tas vājina uzticēšanos noteiktām procedūrām, kā arī institūcijām, kuras tās īsteno. Piemēram, ja valdības pasākumi noveda pie ekonomiskās situācijas uzlabošanas vai to rezultātā cieta daudzu cilvēku labklājība, sabiedrības reakcijas diapazons var būt plašs – no balsotāju īpatsvara sarukšanas līdz demokrātijas pilnīgai noraidīšanai par labu nedemokrātiskām alternatīvām, kā notika XX.gs. 30.gg. Vācijā. Otrs draudu veids balstās faktā, ka no demokrātijas visvairāk iegūst tie, kas prot to izmantot – respektīvi, tie, kam ir pietiekošas zināšanas un resursi, lai būtu aktīviem politikā. Daudzos pētījumos iezīmējas šādu cilvēku sociālais profils – visbiežāk tie mēdz būt labi izglītotie, pārtikušie pilsētu iedzīvotāji. Citu, ne tik labi situēto grupu atstumtība var rezultēties uzticēšanās zudumā, starpšķiru dialoga trūkumā un pastāvošo problēmu konservēšanā tā vietā, lai sabiedrība konsolidēti mēģinātu tās risināt un attīstīties.

Tādējādi, politiskās līdzdalības līmenis dotajā sabiedrībā kalpo kā varas institūciju leģitimitātes un demokrātijas iesakņotības un funkcionēšanas indikators. Tas norāda, cik pieprasīts ir demokrātijas sniegtais potenciāls un kuras no tā sastāvdaļām pilsoņi mēdz izmantot biežāk vai retāk. Tai pat laikā līdzdalība ir demokrātiskās iekārtas neatņemama sastāvdaļa [sal. Forbrig 2005:20]. Šie apsvērumi padara līdzdalības pētījumus aktuālus un nepieciešamus jebkurā sabiedrībā, kas ir uzskatīta par demokrātisku.

2. Bakalaura darba „Latvijas iedzīvotāju politiskie uzskati un politiskā līdzdalība” kritiskā analīze

2008. g. vasarā esmu aizstāvējis bakalaura darbu par Latvijas iedzīvotāju politiskajiem uzskatiem un politisko līdzdalību, lielāku uzmanību pievēršot tieši līdzdalībai [Ņikišins 2008]. Tā galvenais mērķis bija izzināt, kā un kādos veidos izpaužas Latvijas iedzīvotāju politiskā līdzdalība un kā tā sasaucas ar viņu uzskatiem un attieksmēm par politiku. Pirms pāriet pie paša maģistra darba saturiskās puses, vēlētos atgādināt bakalaura darba procedūru un iegūtos rezultātus, kā arī pamatot lēmumu turpmāk attīstīt pētījumu šajā tēmā.

Galvenie rādītāji, kuriem manā darbā bijā jāatspoguļo līdzdalības izpausme un tās sakarība ar uzskatiem, bija:

- 1) sociāli ekonomiskais statuss (reducēts līdz izglītības un ienākumu līmenim);
- 2) uzticēšanās indekss piecām varas institūcijām;

3) subjektīvās kompetences indekss (cik sarežģīta respondentam liekas politika un cik grūti viņam ir izteikt politiskus spriedumus);

4) objektīvās politiskās līdzdalības indekss (sasummēti 10 politisko aktivitāšu veidi pēdējo 12 mēnešu laikā).

Šie rādītāji padarīju iespējamu samērā vienkāršu un pieticīgu problēmas analīzi un hipotēžu pārbaudi. Arī no hipotēzēm izdarītie secinājumi bija paredzami un arī apstiprinājušies korelāciju analīzes rezultātā:

- 1) cilvēki, kas vairāk uzticas valsts institūcijām, drīzāk piedalās vēlēšanās;
- 2) uzticēšanās rādītāji atsevišķām valsts institūcijām neatšķiras no kopējā uzticēšanās indeksa;
- 3) cilvēkiem ar augstāku sociāli ekonomisko statusu ir arī augstāks politiskās līdzdalības līmenis;
- 4) cilvēkiem ar augstāku subjektīvās kompetences līmeni ir augstāks politiskās līdzdalības līmenis;
- 5) personām ar augstāku sociāli ekonomisko statusu ir augstāks subjektīvās kompetences līmenis.

Visas korelācijas bija statistiski nozīmīgas, bet vāji izteiktas, kaut arī uz izlases lieluma fona tas nebija tik izteikti.

Biezumu sadalījums atklāja, ka Latvijas iedzīvotāju politiskās līdzdalības līmenis vērtējams kā ļoti zems. Vidējais sociāli ekonomiskais statuss raksturojams kā vidēji zems, tāpat arī uzticēšanās, bet ar lielu izkliedi. Savu subjektīvo kompetenci jeb spēju saprast un orientēties politikā respondenti kopumā novērtē kā vidēju.

Respondentu politiskās orientācijas pašraksturojums bija tuvs vietu sadalei esošā (devītā) sasaukuma Saeimai, tiesa, orientējoties uz tajā pārstāvēto partiju politiskās orientācijas sabiedrisko tēlu, nevis programmām un reālām darbībām.

Kā tas nereti notiek, vairākas reizes pārļausot bakalaura darbu jau pēc tās aizstāvēšanas un grāda iegūšanas, ar katru reizi identificēju tajā arvien jaunas nepilnības, kurus tagad labprāt novērstu, un iespējamus uzlabojumus, kas tolaik būtu varējuši padarīt manu darbu kvalitatīvāku, bet tās pienesumu vērtīgāku. To arī ieceru, veicot manu maģistra darba pētījumu par līdzīgu tēmu, bet ar citu rakursu un iedziļinoties vairākos noteiktos aspektos.

Kas ir tie punkti, kuri būtu jāpārskata un jāpakļauj revīzijai un labošanai?

Pirmkārt, es uzskatu, ka bakalaura darbā vietumis pietrūka teorijas sasaistes ar empīriku. Piemēram, pārskats par politiskās līdzdalības četriem motivāciju veidiem [Parry et al. 1992] kā

skaidrojums, kāpēc cilvēki iesaistās politikā, ir interesants un vērtīgs, bet empīriskajā daļā tas nekādā veidā netika izmantots. Strīdīga ir arī tā iekļaušana bakalaura darbā pati par sevi, jo motivācija pieder drīzāk pie psihologu, nekā sociologu lauka, un attiecināma pirmam kārtām uz indivīdu, kamēr bakalaura darbā uzsvars tika likts uz sociāliem faktoriem.

Voluntāra un neprecīza bija Milbreta un Goela politiskās līdzdalības subjektu viendimensionālās klasifikācijas pārņemšana Latvijas situācijas analīzei [Milbrath 1965, cit. pēc Milbrath & Goel 1977:11]. Piemēram, pie „gladiatoriem” Latvijā autors pieskaitīja visus, kam piemīt aktivitāte vairāk nekā trīs no desmit politiskās līdzdalības veidos, un tādu Latvijā bija 4,2%. Skaidrs, ka šāds rādītājs var tikt uzskatīts par augstas aktivitātes liecību tikai uz Latvijas kopējā fona, kad OPLI indekss ir ļoti zems un 8 no pavisam 10 politiskās līdzdalības veidiem aktivitāte svārstās pie statistiskās kļūdas robežas.

Diskutabls ir arī paša OPLI kā politiskās aktivitātes mērvienības lietderīgums. Atgādināšu, ka pirmavota instrumentārijā bija pavisam 10 jautājumi par kādu politiskās līdzdalības veidiem. Viens no tiem bija par līdzdalību pēdējās Saeimas vēlēšanās, cits – par dalību kādā partijā, bet pārējie – par vai respondents pēdējo 12 mēnešu laikā ir piedalījies kādās aktivitātēs (kontaktēšanās ar amatpersonu, demonstrācijās u. tml.) Katrs jautājums paredzēja dihotomisku „jā vai nē” atbildi, neiedziļinoties, cik reizes šī gada laikā respondents reāli veica kādu politisku darbību. Tas nozīmē, ka šāds rādītājs ir spējīgs labākā gadījumā noteikt politiskās līdzdalības dažādību jeb daudzveidību, bet ne intensitāti. Stingri ņemot, man nav pamatu apgalvot, ka cilvēks, kurš 12 mēnešu laikā nav darījis neko citu „politisku”, ka, pieņemsim, 4 reizes kontaktējies ar amatpersonu (OPLI = 1, jo aktivitāte citos politiskās līdzdalības veidos nav reģistrēta) ir tiešām politiski aktīvāks par tādu, kurš vienu reizi nobalsoja vēlēšanās, vienu reizi parakstīja petīciju un 2009.g. 13.janvārī meta vienu bruģakmeni Saeimas ēkas logā (šai gadījumā OPLI būtu vienāds ar 3). Tai pat laikā es uzdrošinos pieņemt, ka otrais ir vairāk politiski angažēts un ieinteresēts, jo cenšas panākt politiskus mērķus caur iespējami daudzveidīgāku aktivitāšu klāstu. Kaut OPLI nozīme ir nosacīta, šis rādītājs tomēr var liecināt par to, vai indivīds koncentrējas uz kādiem atsevišķiem politiskās aktivitātes veidiem vai tiecas izmantot visu iespējamo „arsenālu”, tātad no balsstiesībām līdz bruģakmeņiem. Līdz ar to OPLI metodoloģiskā un empīriskā vērtība, manuprāt, nekur nepazūd, galvenais ir pareizi saskatīt, ko tieši tā mēra. Šī atruna bija vajadzīga, jo arī dotajā maģistra darbā plānoju izmantot šo indeksu.

Vēl viena problēma attiecas uz analīzes dziļumu un secinājumu saturiskumu. Bakalaura darba pētījums bija tēmēts uz to, lai veiktu situācijas momentuzņēmumu Latvijas sabiedrībā kopumā. Tādējādi, tajā izpalika divas svarīgas lietas:

- 1) Latvijas sabiedrības sadalījums pa grupām un atšķirību noteikšana starp tām;

2) Latvijas situācijas salīdzinājums ar kādu citu valsti, sevišķi tādai, kurai bija līdzīga attīstības pieredze.

Diez vai kāds apstrīdēs, ka sabiedrība nav viendabīga un ka tajā var izdalīt noteiktas grupas, kas atšķirtos pēc konkrētām, nereti acīmredzamām pazīmēm. Tāpēc jo vērtīgāks būtu pētījums, kas neaprobežotos tikai ar situācijas kopraksturojumu, bet ietu dziļāk, atklājot pašā sabiedrībā esošās atšķirības un cenšoties tās izskaidrot. Mana maģistra darba gadījumā tās ir paaudžu vai, precīzāk, vecuma grupu atšķirības, jo dabiski pieņemt, ka cilvēks, viņa prioritātes, intereses un līdz ar to uzvedība dzīves gaitā mainās, ko arī konstatēja un skaidroja politiskās līdzdalības pētnieki [piem., Phelps 2004].

Tāpat svarīga ir mūsu sabiedrības situācijas salīdzinājums ar citām. Tikai salīdzinot, var labāk iepazīt un saprast, kāpēc vienā sabiedrībā situācija atšķiras no otras un kurās jomās, bet kurās tā paliek līdzīga. Tāpēc maģistra darbā es paredzu veikt salīdzinājumus ne tikai starp vecuma grupām, bet arī starp valstīm.

Beļģija tika izraudzīta divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, tā ir Rietumeiropas valsts ar stabilām demokrātijas tradīcijām. Tā nav pārdzīvojuši krasas sabiedriskās iekārtas izmaiņas kā Latvija XX. gadsimtā un varētu kalpot kā mēraukla tam, kā varētu izskatīties mūsu valsts, ja tās vēsture būtu risinājusies citādāk, vai pat paraugs, pie kura tiekties. Otrkārt, abas valstis ir līdzīgas politiski institucionālā ziņā – tās ir parlamentārās demokrātijas, kur likumdošanas institūcijā ievēlēto partiju koalīcija veido valdību. Treškārt, gan Beļģijai, gan Latvijai jau ilgu laiku raksturīgs daudznacionāls iedzīvotāju sastāvs un relatīvi saspringtas attiecības starp etniskām kopienām. Visbeidzot, abas valstis ir mazas un samērojamas teritorijas platības un iedzīvotāju skaita ziņā. Šīs atšķirības un līdzības padara analīzi īpaši interesantu.

2. Pētījuma objekts

Šī maģistra darba pētījuma objekts ir **Latvijas un Beļģijas iedzīvotāju ģenerālkopa**, kā to reprezentē 2008.-2009. gadu Eiropas sociālā pētījuma (*European Social Survey*) projekta ietvaros LU Filozofijas un socioloģijas institūta un, respektīvi, beļģu TNS Dimarso uzņēmuma veiktā pētījuma izlases, kas ir iekļautas datu kopā. Visi aprēķini un hipotēžu pārbaude veikti uz šīs kopas pamata.

3. Pētījuma mērķis un uzdevumi

Pētījuma **vispārīgais mērķis ir salīdzināt politiskās līdzdalības īpašības dažādās paaudzēs Latvijā un Beļģijā**. Pie tam paredzēts salīdzināt ne tikai atšķirības valstu iekšienē, bet arī

paaudžu atšķirības starp valstīm. Mērķi iecerēts sasniegt, sadalot operacionalizējot to konkrētākos uzdevumos.

Pētījuma **pamatuzdevumi** ir vērsti uz šādu politiskās līdzdalības aspektu izzināšanu:

- 1) noteikt, kurā valstī un kurās vecuma grupās politiskā līdzdalība ir daudzveidīgāka (tas ir, augstāks OPLI indekss);
- 2) veikt salīdzinošu raksturojumu respondentu politiskajiem uzskatiem un dispozīcijām, kas potenciāli ietekmē politisko līdzdalību – uzticēšanās un subjektīvā kompetence;
- 3) pārbaudīt izvirzītās hipotēzes, noskaidrot un salīdzināt esošās līdzības un atšķirības pa paaudzēm un pa valstīm, pielietojot izkliedes analīzes metodes.

4. Pētījuma metodoloģija

Šis maģistra darbs, tāpat kā mans bakalaura darbs pirms diviem gadiem, balstās uz 2008.-2009. gadu Eiropas sociālā pētījuma (*European Social Survey*) 4. posma metodoloģiju, datu kopu un instrumentāriju². Analizēta tiek jau izveidotā datu kopa, tāpēc pētījums klasificējams kā sekundārs.

Datu apstrādes izvēlēta metode ir tradicionāli kvantitatīva, jo tas ļauj attiecināt iegūtos rezultātus uz visu Latvijas un Beļģijas iedzīvotāju ģenerālkopu. Datu apstrādei izmantota *Statistical Package for Social Sciences* (saīsināti SPSS) programmas 18. versija (cits nosaukums – *PASW Statistics 18*). Galvenās izmantotās statistiskās analīzes procedūras ir biežumu sadalījumu, korelācijas koeficientu un izkliedes analīze.

Sīkāka informācija par primārā pētījuma metodoloģiju dota metodoloģijas nodaļā, bet analīzes procedūras tiek konkrētāk aplūkoti un demonstrēti empīriskās daļas attiecīgajās apakšnodaļās.

5. Pētījuma hipotēzes

Pētījumā gaitā tiek pārbaudītas šādas **hipotēzes**:

1. Jaunāko paaudžu politiskās līdzdalības līmenis (izrēķināts ar atbilstošu kopindeksu) būs zemāks nekā vecākām paaudzēm visās valstīs.

² **Datu kopa:** European Social Survey Round 4 Data (2008). Data file edition 3.0. Norwegian Social Science Data Services, Norway - Data Archive and distributor of ESS data.

Dokumentācija: European Social Survey (2010): ESS-4 2008 Documentation Report. Edition 3.0. Bergen, European Social Survey Data Archive, Norwegian Social Science Data Services.

Sk. Internetā (10.04.2010): <http://ess.nsd.uib.no/ess/round4/>; <http://ess.nsd.uib.no/ess/conditions.html>

2. Atšķirības politiskajā līdzdalībā, uzticēšanās jomā un subjektīvajā kompetencē starp dažādu valstu jaunākās paaudzes pārstāvjiem nebūs statistiski nozīmīgas.
3. Starppaaudžu atšķirības politiskajā līdzdalībā, uzticēšanās jomā un subjektīvajā kompetencē būs nozīmīgākas nekā starpvalstu atšķirības.
4. Izglītības līmenim būs pozitīva korelācija ar politiskās līdzdalības līmeni.
5. Sociāli ekonomiskajam statusam būs pozitīva korelācija ar politiskās līdzdalības līmeni.

1. TEORĒTISKĀ DAĻA

1.1. Politiskās līdzdalības definēšanas problēma

Bakalaura darbā biju veicis nelielu pārskatu par izplatītākajām politiskās līdzdalības definīcijām un ieskicējis problēmas, kas rodas, mēģinot atrast vai sintezēt no tām vienotu optimālu un operacionalizējamu definīciju [Ņikišins 2008:11-13].

Visi toreiz citētie autori piekrīt tam, ka viens no politisko līdzdalību saturiskiem elementiem ir centieni ietekmēt valdības lēmumus [sal. Bernhagen & Marsh 2007:46; Conway 1985:1-2; Kourvetaris 1990:136; Milbrath and Goel 1977:1-2; Verba et al. 1978:46, 48; Parry et al. 1992:16]. Šeit man jāatkārto atruna, ka anglosakšu tradīcijā ar vārdu *government* saprot ne tikai izpildvaru, bet arī likumdevējvaru un tiesu. Toties, mēģinot paplašināt un konkretizēt politiskās līdzdalības jēdzienu, pētnieki nāk pie domstarpībām.

Milbrets un Goels pretnostata, no vienas puses, politisko uzvedību (*behaviour*) kā aktīvu un apzinātu iesaistīšanos politiskajās darbībās un politisko līdzdalību (*participation*), kas kopā ar uzvedību ietver arī ceremoniālās un atbalstošās darbības. Šeit „uzvedība” ir „līdzdalības” aktīvā sastāvdaļa vai paveids. Līdzīgu dalījumu aktīvajā un pasīvajā politiskajā līdzdalībā piedāvā arī Konveja [Conway 1985:1-2]. Turklāt aktīvo līdzdalību viņa attiecina ne tikai uz valdības lēmumu ietekmēšanu, bet uz pašas valdības personu atlasīšanu caur vēlēšanām – svarīga atruna, ko piemirst daži citi līdzdalības pētnieki, jo lielai daļai pilsoņu politiskā līdzdalība neiet tālāk par regulāru balsošanu vēlēšanās [sal. Kourvetaris 1990; Ņikišins 2008].

Līdzīgu, paplašinātu definīciju sniedz poļu zinātniece J. Nickovjaka (*Nyćkowiak*): politiskā līdzdalība jeb aktivitāte ir individuālās vai kolektīvās darbības nacionālā vai vietējā līmenī, kuras izrāda atbalstu vai opozīciju valsts struktūrām, iestādēm un/vai to lēmumiem par sabiedrisko labumu sadali [Nyćkowiak 2009:53]. Šīs definīcijas vienīgais vājš posms, manuprāt, ir „sabiedriskā labuma” jēdziens, kas neizbēgami prasa precīzāku definēšanu.

Amerikāņu politikas zinātnieku Verbas (*Verba*), Nīja (*Nie*) un Kima (*Kim*) [Verba et al. 1978:46-48] izpratne par politisko līdzdalību ir līdzīga Konvejas definīcijai, bet viņi izslēdz no savas analīzes gan atbalstoši ceremoniālās darbības, gan dažādas politiskā protesta formas. Tiesa, viņi bija apstākļu spiesti ierobežot savu definīciju empīriskajiem nolūkiem, jo veica salīdzinošu pētījumu dažādās valstīs, tai skaitā Dienvidslāvijā un Nigērijā, kur institucionālā vide neļāva izpausties noteiktām līdzdalības formām. No šīs problēmas esmu pasargāts, jo analizēju valstis ar līdzīgu

sabiedrisko institūciju vidi un varu droši pielietot vienu un to pašu mērauklu Latvijas un Beļģijas situācijas analīzei.

Arī britu zinātnieki Perrijs, Moisers un Dejs [Parry et al. 1992:16] izslēdz no analīzes tās līdzdalības formas, kas liecina par interesi vai morālo atbalstu kādam viedoklim, bet nesatur tiešus ietekmēšanas pazīmes. Tātad, piemēram, sarunas draugu lokā par politiku neesot pieskaitāmas pie politiskās līdzdalības.

No izklāstītajām atšķirībām un domstarpībām ir redzams, cik grūti ir vienoties par kādu universālu un visaptverošu politiskās līdzdalības definīciju, kā arī redzams, kuri punkti kļūst par galvenajām ūdensšķirtnēm.

Vairāki pētnieki izslēdz no politiskās līdzdalības **ceremoniālās un atbalstošās aktivitātēs**, kā, piemēram, dalība valsts svētkos. Tas ir pareizi, ja par līdzdalības kritēriju izvirza ietekmēšanas centienus, kuri šāda veida darbības nav saskatāmas vai arī ietekme ir pietiekoši niecīga, lai to neņemtu vērā, kaut arī dalībai valsts svētkos kā tādai neapšaubāmi ir politiska nozīme kā lojalitātes valstij un režīmam izpausme.

Interese par politiku un tās apspriešana arī nav visu pētnieku atzīti līdzdalības paveidi, kaut tie bieži iet ar to roku rokā. Līdzīgi ir ar darbu publiskajā pārvaldē, citiem vārdiem, izpildvarai piederīgajā ierēdniecībā, kas tomēr ne tik pieņem, cik izpilda lēmumus un darbs kurā ir līdzīgs darbam pārējās formālās birokrātiskās organizācijās.

Reizēm notiek arī tā, ka pētījuma vide uzliek ierobežojumus analizējamiem līdzdalības veidiem, kā tas bija Verbas un līdzautoru gadījumā. Veicot pētījumu septiņās valstīs ar dažādu politisko kultūru, tradīcijām un politiskās brīvības pakāpēm, viņiem bija jāstāpjas ar līdzdalības klāstu dažādību: kas ir pats par sevi saprotams vienā valstī, varētu būt ne visai ciešams otrajā un neiedomājams trešajā. Par cik ar vienu un to pašu mērauklu mērīt un salīdzināt iespējams tikai līdzīgas parādības ar līdzīgām izpausmēm, bija jāatstāj tikai „lielākais kopīgais dalītājs”, kurš sastopams visās analizējamās valstīs. Tāpēc viņi neiekļāva vairākus nekonvencionālās vai neinstitutionalizētās līdzdalības formas jeb vienkārši runājot dažādus **protesta** veidus, kas noteiktās valstīs nevarēja tikt brīvi izmantoti.

Daži politiskās līdzdalības pētnieki pat norāda, ka klasiskā izpratne par tās būtību un sastāvdaļām ir novecojusi. Mainīgās pilsoņu iesaistīšanās prakses ietekmē to, kā līdzdalība tiek izprasta un konceptualizēta [sal. Forbrig 2005:20]. Par jaunām līdzdalības formām, kurus atrod un kurām salīdzinot ar tradicionālākiem iesaistīšanās veidiem dod priekšroku jaunieši, raksta arī beļģu pētniece Ellena Kanteljē [Quintelier 2007:167-168]. Daži no tiem varēja parādīties dēļ zinātniski tehniskā progresa, kas ne tik atvieglo, cik pats rada vidi, kas sekmē jauno līdzdalības veidu rašanos.

Interesanta un iepazīšanos vērtā ir, piemēram, Aleksandras Semjuelas [Samuel 2004] disertācija par tā saucamo haktīvismu jeb nelegālām darbībām virtuālā vidē politisko mērķu sasniegšanai³. Diemžēl mana pētījuma sekundārais raksturs, no vienas puses, un primārā pētījuma teorijas un metodoloģijas orientācija uz tradicionālāku politiskās līdzdalības izpratni, no otrās puses, neļauj man apskatīt jaunākus līdzdalības veidus līdzās ar pārējiem, kaut arī tas varētu būt lietderīgi un aizraujoši.

Ar politiskās līdzdalības definēšanas problēmu sastopos arī es, uzņemoties rakstīt par šo tēmu. Praktiski jebkurš mēģinājums dot pēc iespējas izsmeļošu un precīzāku definīciju būs pārāk plašs, abstrakts un grūti operacionalizējams. Raksturojot savu darba galveno mērķi, Perrijs ar līdzautoriem norāda: „*Tas, ko mēs tiecamies aprakstīt, ir Lielbritānijas tautas pūles ietekmēt to, ko Lielbritānijas valdība dara viņu vārdā, un ko viņi domā par savu pūļu efektiem*” [Parry et al. 1992:20]. Šo vienkāršo formulējumu biju pieņēmis arī es savam bakalaura darbam. Tomēr uzskatu par vēlamu, ja ne vajadzīgu, lai definīcija būtu konkrētāka un jau dotu kādus mājienus par tās turpmāko empīrisko operacionalizāciju, respektīvi, kas sastāda politiskās līdzdalības pētāmo būtību. Tā ir pētāmā objekta definēšanas būtība – tai neizbēgami piemīt gan teorētisks, gan metodoloģisks raksturs.

Par labāku risinājumu šādā situācijā es saskatu balstīšanos Eiropas sociālā pētījuma instrumentārijā. Sekundāra pētījuma specifika paredz, ka analītiķis strādā ar sākotnēji citiem mērķiem savāktajiem datiem. Līdz ar to viņš neizbēgami pieņem gan datus, kādi tie ir, gan metodoloģiju, vadoties no kuras dati tika savākti. Tieši tādēļ visdrošākais, kaut arī ne tik radoši patstāvīgs risinājums ir „atvasināt” politiskās līdzdalības definīciju no jautājumu formulējumiem, kuriem tā bija jāizzina. Šeit es rīkojos līdzīgi Verbam ar līdzautoriem – ja viņiem ierobežojumus uzlika pats pētījuma objekts, tad manā gadījumā tie sastāv no primārā pētījuma metodoloģijas un datu specifikas.

ESS anketa satur desmit jautājumus par politiskajām aktivitātēm respondents ir iesaistīties pēdējo 12 mēnešu laikā. Sagatavojot bakalaura darba empīrisko daļu, šos jautājumus apvienoju tā saucamajā objektīvās politiskās līdzdalības indeksā, kurš, kā jau paskaidroju ievadā, drīzāk raksturo līdzdalības daudzveidību, nekā intensitāti. Atgādināšu šos jautājumus (no anketas Latvijas respondentiem):

- 1) Vai Jūs balsojāt pēdējās Saeimas vēlēšanās 2006. gada oktobrī?
- 2) Vai pēdējo 12 mēnešu laikā Jūs esat kontaktējies ar kādu politiķi, valdības vai pašvaldības amatpersonu?

³ Pieejama internetā (sk. 13.03.2010): <http://www.alexandrasamuel.com/dissertation/pdfs/Samuel-Hactivism-entire.pdf>

3) Vai pēdējo 12 mēnešu laikā Jūs esat darbojies politiskā partijā vai kādā politiskā rīcības grupā?

4) Vai pēdējo 12 mēnešu laikā Jūs esat darbojies kādā citā organizācijā vai apvienībā?

5) Vai pēdējo 12 mēnešu laikā Jūs esat nēsājis vai demonstrējis kampaņas piespraudi/uzlīmi?

6) Vai pēdējo 12 mēnešu laikā Jūs esat parakstījis petīciju?

7) Vai pēdējo 12 mēnešu laikā Jūs esat piedalījies sankcionētā publiskā demonstrācijā?

8) Vai pēdējo 12 mēnešu laikā Jūs esat boikotējis noteiktus produktus?

9) Vai ir kāda politiskā partija, kura jums šķiet tuvāka par citām partijām?

10) Vai Jūs esat kādas politiskās partijas biedrs?

No šo desmit jautājumu klāsta iezīmējas četri politiskās līdzdalības “virsveidi” jeb jomas, kurās apvienojas pēc procedūras vai darbības mērķiem līdzīgas aktivitātes.

1. jautājums attiecas uz sabiedrības vadošā personāla atlasī, kas demokrātiskās valstīs notiek caur **vēlēšanām**. Verbas un līdzautoru vārdiem, tie ir balsotāji un patrioti – Amerikas Savienotajās Valstīs balsošana bieži nāk roku rokā ar priekšstatiem par kārtīgu pilsoniskumu. Ja esi labs pilsonis un patriots, tu balsosi, ar to ne tikai īstenojot tiesības, bet arī pildot pienākumu vēlēt savus pārstāvjus.

2. un 8. jautājumu varētu apvienot kategorijā, kuru Verba ar līdzautoriem [Verba et al. 1978:53] nosauca par individuālo kontaktēšanos (*particularized contacts*) un attiecas uz **sarakstīšanos** ar amatpersonām vai ierēdņiem par privātā rakstura problēmām. Tiesa, par petīcijām parasti dēvē kolektīvi parakstītus lūgumus vai uzsaukumus, kuras var saturēt arī protestu. Tomēr esmu pārliecināts, ka pēc formas, izpausmēm un visbiežāk arī sekām tās nav pielīdzināmas ne grautiņiem, ne pat miermīlīgiem mītiņiem. Tāpēc pareizi būtu skatīt šos divus veidus kopā, izceļot to kā atsevišķu kategoriju.

3., 4., 5., 9. un 10. jautājums skar līdzīgas, bet ne vienmēr sakrītošas parādības. Pirmie trīs no tiem izzina respondentu **darbošanos** kādā **organizācijā**, kā arī precizē vienu no iespējamiem darbošanos veidiem – politisko aģitāciju ar emblēmas demonstrēšanu. Kopumā šie jautājumi attiecas uz kampaņu aktīvistu grupu (*campaign activists*) [Verba et. al. 1978:53; Milbrath & Goel 1977:18-19].

4. jautājuma ietveršana politiskās līdzdalības indeksā ir apstrīdama, jo ne visas nepolitiskās organizācijas cenšas panākt politiskus mērķus – kaut tāds potenciāls tām nepašaubāmi ir. Latvijas gadījumā labākais piemērs tādām apvienībām būtu biedrības, kuru starpā varētu būt gan interešu pulciņi, gan ar politiskajām partijām cieši sadarbojušās organizācijas.

9. un 10. jautājums prasa, respektīvi, vai cilvēks **simpatizē** kādai partijai vai **sastāv tās rindās**. No attieksmes vai pat formālās dalības līdzdalība konkrētajā laika posmā vēl neizriet automātiski, kaut šis fakts liecina par vismaz kādreizējo pozitīvo attieksmi pret partiju, un, iespējams, par biedra naudas maksāšanu tās kasē. Starp politiskās līdzdalības izpausmēm Krittendens [Crittenden 1963:324] min arī identificēšanos ar partiju, skaidrojot to kā “pieķeršanās sajūtu” (*sense of attachment*), kas jēdzieniski atbilst arī Eiropas sociālā pētījuma instrumentārijā lietotajam formulējumam.

Atlikušie 7. un 8. jautājums skar nekonvencionālo vai, kā to labprātāk sauc citi pētnieki, neinstitucionalizēto politisko līdzdalību, kuras tipiskais piemērs ir **protesta akcijas**, tai skaitā produktu boikots. Pozitīvu atbilžu biežums te ir atkarīgs no tā, cik tādu ir bijis konkrētā laika posmā konkrētā valstī, tāpēc arī šeit iespējamas problēmas ar līdzdalības adekvātu novērtēšanu. Šī un augstāk minētās grūtības sīkāk ilustrē domu, kas tika izteikta ievadā: OPLI kā apkopojošais indekss var raksturot politiskās līdzdalības daudzveidību, bet ne intensitāti, jo intensitātes noteikšanai būtu nepieciešams izstrādāt sarežģītāku metodoloģiju.

No šīm politiskās līdzdalības veidu grupējumiem iespējams induktīvi izstrādāt politiskās līdzdalības definīciju, kas būs tikpat strīdīga kā vairums pārējo, bet droša un praktiski pielietojama vismaz šī pētījuma ietvaros. Šis risinājums nav ideāls, bet pieļaujams, jo šis maģistra darbs neizvirza par mērķi radīt visaptverošu un visprecīzāko līdzdalības definīciju. Galvenais, lai tā strādātu.

Ar **politisko līdzdalību** šī darba kontekstā tiek saprastas *cilvēku darbības, kuru mērķis ir ietekmēt varas personu atlasi un to pieņemamos lēmumus un kuras izpaužas kā balsošana vēlēšanās, kontaktēšanās ar varas personām⁴, dalība organizācijās, kuras par mērķi izvirza šādu ietekmi, dalība protesta akcijās un identificēšanās ar noteiktās politiskās partijas programmu⁵.*

Pieņemot šo definīciju, ir jāapzinās, ka līdzdalības izpausmes tiek grupētas tikai un vienīgi pēc acīmredzamās satura līdzības. Mēs, tādējādi, nevaram izdarīt nepārbaudītus secinājumus, ka dalība partijā parasti vienmēr vai bieži ies roku rokā ar partijas emblēmu vai piespraužu nēsāšanu.

⁴ Jēdziens, kurā es apvienoju gan ievēlētos politiķus – deputātus, partiju līderus, gan ieceltās amatpersonas – ierēdņus u.tml. [sal. Listhaug 1995, sk. Klingemann & Fuchs (ed.) (ed.) (ed.) (ed.) 1995:261].

⁵ Ja cilvēks lielākoties pasīvi sastāv partijas rindās, par „darbību” šajā gadījumā var uzskatīt pašu iestāšanās faktu. Ar vienkāršu „simpatizēšanu” partijai ir grūtāk – no 10 jautājumiem tas ir vienīgais, kas neiekļaujas aktīvās politiskās līdzdalības izpratnē. Tomēr identificēšanos ar partiju var izmantot kā samērā drošu balsošanas uzvedības noteicēju [Milbrath & Goel 1977:53-54] un ideālā gadījumā tam jānorāda uz indivīda izvēli par labu konkrētajai partijai un politiskajai programmai, kas jau ir pirmais solis uz tiešiem centieniem ietekmēt valsts politiku sev vēlamā virzienā.

To var pierādīt vai apgāzt tikai empīriskas procedūras, kā korelāciju vai faktoru analīze. Kamēr tas netiek izdarīts, šādi apgalvojumi paliek ne vairāk kā pieņēmumi vai hipotēzes.

1.2. Vecums un paaudzes kā politiskās līdzdalības faktors

Indivīdu vecums ir dabiski kļuvis par vienu no galvenajiem mainīgajiem, ko pētniecībā lieto sociālie zinātnieki. Līdzīgi pārējiem rādītājiem, kā izglītības līmenis, dzimums, dzīvesvieta (vai tās tipoloģisks veids), tas balstās pārliecībā, ka vecums ietekmē cilvēku uzvedību. Tas savukārt ļauj samērā droši ļauj prognozēt šo uzvedību. Spriežot dzīves cikla pieejas kategorijās, sava mūža garumā cilvēks iziet stadijas, kurās viņa iespējas, vajadzības, intereses, kā arī to hierarhija un pasaulskats kopumā mainās, atbilstoši tam būtu jāmainās arī viņa uzvedībai noteiktās situācijās.

Politiskās līdzdalības pētnieki ir secinājuši, ka visaktīvāk politikā iesaistās pusmūža cilvēki, tiesa gan, šī vecuma robežas tiek definētas nedaudz atšķirīgi – 25-55 vai 30-65 gadi [resp. Conway 1985:17, Kourvetaris 1990:141]. Līdzdalības līmenis jaunākajās vecuma grupās ir zemāks [Forbrig 2005:7; Topf 1995, sk. Klingemann&Fuchs 1995:43; Milbrath&Goel 1977:115; Quintelier 2007:165]. Tas attiecas īpaši uz konvencionālajiem politiskās līdzdalības veidiem kā vēlēšanas, dalība partijās u.c.

Milbrets un Goels tāpat ir atklājuši, ka līdzdalības līmenis, sasniedzot virsotni pusmūžā, pēc tam pakāpeniski samazinās [turpat]. Tiesa, pirms vairāk kā desmitgades Dž. Krittendens, analizējot Amerikas sabiedriskās domas institūta pētījumu datus laika posmā no 1946. līdz 1958. gadam, bija secinājis, ka visaktīvāk balso un identificējas ar konkrētu partiju indivīdi 61 – 80 gadu vecuma grupā [Crittenden 1963]. Vislielākās atšķirības pa vecumiem parādās mazāk izglītooto iedzīvotāju grupās; izglītotākiem indivīdiem balsošanas aktivitāte neatšķiras no vecuma posma [Milbrath&Goel 1977:114]. Kas attiecas uz protesta līdzdalību, tās tipiskākais pārstāvis ir gados jauns vīrietis [turpat].

Tomēr ar situācijas konstatāciju nepietiek, tāpēc jāaplūko arī teorētiskie skaidrojumi, kāpēc vecums ietekmē vai vismaz korelē ar līdzdalību ar tieši tādu iznākumu.

1.2.1. Dzīves cikla pieeja

Dzīves cikla pieeja pievēršas tam, kā atšķiras dažādu vecumgrupu uzvedība [Phelps 2004:239]. Citiem vārdiem, tā pieņem, ka jebkurā laikmetā 21 – 30 gadu veca indivīda uzvedība atšķirsies no 51 – 60 gadu veca indivīda tieši dēļ atšķirībām vecumā. Pretēja tam ir pārliecība, ka tieši vēsturisko notikumu konteksts ir noteicošais tam, par ko interesēsies un kā uzvedīsies cilvēks, un šīs iezīmes paliks relatīvi stabili visu viņa mūžu; šis viedoklis tiks iztirzāts 1.2.2. apakšnodaļā.

Analizējot politisko līdzdalību dzīves cikla pieejas kontekstā, pētnieki bieži norāda, ka jaunāko paaudžu dalība politiskajā līdzdalībā ir zemāka divi kavējošu apstākļu dēļ. Tos es nosacīti apzīmēju kā **resursu trūkumu** un **aktualitātes trūkumu**.

Jaunākiem cilvēkiem parasti trūkst resursu, lai aktīvi un kompetenti piedalītos politikā – pabeigtās izglītības, politisko zināšanu, drošu ienākumu, stabilu dzīvesvietu, kuri vecākām paaudzēm jau ir [sal. Quintelier 2007:166]. Šo resursu iegūšana aizņem daudz laika un enerģijas un līdz ar to apgrūtina aktīvu iesaistīšanos politikā. Dažviet pastāv arī institucionālie ierobežojumi – piemēram, vecuma cenzs. Kaut praktiski visur Rietumu pasaulē ir atļauts balsot, sasniedzot 18 gadu vecumu, publisko amatu ieņemšanai bieži noteikti augstāki griesti (piemēram, 21 gads). Pieraksts pastāvīgā dzīvesvietā varētu ierobežot iespēju balsot tajās valstīs, kurās drīkst balsot tikai „savā” vēlēšanu apgabalā. Šeit problēmas var rasties jauniešiem tieši viņu paaugstinātās mobilitātes dēļ, jo viņi bieži studē vai ceļo ārpus savas pieraksta teritorijas. Arī Kritendens, pievēršot uzmanību augstākam līdzdalības līmenim pusmūža un vecākā gadagājuma cilvēku vidū, izskaidro to resursu trūkuma termiņos. Viņš raksta, ka tas var atspoguļot dzīves gaitā uzkrāto pieredzi un sociālo statusu, kuram ir tendence pieaugt mūža garumā [Crittenden 1963:331].

Savukārt aktualitātes trūkums nozīmē to, ka indivīdam nav iemeslu censties ietekmēt varas institūciju lēmumus sev par labu. Ja cilvēks tikai sāk studēt un tuvākajā laikā negrasās atrast stabilu darbavietu, ja viņš nav dibinājis ģimeni un laidis pasaulē bērnus un nedzīvo ilgstoši vienā un tā pašā teritorijā, tad pastāv varbūtība, ka attiecīgās rūpes par sava, ģimenes un tuvākās apkārtnes labklājību „atkritīs”. Tomēr tas nevar pilnībā izslēgt līdzdalību, jo tajā var iesaistīties arī virknes citu motīvu vadītam. Nījs, Verba un Kims [Nie et al. 1974:333] dēvē to par uzsākšanas problēmu (*startup problem*), paskaidrojot, ka jaunajiem cilvēkiem nav pamatu aizdomāties un rūpēties par politiskiem jautājumiem; šādi pamati, viņuprāt, rodas līdz ar pastāvīgās dzīvesvietas rašanos, pilnīgu iesaistīšanos darba tirgū, iestāšanos laulībā un ģimenes veidošanu. Pretējo procesu Nījs un līdzautori sauc par palēnināšanos (*slowdown*): piemēram, līdz ar izstāšanos no darbaspēka rindām un aiziešanu pensijā, kā arī līdz ar slimību rašanos parasti varēs novērot arī līdzdalības līmeņa mazināšanos [turpat, 333-335].

Nīja un līdzautoru novērojumus apstiprina arī Milbreta un Goela atziņas. Viņi ir pamanījuši, ka vienaldzīgākie pret politiku tiešām ir jaunie neprecētie pilsoņi, kuri ir tikai vāji integrēti savā vietējā kopienā [Milbrath&Goel 1977:115]. Turpat viņi atsaucas uz citiem pētījumiem, kas apšauba pozitīvu sakarību starp precētu statusu un līdzdalību, jo jauniem pāriem ar bērniem mēdz būt grūti atrast laiku politikai. Par vēl viens integrācijas (vai iesakņotības) rādītāju, kuram būtu jāveic līdzdalība, viņi min darbu, brīvā laika esamību un labu veselību, turpretim neizceļot pastāvīgu

dzīvesvietu. Savukārt, analizējot protesta jeb nekonvencionālo līdzdalību, Milbrets un Goels novēro, ka tās tipiskākais pārstāvis ir gados jauns vīrietis. Viņi pieņem, ka tas izskaidrojas ar tādiem faktoriem, kā brīvā laikā daudzums (sevišķi studentiem un bezdarbniekiem); nepietiekama integrācija kopienā vai tiešs konflikts ar tās vērtībām; brīvība no ekonomiskām un sociālām sekām (Marksa vārdiem runājot, viņiem nav ko zaudēt); un aktīva vēlme mainīt sistēmu, kura ieliek viņus šādos apstākļos [turpat, 116].

Līdzīgā veidā sakarību starp dzīves ciklu un līdzdalību analizējis Džennings [Jennings 1979]. Savā rakstā viņš apskata politisko līdzdalību divās jomās – ASV prezidenta vēlēšanās un vietējo skolu padomju vēlēšanās, tātad, nacionālajā un vietējā līmenī. Pētījuma rezultāti parādīja visai interesantu un nebūt nav vienkāršu likumsakarību: būšana par vecāku (*parenthood*) negatīvi, bet vāji korelē ar līdzdalību nacionālā līmeņa politikā (tātad prezidenta vēlēšanās), bet izteikti pozitīvi ar līdzdalību izglītības jautājumu risināšanā. Šī sakarība saglabājas visās vecuma grupās, kuras Džennings pavisam izdalīja piecas – līdz 30 gadu vecumam, 31-40, 41-50, 51-60 un virs 60 un ir izdegtāka sievietēm nekā vīriešiem. Šī sakarība, viņaprāt, liecina, pirmkārt, par cilvēka motivācijām un personīgu ieinteresētību (*motivations; perceived stakes*) aktīvai līdzdalībai, un otrkārt, par iesaistīšanās iespējām (*penetrability of opportunity structure*) [Jennings 1979:767]. Skolas izglītībai cilvēku apziņā ir lielāka nozīme, jo tiešā veidā attiecas un ietekmē pašu bērnus, tāpēc arī interese par to un iesaistīšanās attiecīgu lēmumu pieņemšanā būs lielāka. Savukārt bērnu audzināšana tradicionāli bija vairāk sieviešu nekā vīriešu nodarbe [turpat, 764]. Šie atklājumi ļauj pieņemt, ka demogrāfiskās izmaiņas kā tādas var atstāt ievērojamu iespaidu uz līdzdalības līmeni. Respektīvi, laulības noslēgšanas un bērnu laišanas pasaulē atlikšana uz vēlāku laiku, kā arī mazāks bērnu skaits varētu samazināt aktivitātes vietējā līmenī (kā rūpēšanos par skolu sistēmu pārvaldīšanu), bet iespaids uz līdzdalību nacionālā līmeņa aktivitātēs būtu sagaidāms vājš [turpat, 769]. Diemžēl ESS jautājumu kopa par politisko līdzdalību neizceļ nacionālā un vietējā līmeņa aktivitātes atsevišķi, tāpēc pārbaudīt Dženningsa pieņēmumus šī maģistra darba ietvaros nav iespējams.

1.2.2. Starppaaudžu vērtību mainas pieceja⁶

Alternatīva pieceja, ko pārstāv Ronalds Ingleharts [sk. piem., Inglehart 1997], aplūko paaudžu atšķirības vērtībās un uzvedībā kā viņu socializācijas rezultātu. Individīda vērtības un uzvedība (tai skaitā politiskā līdzdalība), tādējādi, ir atkarīga no dzīves apstākļiem, kuros viņš bija izaudzis. Dažādām kohortām šī pieredze atšķirsies – piemēram, pirms- un pēckara paaudzēm. Katrai nākamai kohortai aizstājot iepriekšējo, mainās arī sabiedrībā dominējošās vērtības [Phelps 2004:239].

Lai izvērstākā veidā un sīkāk atklātu šo tēzi, ir jāatgādina Ingleharta **modernizācijas un postmodernizācijas teorijas** stūrakmeņi, no kura viņš pāriet pie šādiem secinājumiem. Runājot par moderno sociālo vērtību nomaiņu ar postmodernām, Ingleharts apgalvo, ka vērtību un to nomaiņu pamats ir fiziskās izdzīvošanas jautājums. Viņš min vienu no universāliem bioloģijas likumiem – jebkurai dzīvo būtņu sugai ir tendence pieaugt, kamēr tai pietiek barības. Pēc tam sugas pārstāvju daudzums tiek regulēts un saglabājas relatīvi konstantā līmenī ar badu, slimībām vai plēsoņām [turpat, 31]. Cilvēces izdzīvošanu lielākoties regulēja tie paši spēki, un līdz ļoti nesenantam laikam izdzīvošana bija problemātiska un saistīta ar draudiem (*precarious*).

Laika gaitā cilvēku vidū nostiprinājās kultūras normu nozīme. Dažādās sabiedrībās tās atšķiras, bet to vienojošā funkcija bija ierobežojot vardarbību, kas sekoja līdzī cīņai par izdzīvošanu un tādējādi saglabāt un liek pieņemt izveidojušos sabiedrisko iekārtu. No vienas puses, tā atbalstīja dalīšanos ar trūcīgākiem un labdarību, no otras puses, gādāja par iekārtas leģitimitāti zemāko un sliktāk situēto šķiru acīs [turpat, 32].

Pirms dažiem gadsimtiem, risinoties protestantisma iniciētai Reformācijai Eiropā, tradicionālā negatīvā stigma, kas asociējas ar materiālo labumu uzkrāšanu, atkrita. To, piemēram, savā darbā „Kapitālisma ētika un protestantisma gars” parādīja Makss Vēbers (*Weber*). Industriālās revolūcijas gaitā ekonomiskā izaugsme pat sāka apsteigt iedzīvotāju skaita pieaugumu. Tomēr pat uz XX. gadsimta sākumu ekonomisko labumu nepietiekamība joprojām bija dominējoša tendence. Tas ļauj Inglehartam atzīt, ka Marksa tēze par vēsturi kā cīņu par ekonomiskiem labumiem bija diezgan precīza, nosakot modernizācijas galveno dzinējspēku [turpat].

Otrā pasaules kara beigās un tā saucamo labklājības valstu rašanās nozīmēja jaunā laikmeta iestāšanos. Kohortas, kas piedzima pēc kara, izauga principiāli citos dzīves apstākļos nekā viņu vecāku un vecvecāku paaudzes. Šie apstākļi bija citādi divējādā ziņā: pirmkārt, vēl nepieredzēti augsts dzīves līmenis; otrkārt, kas ir vēl svarīgāk, pati labklājības valsts ideja, kas paredzēja ne tikai augstu dzīves līmeni, bet arī tā patstāvīgumu un stabilitāti. Izdzīvošana vairs nebija problemātiska,

⁶ Oriģinālvalodā – *Theory of Intergenerational Value Change* [Inglehart 1997:33]. – J.N.

un pēckara paaudzes to varēja uztvert kā pašsaprotamu, „dabisku” lietu [turpat]. Respektīvi, šīs jaunās paaudzes vairs nelika tik lielu uzsvaru uz materiālās labklājības, ekonomiskās drošības un stabilitātes uzturēšanu un varēja tiekties pēc citām vērtībām, kuras agrāk nav bijušas pieprasītas un kuras uz doto brīdi bija deficītā. Pēckara laikmetā dzimušie bija orientētas uz viņu lielākoties materiālistiski orientētās vecāku paaudzes nostādņu un dzīvesveida pārvērtēšanu, dodot priekšroku „postmateriālistiskā” rakstura vērtībām.

Visā izklāstītā apkopošanai kalpo divas hipotēzes, kuras vēl pirms 30 gadiem izvirzīja Ingleharts citā darbā [Inglehart 1977, cit. pēc Inglehart 1997:33]:

1) **Trūkuma hipotēze** (*scarcity hypothesis*): indivīda vērtību prioritātes atspoguļo sociāli ekonomisku vidi, kurā viņš dzīvo. Viņš mēdz augstāk vērtēt tās vērtības, kuras ir relatīvā deficītā;

2) **Socializācijas hipotēze** (*socialization hypothesis*): sakars starp vidi un vērtību prioritātēm nav tiešs un parādās pēc kāda laika, jo lielākoties indivīda pamatvērtības atspoguļo apstākļus, kuros viņš ir dzimis un audzis.

Attīstot šos pieņēmumus, Ingleharts brīdina, ka par tiešu sakarību starp ekonomisko stāvokli un izvēli par labu konkrētam vērtībām runāt nevar. Vērtību orientācija izsaka subjektīvu drošības sajūtu, nevis labvēlīgu ekonomisku stāvokli kā tādu. Drošības sajūtas veidošanai svarīgas ir arī kultūras normas un sociālās labklājības institūcijas dotajā sabiedrībā. Abi pieņēmumi, tādējādi, darbojas kopā [turpat, 34]. **Augstāk minētā laika distance nozīmē, ka vērtību maiņa notiek pakāpeniski, un lielākoties izpaužas, kad jaunākās paaudzēs nomaina vecākās sabiedrības pieaugušo iedzīvotāju vidū** [turpat]⁷.

Lai pamatotu šo visai plašu atkāpi par Ingleharta teoriju un parādītu tās saikni ar maģistra darba tēmu, ir jāparāda fundamentālās vērtību atšķirības starp vecākās „materiālistu” un jaunākās „postmateriālistu” paaudžu vērtībām. Ingleharts atrunā, ka postmateriālisti nav nedz ne-materiālisti, nedz arī antimateriālisti. „Post-” priedēklis norāda uz tiekšanos pēc vērtībām, kuru uzsvars un loma pieaug pēc tam, kad sabiedrība ir sasniegusi noteiktu labklājības līmeni. Postmateriālisti nenoraida ekonomisku un fizisku drošību kā vērtību – viņi vienkārši neiedomājas, kā tā var pietrūkt un līdz ar to izceļ, piemēram, pašizpaušmes brīvību un subjektīvo dzīves kvalitāti. Savukārt materiālās drošības krīze varētu novest pie materiālistisko vērtību reaktualizācijas [turpat, 35].

Apkopotu ainu par šīm atšķirībām var prezentēt tā, kā parādīts 1.tabulā [sal. Inglehart 1997:43]:

⁷ Izcēlums mans. – J.N.

1.1. tabula. Vērtīborientācijas atkarība no materiāli fiziskās drošības

Izdzīvošana tiek uztverta kā:	
Nedroša (orientācija uz materiālismu)	Droša (orientācija uz postmateriālismu)
1. Politikā: Vajadzība pēc stipriem līderiem Kārtība Ksenofobija, fundamentālisms	Politiskās autoritātes nozīmes vājināšanās Pašizpaušme, līdzdalība Eksotiskās/jaunās lietas un parādības kā stimulē
2. Ekonomikā: Priekšroka – ekonomiskajai izaugsmei Panākumu motivēšana Privātīpašums <i>versus</i> valsts īpašums	Priekšroka – dzīves kvalitātei Subjektīvā labklājība Samazinās tradicionālo īpašuma veidu autoritāti
3. Seksuālās/ģimenes normas Atražošanās maksimizācija, bet tikai divu heteroseksuālu vecāku ģimenes ietvaros	Brīva seksuālās apmierināšanas veidu izvēle Individuāla pašizpaušme
4. Reliģija Augstākā spēka uzsvēršana Reliģisko normu, noteikumu absolūtisms Paredzamības uzsvēršana	Reliģiskās autoritātes mazināšanās Elastīgi noteikumi, rīkošanās pēc situācijas Dzīves nozīmes un jēgas uzsvēršana

Šajā tabulā atspoguļotās Ingleharta atziņas parāda tai skaitā to, ka aktīvāku līdzdalību politikā būtu jā sagaida no jaunākām paaudzēm, kuras noskaņoti postmateriālistiskāk, salīdzinot ar viņu vecākiem. Inglehartaprāt, tas nes līdzī sabiedrības demokratizāciju un plašāku pilsonisku iesaistīšanos konkrētu jautājumu risināšanā (*issue-oriented politics*). Postmodernā sabiedrībā visdrīzāk parādīsies nobīde: līdzās tādām tradicionālam līdzdalības veidam kā balsošana indivīdi i arvien biežāk iesaistīsies aktīvākās darbībās, kas vērstas uz konkrētu problēmu risināšanu un kurām būs lielāka rezonanse. Daudzi jau vērtē politiskās līdzdalības un pašizpaušmes brīvību kā pašpietiekamu vērtību, nevis līdzekli ekonomiskās drošības un labklājības sasniegšanai [Inglehart 1997:43-44].

Par labu starppaaudžu vērtību maiņas pieejai Ingleharts atsauca uz datiem no 21 valsts, kas tika pētītas 1981. un 1990. g. Pasaules vērtību pētījuma viņšos – ASV, Kanāda, Meksika,

Lielbritānija, Rietumvācija, Francija, Itālija, Spānija, Nīderlande, Beļģija, Īrija, Ziemeļīrija (skatīta atsevišķi no Lielbritānijas), Norvēģija, Zviedrija, Somija, Islande, Ungārija, Japāna, Dienvidkoreja, Argentīna un Dienvidāfrika [Inglehart 1997:308-315]. Lielākoties viņa izlasē ir Rietumu (ASV un Eiropas) civilizācijas valstis, vai arī tās, kas tika Eiropas izcelsmes kolonizatoru dibinātas (kā Meksika, Dienvidāfrika), vai arī tās, kuras, saglabājot savas kultūras tradīcijas, pārņēma un plaši izmanto Rietumu izcelsmes sabiedriskās iekārtas institūcijas un tehnoloģijas (Japāna, Dienvidkoreja). Ingleharts novēro, ka balsotāju īpatsvars laika gaitā samazinās, bet pieaug to cilvēku skaits, kas norāda, ka politika viņus interesē vai viņi apspriež to ar saviem radiem/draugiem [turpat, 308-309]. Tāpat novērotās desmitgades laikā pieauga to indivīdu skaits, kas parakstīja petīciju [turpat, 310]. Pievēršoties nekonvencionālajai jeb protesta līdzdalībai, redzams, ka izteikti pieauga to cilvēku īpatsvars, kas norādīja, ka piedalījās (vai varētu piedalīties) boikotā vai demonstrācijā [turpat, 312-314].

Protams, iespējamo politisko aktivitāšu klāsts nav reducējams līdz šiem pieciem iesaistīšanās veidiem, un Eiropas sociālais pētījums vispār satur izvērstāku izzināmo aktivitāšu klāstu nekā Pasaules vērtību pētījums. Tomēr kopumā izveidojusies aina ir nepārprotama: nav pamata runāt par līdzdalības līmeņa sarūkšanu. Drīzāk sociālie aktieri izvēlas aktīvākās un tiešākās ietekmes formas, kas neparedz viņu interešu bīdīšanu caur ievēlētajiem pārstāvjiem vai partiju tīkliem [turpat, 311]. Domājot par iemesliem šo divu tradicionālo līdzdalības pielietošanas mazināšanai, Ingleharts norāda, ka modernās politiskās partijas tika dibinātas un bija nobriedušas šķiru konflikta un ekonomisko problēmu laikmetā un pārsvarā atspoguļo dažādu slāņu polāras nostādnes šajos jautājumos. Jaunākām postmateriālistu paaudzēm šī polarizācija vairs neliekas aktuāla, daudz relevantāka viņiem šķiet nostādnes kultūras un dzīves kvalitātes jautājumos, kamēr vecākām partijām izrādījās grūti pārorientēties uz šo izmainījušos ūdensšķirtni [turpat]. Ar to izskaidrojama arī partijā iesaistīto indivīdu īpatsvara, kā arī balsotāju īpatsvara sarūkšana. Praktiski visur balsošana parlamentārās vēlēšanās notiek vai nu par partiju sarakstiem (proporcionālā sistēmā, kā Zviedrijā vai Beļģijā), vai par noteiktu kandidātu katrā vēlēšanu apgabalā, kurš kā likums pārstāv kādu no partijām (mažoritārais ASV un Lielbritānijas modelis), vai arī kombinējot abus tipus (Vācija). Būtība no tā nemainās – balsošana, ar retiem izņēmumiem, ir par cilvēkiem, kā pārstāv konkrētu partiju ar (vismaz formāli) noteiktu vērtību sistēmu jeb ideoloģiju. Ja šī ideoloģija neuzrunā velētājus, vēlētāju aktivitātes sarūkšana ir tikai loģisks iznākums.

Sociālo pretrunu struktūras sarežģīšanos un tās ietekme un balsošanu pamana arī Kaase un Nūtons (*Kaase & Newton*), norādot, ka to ietekmē triju tipu faktori. Pirmais faktors ir sociālā struktūra, kas ietver objektīvākus rādītājus kā sociāli ekonomiskais statuss un tā sastāvdaļas

(*structure voting*). Otrais ir subjektīvi uztvertās vērtības, kuriem nav obligāti jābūt tieši „atvasināmām” no indivīda pozīcijas sabiedrības struktūrā (*value voting*). Trešais faktors, savukārt, ir abu iepriekšējo kombinācija, kas rezultējās „plaisā” (angļu valodā – *cleavage*) jeb sabiedrības sašķeltībā pēc struktūras un vērtību dimensijām (*cleavage voting*). Viņuprāt, sadalīšanās uz materiālistiem un postmateriālistiem ietver vērtību ietekmēto balsošanu, kamēr plaisas ietekmētā balsošana reprezentē Eiropai tradicionālo šķiru konfliktu un attiecīgo sadalīšanos pēc kreisās – labējās un reliģiskās – sekulārās dimensijas [Kaase & Newton 1995:43]. No tā seko loģisks pieņēmums uz nākotni, ka līdz ar materiālisma/postmateriālisma pretrunu ietekmes pieaugšanu cilvēki arvien biežāk balsos izejot no vērtībām vai to kombinācijas ar šķirisko piederību, nevis balstoties uz šīs piederības vien.

Ingleharta atziņu par balsošanas sarukšanu apstrīd Topfa (*Topf*) atklājums, ka kopš 2. Pasaules kara beigām balsotāju īpatsvars Rietumeiropā līdz 1990.gadi vidum paliek stabils, īpaši ņemot vērā svarīgas izmaiņas valstu institucionālajā iekārtā, kā arī demogrāfiskajā struktūrā. Aplūkojot dažādus faktoros, kas ietekmē vai korelē ar elektorālo uzvedību, viņš atzīst, ka dzimums un izglītība neatstāj manāmu iespaidu uz balsošanas varbūtību, bet vecums gan atstāj. Tikpat ilgi saglabājas tendence vecākiem iedzīvotājiem balsot biežāk nekā jaunākiem. Kas ir vairāk, viņi netic, ka vēlēšanas ar laiku var zaudēt savu nozīmi kā režīmu leģitīmācijas un cilvēku lojalitātes piesaistes veids un indikators: līdz ar dzīves līmeņa paaugstināšanos Eiropas iedzīvotāju vidējais vecums pieaug, tādējādi, iespējams sagaidīt arī balsošanas aktivitātes pieaugumu [Topf 1995, sk. Klingemann&Fuchs (ed.) 1995:50].

Balssšanas potenciāla ierobežojumi, Inglehartaprāt, spilgti redzami salīdzinājumā ar nekonvencionālo līdzdalību. Balsojot par kandidātu vai to sarakstu, pilsoņi būtībā dod pilnu rīcības brīvību ievēlētām elitēm, ļaujot viņiem tuvāko gadu laikā pieņemt visus svarīgākos politiskos lēmumus. Nekonvencionālai līdzdalībai, turpretim, ir pretestības raksturs un tā biežāk ir saistīta ar politiku vai atsevišķiem lēmumiem noteiktās jomās. Arī „nekonvencionālā” jēdziens vairs neesot atbilstošs tieši dēļ plaša atbalsta un pielietojuma, ko atrod protesta līdzdalība masu rindās. Tāpēc viņš ierosina lietot apzīmējumu „**elites izaicinoša**” (*elite-challenging*) līdzdalība [turpat, 312-313]. Līdzīgu pieeju pārstāv britu zinātnieki Bernhāgens un Maršs, kas arī iesaka konvencionālās un nekonvencionālās dihotomijas vietā atšķirt **institucionalizēto**, kas risinās saskaņā ar sabiedriski politiskās iekārtas noteiktām formālajām procedūrām, un **neinstitucionalizēto** līdzdalību, kura parasti ir vērsta pret šīm normām [Bernhagen & Marsh 2007:46]. Citi pētnieki vienkārši lieto jēdzienus „konvencionālais” un „nekonvencionālais” kā sinonīmus, respektīvi, institucionalizētai un neinstitucionalizētai līdzdalībai [sk., piemēram, Kaase & Newton 1995:43]. Analizējot

konvencionālās un nekonvencionālās līdzdalības sadalījumu Rietumeiropas valstīs, pētnieki nākuši pie atziņas, ka protesta līdzdalības legalizētās formas kļuvuši par ierastu līdzdalības repertuāra sastāvdaļu [turpat, 50]. Tas savukārt nozīmē, ka līdzdalība kļuvusi daudzveidīgāka, un Rietumeiropas attīstītajās demokrātijās varētu sagaidīt augstāku OPLI nekā valstīs, kurās pāreja pie Rietumu tipa demokrātiskās iekārtas notikusi salīdzinoši nesen.

Aplūkojot longitudinālo pētījumu rezultātus, kas tika veikti Rietumeiropā 1976. – 1991. gados, Kaase un Ņūtons secina, ka vērtību nomaiņa ir sociālo apstākļu nomaiņas iznākums. Savukārt vērtību nomaiņas noved pie izmaiņām politiskajās attieksmēs un uzvedībā, tai skaitā līdzdalībā. Visacīmredzamākā tendence ir līdzdalības pieaugums un tā repertuāra paplašināšanās [Kaase & Newton 1995:63].

1.2.3. Un tomēr: dzīves cikls vai paaudžu nomaiņa? Britu elektorālās uzvedības piemērs

Ar augstāk izklāstīto pietiek, lai kļūstu skaidra fundamentālā pretruna starp dzīves cikla un paaudžu vērtību nomaiņas pieejām. Loģisks secinājums no pirmās ir tas, ka nemainās vecuma grupas; gan pirms 20 gadiem, gan šobaltdien, gan arī pēc 20 gadiem divdesmit – trīsdesmitgadīgie parādīs citādu līdzdalības intensitāti un saturu, nekā sešdesmit – septiņdesmitgadīgie. Turpretim otrā pieeja uzsver, ka šodienas divdesmitgadīgie dos priekšroku tām pašām vērtībām un rīcībai vēl pēc 20, 30 un 40 gadiem, kaut varbūt ar nelielām nobīdēm; izšķirošs ir tikai un vienīgi viņu sociālās nobriešanas posms jeb tā saucamā „jaunība”, kuru mēdz definēt atšķirīgi, bet kura kopumā nosakāma robežās starp 14-16 līdz 30-35 gadiem. Jebkurā ziņā 22, 25 un 28 gadu vecs indivīds ieliekams šajā kategorijā, ja tās izcelšana vispār ir pamatota. Kā bija redzams šajā nodaļā, katrai puses atrodas nopietni, un, pats svarīgākais, empīriski apstiprināti argumenti par labu savam viedoklim.

Britu pētnieks Felpss analizējis balsotāju īpatsvara dinamiku parlamenta vēlēšanās no 1964. līdz 2001. gadam [Phelps 2004], izdalot sešas vecuma grupas – līdz 25 gadiem, 25-34, 35-44, 45-54, 55-64 un virs 64 gadiem. Dati neatklāj nekādu noturīgu tendenci samazināties vai palielināties balsotāju īpatsvaram. Toties sākot no 1997.g. vēlēšanās šis īpatsvars nopietni saruka, salīdzinot ar 1992.g. novēroto aktivitāti, un ir visizteiktākais tieši divās jaunākajās vecuma grupās – respektīvi par 15,7 un 18 procentiem no kopējā vēlētāju⁸ skaita [Phelps 2004:241-242]. Tendence turpinājusies 2001.g. vēlēšanās – balsotāju īpatsvars saruka vēl par 7-13 procentiem vidēji no kopējā vēlētāju skaita visās vecuma grupās, izņemot virs 64 gadiem, tai skaitā grupās, kurās saskaņā ar dzīves cikla

⁸ Šajā darbā par vēlētājiem saukti visi, kam ir vēlēšanu tiesības. Balsotāji ir tie, kas šīs tiesības reāli īsteno.

teoriju būtu jāvēro balsošanas aktivitātes pieaugums [turpat]. Tik tālu šī aina drīzāk liecinātu par labu paaudžu vērtību nomaiņas teorijai vai arī tam, ko pats Felpss nosauca par „perioda efektu” (*period effect*): svarīgu un krasu politisko notikumu vai pārmaiņu laikā var mainīties cilvēku nostājas un rīcība [turpat, 239, 242].

Tomēr ar šo ainu nepietiek, lai atklātu iespējamo dzīves cikla vai paaudžu nomaiņu efektu. Tāpēc Felpss izdalīja 11 kohortas, kas sasniedza balsošanai nepieciešamo vecumu (21 gads līdz 1970.g., 18 gadi sākot ar 1970.) attiecīgajās vēlēšanu gados [turpat, 243]. No 2. līdz 8. kohortai ieskaitot skaidri parādās dzīves cikla efekts – jaunākos gados balsotāju īpatsvars viņu vidū ir zemāks, bet ar nobriešanu un novecošanos pieaug. Tomēr vairākās kohortās, piemēram, 4. un 5. (pirmā balsošanas pieredze – attiecīgi 1970. un 1974. gads), vērojamas viļņveida nobīdes – balsotāju īpatsvars samazinās 1997. un 2001. g. vēlēšanās, kaut kohortu vecums toreiz bija starp 45-51 un, respektīvi, 41-48 gadiem. Arī 8. kohortā, kas pirmo reizi balsoja 1987.gadā, balsotāju īpatsvars kritās sākot no 1992.-1997.gg. perioda [turpat, 244], kā arī pārējām kohortām.

Jaunāko kohortu izrādītā uzvedība nedod pamatus runāt par paaudžu nomaiņu efektu, līdz nebūs redzama viņu balsošanas aktivitāte turpmākās vēlēšanās, kaut arī šīs aktivitātes samazināšanās līmenis ir izteiktāks par pārējām kohortām un savā ziņā tam nav bijis precedentu. Felpss netic, ka šīs jaunākās kohortas varētu atjaunot savas līdzdalības rādītājus un kļūt par aktīviem balsotājiem; jebkurā ziņā lielākais, ko var darīt, ir spekulēt par iespējamo balsošanas aktivitātes dinamiku nākotnē [turpat, 245]. Pagaidām, ekstrapolējot acu priekšā esošos datus, var pieņemt, ka nākamajās kohortās balsotāju īpatsvars būs vēl zemāks; tādā gadījumā taisnība drīzāk būs paaudžu nomaiņas pieejas piekritējiem. Acīmredzot tiem pieskaitāms arī Felpss, jo nobeiguma rindkopā viņš atkārtoti tēzi, ko pamato virkne citu līdzdalības pētnieku: mūsdienu jauniešus raksturo plašāka un daudzveidīgāka politisko problēmu konceptualizācija un līdz ar to – vilšanās tradicionālajās politiskajās institūcijās un procedūrās, kuras nepaspēj reaģēt uz jauniem izaicinājumiem un gaidām [turpat]. Jaunāko paaudžu līdzdalība, tātad, nav visapātiskāka, bet pieņem citas formas un izpausmes [sal., piem., Quintelier 2007]. Tas nozīmē, ka ar laiku šis fakts būs jāpieņem arī empīrisko pētījumu (ESS, WVS un citu) dizaineriem, ievērojami pārskatot atpalikušu metodoloģiju un pielāgojot to politiskās līdzdalības adekvātai mērīšanai mūsdienu situācijā.

1.3. Postpadomju mantojums kā politiskās līdzdalības faktors

Ir manāms, ka lielākā daļa zinātnisko publikāciju par politisko līdzdalību tradicionāli pievērsusies „stabiliem politiskajiem režīmiem” [Reisinger et al. 1995:942], kuru vidū vairākums bija Rietumu modeļa demokrātijām. Visvairāk citētie autori, kā Sidnejs Verba (*Sidney Verba*) ar

līdzautoriem vai Lesters Milbrets (*Lester Milbrath*), rakstīja galvenokārt par politisko līdzdalību ASV. Kaut dažos no tiem darbiem veikts arī starpvalstu salīdzinājums [piemēram, Verba et al. 1987], lielākoties tā saucamo otrās un trešās pasaules valstis (sociālistiskais bloks un bijušās kolonijas Āzijā un Āfrikā) izpalika no analīzes. Par cik politiskā līdzdalība var reāli funkcionēt tikai demokrātiskos režīmos, kur tā kalpo par atbalstu un leģitimizējošu pamatu, mēģinājumi pētīt to sabiedrībās ar citu iekārtu bija problemātiski. Pats pētījuma objekts bija ļoti atšķirīgs, līdz ar to daži pētnieki pauž uzskatus, ka līdzdalības pētīšanas tradīcija, kāda ir pastāvējusi Rietumu attīstītajās sabiedrībās, nav sevišķi atbilstoša Austrum- un Centrāleiropai [sal. Bernhagen & Marsh 2007:45].

Šīs nodaļas mērķis ir aplūkot dažādus teorētiskus skatījumus uz politisko līdzdalību Eiropas postsociālisma valstīs, salīdzināt tos un secināt, cik veiksmīgu empīrisku analīzi varētu sagaidīt, izvēloties tai vienu Rietumeiropas valsti, kas nav piedzīvojusi padomju parauga sociālismu, un vienu Austrumeiropas valsti, kurai tāda pieredze ir bijusi.

1.3.1. Divas izpratnes par demokrātiju

Demokrātijas teorijas pētnieki ir izcēlušī divas pretējas izpratnes par to, cik aktīvai un daudzveidīgai jābūt politiskajai līdzdalībai, lai demokrātija veiksmīgi funkcionētu sabiedrībā. Protams, šīs izpratnes vai pieejas nebūt nav vienīgās un tās drīzāk pārstāv „ideālus tipus” vai pretpolus, starp kurām bija jāizvēlas Austrum- un Centrāleiropas valstīm pārejas periodā. Šeit arī jāatrunā, ka runa nav vis par formāli institucionālo iekārtu, bet drīzāk par to, kādam demokrātijas funkcionēšanas modelim kļuva līdzīga sabiedriskā iekārta dotajā valstī.

Pirmo izpratni raksturo kā radikāli demokrātisku [Petrzyk-Reeves 2008:75] jeb vienkārši līdzdalības pieeju [Czešnik 2006:450]. Šī pieeja pretendē uz līdzdalības, deliberatīvo (jeb pārrunu/kompromisu), asociatīvo (uz interešu apvienībām balstīto) un republikāņu modeļu apvienošanu. Visus šos modeļus vieno nostāja, ka līdzās vienkāršai tautas un tās interešu pārstāvēšanai nepieciešama arī pašas tautas līdzdalība [Petrzyk-Reeves 2008:75]. Cilvēkiem jādod iespēja ne tikai izraudzīt varas personas, bet arī pašiem aktīvi iesaistīties valsts politikas formulēšanā, neaizmirstot arī nepriviliģētās sociālās grupas. Pamatkritērijs attiecīgās iekārtas demokrātiskuma pārbaudei ir tas, vai katram indivīdam ir vienādas iespējas ietekmēt lēmumu, kas var potenciāli ietekmēt viņu pašu [Warren 2002:693, cit.pēc Petrzyk-Reeves 2008:75]. Līdzdalība ir neatņemama un neaizstājama, jo līdzās iespējai indivīdiem pašiem noteikt valsts politiku tā stiprina kompetences sajūtu, novērš atsvešināšanos no lēmumu pieņemšanas procesiem, paaugstina vērtību sabiedrībā esošajām problēmām un tādējādi sekmē aktīvās un atbildīgās pilsoņu kopas rašanos ar interesi par sabiedrisko dzīvi [Petrzyk-Reeves 2008:76]. Veiksmīgi funkcionējošā līdzdalības

sabiedrībā sniedz ieguldījumu iekārtas stabilitātei, jo tā leģitimizē iekārtu un dod indivīdiem iespēju pilnvērtīgi īstenot viņu pilsoniskās lomas [Czešnik 2006:450]. Izejot no šī skatu punkta, plašiem iedzīvotāju – pilsoņu slāņiem jāturpina būt aktīviem starpvēlēšanu laikā, kontaktējoties ar varas personām, parakstot petīcijas, darbojoties partijā vai apvienības organizācijā [Reisinger et al. 1995:944]. Visbeidzot, tā saskan ar vārda *demokrātija* izcelsmi un tiešo nozīmi – tikai ar pilsoņu pastāvīgās un aktīvās līdzdalības nosacījumu var runāt par tautas varu.

Šo pieeju, kas izceļ aktīvās pilsoņu līdzdalības nepieciešamību, daži dēvē ar par demokrātijas klasisko modeli [Czešnik 2006:450], ar to domājot tās saknes „klasiķu” – franču apgaismotāju darbos, piemēram, Russo (*Rousseau*) darbu „Par sabiedrisko līgumu” (*Du contrat social*) darbu. Tajā Ruso attīsta ideju par varas dalīšanas starp suverēnu (tautu) un valdību, kas īsteno suverēna pieņemtos likumus. Ideālā gadījumā suverēna nozīmētām vai ievēlētām varas personām paliek tikai sekundāras, administratīvas funkcijas, bet likumdošanas vara paliek visas tautas lieta un netiek deleģēta parlamentam. „*Angļu tauta, - rakstīja Ruso, - uzskata sevi par brīvu, bet tā stipri maldās: tā ir brīva parlamenta deputātus vēlēšanu laikā; tikko viņi ir ievēlēti, tā kļūst par vergu, par neko. Spriežot pēc tā, brīvības pielietojuma īsajā laikā, kad tā viņai pieder, viņi paši izpelnās tās zaudēšanu.*”⁹

Pretējo pieeju pārstāv elites teorijas piekritēji. Tās svarīgākās tēzes ir savilkti kopā Jozefa Šumpētera (*Schumpeter*) darbā „Kapitālisms, sociālisms un demokrātija” (*Capitalism, Socialism and Democracy*). Viņš ierobežo demokrātiju līdz metodei vai procedūrai, ar kuru indivīdi tiek pie varas konkurencē par cilvēku balsīm [Schumpeter 1957:269, cit.pēc Czešnik 2006:450]. Demokrātisko sistēmu, tādējādi, veido nevis pilsoņu līdzdalība, bet cīņa starp elitēm par varu. Pilsoņu aktīvā līdzdalība ārpus balsošanas ir ne tikai nevajadzīga, bet arī kaitīga: „*Balsotājiem ārpus parlamenta jārespektē darba dalīšana starp viņiem un politiķiem, kurus viņi ievēl. Viņi nedrīkst pārāk viegli atsaukt uzticēšanos starpvēlēšanu laikā un viņiem jāsaprot, ka, tikko viņi ir ievēlējuši indivīdu, politiskā darbība ir šī indivīda, nevis viņu rūpes. Tas nozīmē, ka viņiem jāatturas no instrutēšanas, kas viņam ir jādara.*” [Schumpeter 1957: 295, cit.pēc Czešnik 2006:451]. Šajā shēmā politiķiem pieder vadošā loma kā valsts pārvaldīšanas ekspertiem; pēc definīcijas diletanti, neprofesionāli pilsoņi nedrīkst traucēt viņiem strādāt. Vienīgais, ar ko tauta var iejaukties valsts pārvaldes lietās, ir nomainīt ekspertu eliti, jā uzskata, ka tā dara savu darbu nepietiekoši labi.

Abām teorētiskajām pieejām ir normatīvs raksturs – tās postulē, kādam jābūt demokrātijas ideālajam tipam. Tai pat laikā tie arī ir demokrātijas attīstības scenāriji un iznākumi – vismaz

⁹ Sk. internetā (10.04.2010): http://www.ibiblio.org/ml/libri/r/RousseauJJ_ContratSocial_p.pdf . Tulkojums mans. - J.Ņ.

potenciāli. Realitātē šie divi tipi tīrā veidā jā arī izpaudīsies, tad visai reti; katrs gadījums būs pa vidu starp šiem diviem poliem, kaut arī būs manāmas tās noslieces uz kādu no pusēm. To izpēte arī būs nākamo apakšnodaļu mērķis.

1.3.2. Trīs izpratnes par demokratizāciju

Iepriekšējā apakšnodaļā autors iztīrāja divus polus, kas iezīmē demokrātijas kontinuuma robežas. Tomēr, runājot par postsociālisma sabiedrībām, kuru pats apzīmējums norāda uz pārejas stadiju, kas bija vai joprojām turpinās viņu vēsturē, ir jānosaka iespējamie ceļi, kurus varēja iet demokratizācijas process. Par atbalsta punktu izvēloties iepriekšējā apakšnodaļā parādīto dihotomiju, par uzdot jautājumu: vai atteikšanās no sociālisma un pieķeršanās Rietumu demokrātijai un brīvā tirgus ekonomika bija pilsoņu vai varas elites nopelns?

Pirmā pieeja, kas virzās pa elites teorijas gultnes, izceļ opozīcijas kustību līderus kā galvenos demokratizācijas iniciatorus. Viņi izcīna iekārtas nomaiņu uz demokrātisku vai panāk to pārrunu ceļā. Atbilstoši tam, 80.-90.gadu notikumi Austrum- un Centrāleiropā bija elites projekts un tie gāja pa priekšu demokrātisko vērtību un institūciju iesakņošanai šajās sabiedrībās [Petryk-Reeves 2008:77]. Elites arī lēma par demokrātiju uztaurējošo institūciju veidošanos un uzbūvi, pirmkārt varas un likumdošanas sistēmu. Plašs sabiedrības atbalsts un vērtības neesot neaizvietošanas, lai reformas būtu sekmīgas [turpat]. Par šīs pieejas īpašu gadījumu uzskatāmi gadījumi, kad pati valdošā elite laicīgi iestājās reformu priekšgalā un saglabāja varu, kā tas notika bijušās PSRS Centrālāzijas republikās.

Otrā ir institucionālā pieeja. Tā apgalvo, ka pāreja pie demokrātijas tiek iniciēta un stimulēta ar demokrātisko institūciju un „spēles noteikumu” veidošanos. To vidū parasti min varas dalīšanu, likuma varu, brīvas un godīgas vēlēšanas, varas atskaitamību pilsoņu priekšā, brīvību veidot apvienības, preses brīvību, kā arī konstitucionāli garantētās pilsoniskās un politiskās brīvības [turpat, 78]. Kas ir vairāk, līdz ar šādu institūciju veidošanos notiek vērtību maiņa sabiedrībā, kas pievēršas demokrātijas vērtībām. Šīs pieejas aizstāvji argumentē, ka demokrātiskām vērtībām neesot iespējams rasties nedemokrātiskās sabiedrībās; tieši otrādi, pilsoniskā kultūra (*civic culture*) rodas no pierašanās (*habituation*) pie jaunajiem apstākļiem. Uzticēšanās institūcijām, līdzdalība un pieķeršanās pie demokrātiskās ētikas visticamāk iesakņosies cilvēku attieksmēs, ja viņi redzēs, ka sistēma strādā efektīvi un ir leģitīma viņu acīs [Petryk-Reeves 2008:77]. Šī izpratne ir līdzīga brīvā tirgus apoloģētikai: demokrātijai un tās plašam akceptam no sabiedrības puses jābūt vien sekmējošie apstākļi, un cilvēki pakāpeniski paši iemācīsies izmantot plašas un daudzveidīgas iespējas, ko sniedz šī iekārta. Uz šīs pieejas balstās arī dažādu sabiedriski politisko fondu

finansējums nevalstiskām organizācijām, kurus pieņemts uzskatīt par pilsoniskās sabiedrības pīlāriem. Šajā pieejā saskatāma arī ticība „sabiedriskā dzīvnieka” dabiskajai tieksmei pēc demokrātiskās iekārtas kā labākās un bezalternatīvās.

Interesanti, ka dažiem teorētiķiem no Rietumvalstīm¹⁰, kurās valda šķietamais konsenss par absolūtām demokrātijas priekšrocībām, bija bažas par pārāk strauju demokratizācijas pāreju bijušajās padomju bloka valstīs. Bez ilgstošām un noturīgām demokrātijas tradīcijām jaunās institūcijas riskēja „nenostrādāt” nesagatavotajā augsnē. Par vēlamo pārejas posmu starp padomju tipa sociālismu un Rietumu tipa demokrātiju viņi piedāvāja „*mīkstu autoritārisma formu ar stipru izpildvaru un brīvā tirgus ekonomiku*” [turpat, 78]. Modeļi, kas nāk prātā sakarā ar šo formulējumu, varētu būt Pinočeta Čīle vai Franko Spānija.

Robeža starp elites un institucionālo pieeju ir visai nosacīta. Ja pirmā koncentrējas uz subjektiem, kas iniciē demokratizāciju, tad otrā pievēršas videi, kas tiek radīta ceļībās uz sekojošām pārmaiņām. Abas pieejas vieno atziņa, ka sabiedrības politiskā līdzdalība nav vis pārmaiņu cēlonis, bet gan sekas jeb galaprodukts, kas nevar parādīties bez elites iepriekšējās apņemties reformēt iekārtu un attiecīgo institūciju veidošanos [turpat, 78].

Elites un institucionālajai pieejai oponenti trešā, kultūras pieeja. Tā aizsākas G. Almonda, S. Verbas un R. Ingleharta darbos un postulē, kā pilsoniskā jeb līdzdalības kultūra ir nepieciešama demokrātijas izveidošanai un dzīvotspējai. Pamatojoties uz Pasaules vērtību pētījumos iegūtajiem rezultātiem, Ingleharts secina, ka sakarībā starp politisko kultūru un demokrātisko iekārtu tieši kultūra ir noteicošais faktors. Šāda kultūra ir postmateriālistiskā pasauleskats sastāvdaļa un rodas, ekonomiskās attīstības rezultātā, kad izdzīvošanu kā prioritāti nomaina brīvība un pašizpausme [piem., Inglehart 1997:330]. Masu atbalsts demokrātijai, tādējādi, nerodas demokrātijas dēļ – tieši otrādi, demokrātija rodas ar plašu sabiedrības atbalstu [Petzyk-Reeves 2008:78-79]. Tai pat laikā rodas jautājums: cik iespējama ir demokrātijas veidošanās un attīstība tajās valstīs, kur demokrātiskās institūcijas tika radītas bez pietiekošās demokrātiskās kultūras tradīcijas aizmugurē, kā, piemēram, bijušajā padomju Centrālāzijā vai valstīs, kur Rietumu modeļa demokrātiskā attīstība tika pārtraukta (Baltijas valstis)? Poļu zinātniece pauž pārliecību, ka institucionālās pārveides pašas par sevi spēj piedāvāt tikai politisku un ekonomisku stabilitāti, bet tādas valstis nevarēs kļūt par līdzdalības demokrātijām tuvākajā nākotnē [Petzyk-Reeves 2006:80]. Viņa norāda arī šādu pārmaiņu nepilnību un piekrīt viedoklim, ka galveno uzvaru pārmaiņu laikā lika uz brīvu vēlēšanu

¹⁰ Ja nav atrunāts sevišķi, ar Rietumvalstīm šajā darbā tiek saprastas Eiropas valstis kopā ar ASV un Kanādu, atskaitot PSRS un tās sabiedrotos pēc Varšavas līguma, Dienvidslāviju un Albāniju.

ieviešanu, atstājot novārtā likuma varu, atskaitamību un pilsonisko sabiedrību (proti, NVO) [Richard Rose & Doh Chull Shin 2001: 331, cit.pēc Petrzyk-Reeves 2006:79].

Ja institūciju radīšana bija samērā viegls process, tad to pašu nevar apgalvot par atbilstošu sociālo apstākļu un pilsoņu attieksmju veidošanos; kamēr cilvēki nejūtas pārliecināti un kompetenti, lai aktīvi piedalītos politikā, par nobriedušu pilsonisko sabiedrību nevar būt ne runas. Paradoksāli, jauno institūciju un elitu uzvedībai postpadomju telpā pat izdevās negatīvi ietekmēt sociālo kapitālu, uzticēšanos un pilsoniskās iemaņas [Petrzyk-Reeves 2006:79]. Vērojot elites cinismu, varas izmantošanu savtīgo interešu labā un neveiksmīgus mēģinājumus saukt tās pie atbildības, cilvēki sāk vilties kārtībā, kas nav atnesusi viņiem gaidāmos uzlabojumus un uzplaukumu. Ar vilšanos bieži vien saista velētāju īpatsvara mazināšanos; jaunākajā Latvijas vēsturē pagaidām zināmi divi strauji kritumi – no 89,9 līdz 71,9 procentiem, respektīvi, 5. un 6. Saeimas vēlēšanās un no 71,51 līdz 60,98 procentiem, salīdzinot 8. un 9. Saeimas vēlēšanas¹¹. Nākamajā apakšnodaļā ir apkopojosa „diagnoze” postsociālisma parauga politiskajai līdzdalībai, kāda vērojama arī Latvijā.

1.3.3. Jauno Eiropas demokrātiju raksturojums

Politiskā līdzdalība ir ļoti atkarīga no tā, ko Barnes sauc par kontekstuāliem faktoriem [Barnes 2006:77]. Tie nav tikai institūcijas, caur kurām darbojas un kuros sevi manifestē demokrātiskā iekārta, bet arī iedzīvotāju laika, naudas, zināšanu resursiem, kā arī gatavības iesaistīties aktīvā rīcībā. Viņaprāt, starp Rietumu demokrātijām un bijušajām padomju bloka valstīm ir virkne fundamentālu atšķirību, kas apgrūtina demokrātijas iesakņošanos (it īpaši runājot par līdzdalības demokrātiju).

Var piekrist Barnes novērojumiem, ka cilvēki postsociālistiskajās sabiedrībās, atskaitot ļoti plānu politiskās un ekonomiskās elites slāni, ir relatīvi viendabīgi ienākumu un dzīves līmeņa ziņā; viņiem ir kopīgs līdzdalības pieredzes trūkums, kas daudzus ved pie atsvešināšanās no politikas. Politiskie līderi ir atkarīgi no masu medijiem, lai sasniegtu savus velētājus priekšvēlēšanu laikā. Politikā bieži veido partijas un iestājas tajās nevis pēc ideoloģiskās pārliecības, bet šī brīža izdevības vadītie; nav nejauši, ka viņi samērā viegli tās maina vai atšķēļas no jau esošām partijām kopā ar atbalstītājiem. Savukārt arī velētāji izvēlas partijas nevis dēļ viņu konkrētās ideoloģijas (ja tāda ir), bet dēļ „specifiskiem nekolektīvā rakstura ieguvumiem”, ko viņi iegūst no šīs partijas atbalstīšanas. Citos gadījumos pilsoņus uzrunā konkrētu personu harizma, kā arī citas reālas vai iedomājamas politika personības īpašības. Tāpēc, secina Barnes, pat vēlēšanu iznākumi neparāda, cik liels ir

¹¹ Avots: LR Centrālās vēlēšanu komisijas mājas lapa. Sk. internetā (12.04.2010):

<http://web.cvk.lv/pub/public/27427.html>

vēlētāju atbalsts noteiktām politiskām nostādnēm [turpat]. Kas attiecas uz pirmspārmaiņu laikmetu, tajā dalība vēlēšanās un balsošana par bezalternatīvu kandidātu bija lojalitātes apliecinājums režīmam.

Pilsoniskās sabiedrības formēšanā Rietumeiropā liela loma bija arodbiedrībām un kreisās orientācijas masu partijām, kura spēja apvienot cilvēkus ar izglītības vai naudas resursu trūkumu; šajā ziņā Eiropas pieredze atšķiras no ASV, kur nekad nav bijis stipras strādnieku kustības. Pirms Otrā pasaules kara arī Austrum- un Centrāleiropa gājusi līdzīgu ceļu, ko pārtrauca sociālistisko režīmu nostiprināšanās. Šo režīmu valdības dibināja arī vairākus Rietumu parauga pilsoniskās sabiedrības atribūtus (jauniešu organizācijas, arodbiedrības, radošo profesiju pārstāvju savienības utt.), bet šo atribūtu uzdevums bija citāds nekā to Rietumu analogiem. Pat būdamas pēc saviem formāliem mērķiem nepolitiskas, šīs organizācijas kalpoja masu piesaistei, uzticībai un paklausībai valdošajam režīmam politiskā monopola apstākļos, apmaiņā pret to sniedzot noteiktās sociālās un materiālās garantijas (piemēram, piekļuvi deficīta preču sadalei, labāka veselības aprūpe u.tml.) Tās bija valdošo komunistisko partiju dzensiksnas un varēja pastāvēt un darboties tikai tās neapstrīdamās hegemonijas apstākļos [turpat, 78]. Līdzīgu funkciju pildīja masu pasākumi, kā svētki un demonstrācijas. Nevarēja būt ne runas par protesta vai neapmierinātības izrādīšanu; ja arī nonāca līdz protestiem, tos brutāli apspieda līdz pat 1990.gadu sākumam, kad jau piecus gadus turpinājās M. Gorbačova pasludinātā „pārbūve”. Kā likums, uz ielām tauta varēja iziet tikai iepriekš noteikto iemeslu dēļ un tikai lai apliecinātu uzticību partijas kursam uz gaišo nākotni.

Šis vēsturiskais konteksts skaidro, kāpēc jaunās Eiropas demokrātijas, kas pirms tam atradās padomju ietekmes sfērā, parāda ievērojami zemākus politiskās līdzdalības rādītājus. Autoritārā sociālisma apstākļos tās pildīja galvenokārt ceremoniālu funkciju – parādīt valdošai elitei, ka pilsoņi ir uzticīgi režīmam, un pārbaudes funkciju, jo izvairīšanās no šādas līdzdalības signalizēja par pieprasāmās uzticības trūkumu. Tas ilga ne vien desmitgadi vien, tāpēc loģisks ir pieņēmums, ka daudziem radusies atsvešināšanās no jebkā, kas viņiem asociējas ar piespiedu līdzdalību, vismaz pēc rējām pazīmēm. No pirmā skatiena šo apgalvojumu apgāž masu kustības 1980.gg. beigās – 1990.gg. sākumā, bet to pareizāk vērtēt kā īslaicīgu izņēmumu, ņemot vērā arī konservatīvās valdošās elites stipru pretestību, piesaistot pat militāru spēku [sal. Karklins & Zepa 2001:335-336]. Līdzdalība pārmaiņu procesos Latvijā bija jo izteiktāka dēļ sabiedrības sašķeltības un polarizācijas neatkarības jautājumā. Toties nākamie gadi līdz pat šodienai apliecināja līdzdalības intensitātes kritumu, ko parāda daži iepriekšējā apakšnodaļā minētie skaitļi.

Latvijas socioloģe Brigita Zepa, līdzīgi kā augstāk citētais Barnss, saskata kavēkļus politiskajai līdzdalībai pieredzes trūkumā un zemā politiskās kompetences pašnovērtējumā, kā arī

nelabvēlīgos sociāli ekonomiskos apstākļos, kas attur cilvēkus ziedot laiku un pūles sabiedriskai dzīvei [Zepa 1999]. Salīdzinot Latvijas un Norvēģijas sabiedrības, viņa atklāja, ka tādos līdzdalībai svarīgos faktoros kā informētības pašnovērtējums, uzticēšanās politiķiem, kā arī kopīgā apmierinātība ar demokrātijas funkcionēšanu Latvijas iedzīvotājiem ir vairākās reizēs zemāki rādītāji nekā norvēģiem; tas attiecas gan un konvencionālām, gan nekonvencionālām līdzdalības formām [turpat].

Jautājums par to, kādai jābūt īstai demokrātijai – elitārai, līdzdalības vai jāmeklē kāds vidusceļš starp diviem poliemi, – ir drīzāk aksioloģisks, nevis zinātnisks. Tomēr, raugoties uz datiem par mūsdienu Latviju, var droši apgalvot, ka tajā realizējas Šumpētera scenārijs un mūsu demokrātijai ir izteikti elitārs raksturs: valda tie, kurus ievēlēja, bet pārējie no visiem lēmumu ietekmēšanas ceļiem izmanto tikai elites nomaņas mehānismu – regulāri, reizē četros gados. Balsošana parlamenta vēlēšanās tiešām ir vienīgais politiskās līdzdalības veids, ko praktizē vairums (trīs piektdaļas) Latvijas iedzīvotāju; nākamais biežākais veids ir kontaktēšanās ar amatpersonu ar tikai 10,8 procentiem no visiem respondentiem. Līdzdalība pārējās politiskā rakstura aktivitātēs ir tik niecīga, ka to var neiekļaut statistiskajā analīzē [Ņikišins 2008:52-56]. Tā ir priecīga ziņa stingras darba dalīšanas piekritējiem, kā arī tiem, kas uzskata pilsoņu masas par nekompetentiem un tāpēc nepielaižamiem politisko lēmumu pieņemšanai, un uztraukuma un nožēlas iemesls tiem, kuriem tieši aktīvā politiskā līdzdalība ir demokrātijas pamats.

1.4. Politiskā uzticēšanās, subjektīvā kompetence un politiskā līdzdalība

Ja politiskā sistēma vēlas pastāvēt, tai jābūt relatīvi efektīvai un legītimai; tas ir, valdības panākumiem jāliekas vismaz apmierinošiem pilsoņu uztverē lai viņi neizrāda pretestību valdībai. Tāpēc, lai sistēma ilgstoši būtu dzīvotspējīga, pilsoņiem jāatzīst un jāpieņem tā kā atbilstošu un optimālu [Almond&Verba 1989:186]. Citiem vārdiem, politiskajai iekārtai jābūt drošai par pārvaldīto pilsoņu uzticēšanos.

Uzticēšanos var definēt kā vērtējuma orientāciju attiecībā pret politiskām sistēmām [Easton 1965, cit.pēc Keele 2005:873]. Politisko sistēmu, savukārt, viņš sadala divās sastāvdaļās: režīmā, kuru ataino valdības institūciju struktūra, un amatpersonās (*authorities*), proti, šo institūciju personālu. Ja neuzticēšanos amatpersonām var samērā viegli atrisināt caur vēlēšanu procedūru, tad neuzticēšanās režīmam kopumā nav viegli risināma un var apdraudēt valdības pastāvēšanu [Keele 2005:873].

Uzticēšanās ir sarežģīts un arī strīdīgs koncepts, tomēr pastāv zināms konsenss par dažām tās īpašībām. Uzticēšanās ir attieksme pret kādu; tā paredz indivīda paļaušanos uz citu indivīdu, grupu vai institūciju, kurai ir arī potenciāla iespēja nodarīt tam indivīdam pāri. Tai pat laikā uzticēšanās reti ir universāla bez nosacījumiem – ar to apvelta noteiktus indivīdus vai iestādes konkrētu darbību veikšanai. Uzticēšanās ir spriedums, kuru var konceptualizēt dihotomiski (uzticas vai neuzticas vispār), kā arī diferencējot uzticēšanās pakāpi [Levi&Stoker 2000:475].

Salīdzinot sociālo un politisko uzticēšanos, no kuras pirmā attiecas uz indivīdu savstarpējām attiecībām ģimenē, neformāla un nepolitiska rakstura apvienībās, tīklos u.tml., bet otrā – uz politiskajām institūcijām un to personālu, Noriss [Norris 1999:179] norāda, ka politiskās uzticēšanās specifika ir tā balstīšanās vairāk uz sekundāriem avotiem nekā personīgo pieredzi. Politiskās dzīves sfērā ir daudz vairāk nezināmā, vairāk risku un mazāk paredzamības, bet uzticēšanās balstās uz formāliem noteikumiem un kontroles procedūrām, kurām ideālā gadījumā būtības jābūt bezpersoniskām.

1.4.1. Uzticēšanās pētniecība un tās galvenās atziņas

Uzticēšanās pētījumiem ir tik pat sena vēsture, kā politiskās līdzdalības pētījumiem. 1962.gadā amerikāņu pētnieks Stokss (*Stokes*) nodibināja Nacionālo vēlēšanu pētījumu projektu (*National Election Studies*, saīsināti NES), kuriem bija jānosaka virkni vērtējuma orientācijas pret ASV valdību. Respondentiem bija jānovērtē ne tikai politiķu ētiskās īpašības kā, piemēram, godīgums, bet arī varas personu spējas un darbības efektivitāti, kā arī lēmumu pareizumu [Stokes

1962:64, cit.pēc Levi&Stoker 2000:477]. Tai pat laikā pati uzticēšanās vai neuzticēšanās jēdzieni viņa darbos nav parādījušies [Levi&Stoker 2000:477].

1960.gadu otrajā pusē politiskās uzticēšanās pētniecību katalizēja vairāki darbi – piemēram, Īstona (Easton) *A Systems Analysis of Political Life* (1965) un Gamsona (Gamson) *Power and Discontent* (1968). Līdz ar uzticēšanās saistīšanu ar politisko atbalstu politikas zinātnē tika piedāvāts nošķirums starp difūzu atbalstu (*diffuse support*) un specifisku atbalstu (*specific support*); pirmais attiecas uz iekārtu vai režīmu kopumā, bet otrs – uz noteiktiem indivīdiem vai grupām (piemēram, partijām), kas atrodas pie varas vai politiskās ietekmes. Tālākā pētījumu attīstība šai nozarē turpinājās 1960.gg.beigās un 1970.gg. vidū uz civiltiesību, rasu vienlīdzības un pretkara kustību paplašināšanās fona [Levi&Stoker 2000:477]; uz to laiku attiecas arī NES pētījumos reģistrētais krass uzticēšanās līmeņa samazinājums.

Uzticēšanās pētījumiem, kaut to bija daudz, bija virkne kopīgu atziņu un novērojumu. Pirmkārt, to ietekmēja pašu respondentu politiskā pieķeršanās konkrētai partijai. ASV republikāņi uzticas valdībai vairāk, ja pie varas ir viņu partijas pārstāvis. Līdzīgus rezultātus atrada pētījumos no Rietumeiropas, kaut tai, varbūt tikai ar Lielbritānijas izņēmumu, nav raksturīga vienas partijas sastādītās valdības [Levi&Stoker 2000:480]. Tāpat loģisks ir novērojums, ka neuzticēšanās valdībai iet roku rokā ar neapmierinātību ar partijām vai politiku, ko tās piedāvā [turpat], vai ar institūcijām, caur kurām tas tiek īstenota, piemēram, valsts parlamentu [turpat, 483] Kopumā tiek uzsvērts, ka uzticēšanās ir cilvēku politiskās dzīves, nevis personības īpašību vai sociāli demogrāfiskā stāvokļa atspoguļojums [turpat, 481]. Stipras korelācijas vērojamas starp neuzticēšanos un uzskatiem, ka sociālās problēmas pasliktinājās, netiek risinātas un kā politiķi ignorē pilsoņus [turpat, 483].

1.4.2. Uzticēšanās un politiskā līdzdalība

Zinātnē nav konsensa par to, kā uzticēšanās ietekmē (un vai ietekmē vispār) politisko līdzdalību. Pirmais viedoklis postulē, ka no uzticētājiem jā sagaida augstākus politiskās līdzdalības līmeņi nekā no tiem, kas neuzticas – vismaz konvencionālās darbībās kā balsošana vai līdzdalība vēlēšanu kampaņās. Šādas idejas sastopamas Almonda un Verba darbā *The Civic Culture* [Almond & Verba 1989]. Otrais novērojums ir pretējs: tieši neuzticēšanās stimulējot politisko līdzdalību, bet galvenokārt tās nekonvencionālajās jeb protesta formas. Tiesa gan, šis spriedums attiecas tikai uz indivīdiem, kas jūtas kompetenti un spējīgi ietekmēt lēmumu pieņēmējus [Levi&Stoker 2000:486]. Kā norāda Gamsons, “*augstās politiskās <subjektīvās> efektivitātes (efficacy) un zemas politiskās uzticēšanās kombinācija ir optimāla priekš mobilizācijas*” [Gamson 1968:48, cit.pēc Levi&Stoker 2000:486]. 1990.gadu pētījumi atklāja, ka neuzticēšanās var pozitīvi korelēt arī ar konvencionālām

līdzdalības formām [Levi&Stoker 2000:486], tai skaitā ar līdzdalību vēlēšanu kampaņās noteiktu kandidātu labā.

Uzticēšanos bieži min kā nozīmīgu faktoru politiskās līdzdalības noteikšanai un prognozēšanai. Ja līmenis ir zems, to vismaz hipotētiski var attiecināt uz zemu uzticēšanos un neapmierinātību ar politisko režīmu. Savukārt augsti uzticēšanās rādītāji tiek vērtēti kā drošs apliecinājums režīma legimitītai pilsoņu uztverē un lielā mērā kā uzticēšanās sekas. Ja pilsonis nobalso vēlēšanās, loģiski būtu pieņemt, ka viņš akceptē un uzticas procedūrām, kuru rezultātā politiķus var apveltīt ar lēmumu pieņemšanas varu vai tieši otrādi, nomainīt [Nyćkowiak 2006:50-51]; ne velti parlamenta vēlēšanas uzskata par izteiksmīgu režīma legimitītes indikatoru [Topf 1995, sk. Klingemann&Fuchs (ed.) 1995:27].

Tomēr viss nav tik vienkāršs. Teorētiski var iedomāties situāciju, ka pilsoņi tik uzticas varai un viņus tik lielā mērā apmierina tās darbi, ka viņi neredz jēgas balsot vai citos veidos izrādīt politisko aktivitāti. Kas ir vairāk, virkne pētījumu norāda tieši uz neuzticēšanos kā līdzdalības stimulatoru; to pašu var redzēt arī notikumos pasaulē, kad asa neapmierinātība ar varu izvērās protestos un pat mēģinājumos gāzt neveiksmīgu valdību, kā 2000.g. Dienvidslāvijā vai 2005. un atkārtoti 2010.g. Kirgizstānā. Vislabākā gadījumā var runāt vai korelāciju uzticēšanās un līdzdalības starpā, bet konceptualizēt to attiecības kā cēloņsakarību ir riskanti. Piemēram, Nyćkowiak [2006], analizējot datus no Eiropas sociālā pētījuma, atklājusi, ka sakarība starp uzticēšanos un politisko aktivitāti ir vāja; pie līdzīgā secinājuma, analizējot Latvijas elektorālo uzvedību, nāca Ņikišins [2008:58]. Uzticēšanās arī vājāk prognozē politisko aktivitāti nekā izglītība.

1.4.3. Uzticēšanās dimensijas un vides ietekme

Uzticēšanās ir komplekss jēdziens, tāpēc tā noteikšanai pētnieki cenšas izdalīt vairākās kritērijus, pēc kuriem tā būtu iespējams izmērīt. Rāns un Rudolfs [Rahn & Rudolph 2005:532-533] izdala četrus tādus kritērijus.

Pirmais ir politikas rezultātu kvalitāte. Izraugoties valdību valsts vai vietējā līmenī, pilsoņi sagaida, ka tā efektīvi pārvaldīs atbilstošu kompetences jomu sabiedriskā labuma vārdā, pirmam kārtam gāgās par ekonomisku labklājību (jo īpaši vietējās pašvaldības līmenī). Uzticēšanās tiek saprasta kā publiskās administrācijas pakalpojumu kvalitātes novērtējums.

Otrais ir politikas kongruence jeb saskaņa. Runa ir par valdības īstenoto politiku, no vienas puses, un pilsoņu gaidām un vēlmēm attiecībā uz to, no otrās puses. Ja vēlamais un īstenojamais sakrīt, indivīdi mēdz būt apmierinātāki ar to, kā strādā sabiedrības administratori un konvertēs savu apmierinājumu uzticēšanās.

Trešais kritērijs attiecas uz pārvaldes procedūrām. Par cik resursi, no kuriem tiek sadalīts sabiedriskais labums, mēdz būt ierobežoti, apzinīgu pilsoņu acīs svarīga ir šādas sadales godīgums un caurskatāmība, kā arī valdības atbildība un gatavība uz klausīt pilsoņu priekšlikumus un vēlmes. Ja valdības darbība atbilst šīm prasībām, tā var rēķināties ar augsta līmeņa uzticēšanos.

Visbeidzot, ceturtais kritērijs vairāk attiecas uz konkrētām personām, kas dotajā brīdī ieņem svarīgākus un noteicošākus amatus. Uzticēšanās atkarīgi arī no tā, kā tiek vērtētas viņu personīgais sniegums, darba stils un īpašības. Cilvēki tendēti vairāk uzticēties varas institūcijām, ja varas personas parāda sevi kā kompetentus, efektīvus un priekšroku dod pilsoņu, nevis savtīgām interesēm.

Nevar apiet arī jautājumu par to, kādi ir sociālās vides apstākļi, kas sekmētu vai bremsētu uzticēšanās attīstību. Kopienās, kurās vērojamas nopietnas ekonomiskas un sociālas plaisas, kā arī polarizācija politiskos uzskatos un vērtībās, uzticēšanās līmenis mēdz būt zemāks nekā viendabīgākajās kopienās [Rahn & Rudolph 2005:551]. Kaut viņu pētījums tika veltīts ASV pilsētām un to iedzīvotāju attieksmēm pret vietējo pašpārvaldi, šis atziņas šķiet universālas. Iespējams skaidrojums tam ir nelabvēlīgāks klimats dēļ spriedzes, ko izjūt krasi polarizēto kopienu iedzīvotāji. Uztverot to kā sociālo problēmu, viņi sagaida, ka vara kaut ko darīs tās atrisināšanai. Ja problēma saglabāsies ilgi un nevarēs pievērst vēlamu varas uzmanību, tā netiek risināta un iedzīvotāju pret varu kļūst negatīvi noskaņoti, kas mazina arī viņu uzticēšanos.

1.4.4. Uzticēšanās nozīme demokrātijai

Kultūrteorētiskā pieeja demokrātijai piedāvā trīs argumentus, kāpēc uzticēšanās ir svarīga demokrātijas funkcionēšanai un kādēļ tā būtu jāpēta.

Pirmkārt, uzticēšanos politiskajām institūcijām uzskata par difūzā atbalsta avotu – proti, par atbalstu esošajai iekārtai jeb režīmam. No tā ir atkarīga gan režīma dzīvotspēja, gan spēja pieņemt efektīvus lēmumus: nav noslēpums, ka efektīvas pārvaldes labad valdībai laiku pa laikam jāpieņem arī nepopulāri lēmumi, un šādos gadījumos uzticēšanās pastāvīgums ir vitāli svarīgs valdības un arī pārvaldāmās sabiedrības stabilitātei [Mishler&Rose 2005:1052]. Uzticēšanās un efektivitāte stimulē viena otru un (ideāli teorētiskā modelī) nemitīgi pieaug [Easton 1965, cit.pēc Mishler&Rose 2005:1052-1053].

Otrkārt, uzticēšanās demokrātijai ir nosacījums atbalstam demokrātiskām vērtībām un nedemokrātisku alternatīvu noraidīšanai [Mishler&Rose 2005:1053]. Ja šāda atbalsta nav, demokrātija zaudē leģitimitāti pilsoņu acīs un pastāv risks, ka tie dos priekšroku ne- vai pretdemokrātiskajai iekārtai, kā tas notika 1930.gadu Vācijā pēc Veimāras republikas nespējas

atrisināt smagas ekonomiski sociālās problēmas, kas radušās pēckara mantojuma un Lielās depresijas rezultātā.

Treškārt, uzticēšanās sajūtai piedēvē pozitīvu ietekmi uz politiskās līdzdalības kvantitāti un kvalitāti. Uzticēšanās ved pie pārliecības, ka valdība ir pretimnākoša un veicina pilsoņus izteikt viņu vēlmes caur vēlēšanām, apvienībām un citām līdzdalības formām. Valdības atbildes reakcija uz šādi izteiktām vēlmēm, savukārt, atkal pastiprina vai vājina uzticēšanos.

1.4.5. Politiskā kompetence un subjektīvā kompetence

Demokrātija, kā norāda Almonds un Verba [Almond&Verba 1989:136], ir politiska sistēma, kurā vienkārši pilsoņi īsteno valdošās elites kontroli un šī kontrole ir leģitīma, tas ir, balstās uz normām, kuras pieņem gan elite, gan pilsoņi. Lemšana par daudziem specifiskiem jautājumiem neizbēgami paliek relatīvi nedaudzu cilvēku rokās. Tāpēc demokrātijas līmeņa noteikšana pārvēršas par valdošo politisko eliti pilsoniskās kontroles pakāpes mērīšanu.

Kontrole, acīmredzami, ir viena no varas izpausmēm. Šeit lietderīgi atcerēties Maksa Vēbera varas izpratni, kas definē to kā iespēju īstenot savu gribu arī neraugoties uz pretestību, neatkarīgi no tā, uz kā balstās šī iespēja [Weber 2006:62]. Tiesa, runāt par tiešo tautas varu virs elites nebūtu korekti, jo bieži neklausā pilsoņu prasības, ignorē vai pat apspiež tās, pielietojot spaidus. Tā vai citā veidā viņi tomēr ir spiesti reaģēt uz pilsoņu gribu, samierināties ar to un daļēji vai pilnībā piekāpties. Tāpēc, runājot par pilsoniskās kontroles iespējām, pareizāk būtu lietot jēdzienu *ietekme*. Tā var izpausties gan kā varas akts (vēlēšanu rezultātā tiek atjaunots likumdevējvaras institūcijas sastāvs), gan kā ietekme bez tiešiem tūlītējiem iznākumiem (protesti, kas tiek valdības apspiesti, bet vēlāk valdība tomēr nāk pretim protestētāju prasībām).

Politiskā ietekme, kā to definē Almonds un Verba [Almond&Verba 1989:136], ir tā ietekme, kuru pilsoņi īsteno attiecībā uz valdošo eliti. Ja indivīds spēj izrādīt šādu ietekmi, viņu uzskata par politiski kompetentu. Ja indivīds tic, ka ir spējīgs uz šādu ietekmi, viņš uzskatāms par subjektīvi kompetentu [turpat, 137].

Šīs kompetence subjektīvs raksturs norāda uz ierobežojumiem, kas piemīt tai kā līdzdalību prognozējošam faktoram. Ja indivīds tic savām spējām, tas vēl nenozīmē, ka tās viņam īstenībā piemīt vai ka viņš tiešām tās izmantos. Almonds un Verba norāda trīs cēloņus, kādēļ subjektīvā kompetence tomēr ir jāpēta.

Pirmkārt, tā atspoguļo sabiedrības uzskatus un attieksmes pret valdošo eliti. Ja pieņemtu, ka demokrātija paredz augstu līdzdalības līmeni, tad aktīvo pilsoņu uzskatiem jāiekļauj pārliecība, ka viņi tiešām spējīgi piedalīties politiskā dzīvē [turpat, 138].

Otrkārt, kompetences sajūtai ir nozīme, pat ja indivīdi reti to pielieto, vai viņu mēģinājumi parasti cieš neveiksmi. Viņi varētu arī pārvērtēt savas reālās iespējas ietekmēt lēmumu pieņemšanas procesus. Tomēr, ja indivīds tic savām spējām izrādīt šādu ietekmi, viņš ar lielāku varbūtību mēģinās to izrādīt, un tā jau ir politiskā aktivitāte. Tiesa gan, valdība ne vienmēr reaģēs uz viņa prasībām, bet reakcijas varbūtība tomēr ir augstāka nekā pasīvo pilsoņu gadījumā. Ja indivīds, no otras puses, jūt, ka politika ir tālu no viņa ietekmes sfēras, viņš visticamāk nevelēsies iesaistīties ietekmēšanas mēģinājumos, līdz ar to varas personām būs mazāk iemeslu uztraukumam par potenciālu ietekmi vai spaidiem, ko pilsonis varētu izrādīt [turpat, 138-139].

Treškārt, ticība pilsoņu ietekmēšanas potenciālam var atstāt iespaidu uz politisko sistēmu, pat ja šis potenciāls netiek realizēts. Ja lēmumu pieņēmēji tic, ka indivīdam ir līdzdalības spējas, viņi visticamāk uzvedīsies citādi nekā šādas pārliecības trūkuma gadījumā. Tādējādi, arī „līdzdalības mītam” ir reāls iespaids uz to, ko no tautas sagaida elite un kā tā uzvedās [turpat, 139]. Tas ir tieši tas gadījums, kurā attaisnojas t.s. Tomasa teorēma: ja cilvēki definē situāciju kā reālu, tā ir reāla pēc savām sekām.

Pamatjautājums, tomēr, nav vis tas, kas notiek ar pašu politisko sistēmu šādas pārliecības dēļ, bet kāds ir pārliecināta jeb subjektīvi kompetenta indivīda profils, kā tas ietekmē viņa rīkošanos un ar ko viņš atšķiras no tāda, kurš nejūtas spējīgs ietekmēt politiskus lēmumus. Svarīga nav tikai līdzdalība kā redzamā aisberga virsotne, bet arī politiskās orientācijas, uz kuru fona (vai kuru ietekmē) indivīdi izvēlas rīkoties vai nerīkoties politiski. Jebkurā gadījumā no šīm orientācijām izriet arī sekas, kas atspoguļojas uz pašas politiskās iekārtas stabilitātes [turpat, 187].

Par cik subjektīvo kompetenci aplūko kā līdzdalības reālu vai potenciālu faktoru, tās ietekmes noteikšanai jāpadara tā mērāma. Sociālajās zinātnēs pieņemts sadalīt relatīvi sarežģītus, abstraktus konceptus, ko paredzams mērīt, vienkāršākās sastāvdaļās jeb dimensijās; šo procesu sauc par operacionalizāciju un to īsteno pētījuma sagatavošanas stadijā, pirms veikt datu vākšanu. Almonds un Verba savā piecu valstu pētījumā ir izmantojuši piecus jautājumus subjektīvās kompetences novērtēšanai vietējās pašvaldības lietās:

- 1) vai respondents tic, ka spēj saprast vietējo politiku;
- 2) vai, respondentaprāt, viņš *potenciāli varētu* mēģināt ietekmēt vietējo pašvaldības administrāciju;
- 3) vai viņš pats *mēģinātu* īstenot šādu ietekmi;
- 4) vai viņš cer uz šāda mēģinājuma veiksmi;
- 5) vai viņš reāli kādreiz mēģinājis īstenot šādu ietekmi [turpat].

Eiropas sociālā pētījuma jautājumu blokā par politiku tika ietverti arī jautājumi, kurus saturiski var attiecināt uz subjektīvās kompetences noteikšanu¹². Tiesa, šie jautājumi liek uzsvāru uz kompetenci kā zināšanām, nevis līdzdalības gatavības pašvērtējumu. Pirmais jautā, „*Cik bieži Jums politika šķiet tik sarežģīta, ka Jūs īsti nesaprotat, kas notiek?*” ar ordinālas skalas diapazonu no 1 (nekad) līdz 5 (bieži), un otrais „*Cik grūti vai viegli Jums šķiet izveidot savu viedokli politiskos jautājumos?*” ar diapazonu no 1 (ļoti grūti) līdz 5 (ļoti viegli). Šos jautājumus iespējams apvienot indeksā, kas norādītu uz indivīda politiskās kompetences pašvērtējumu.

Tagad jāpāriet pie Almonda un Verbas atklājumiem par kompetences un līdzdalības sakarībām. Kaut tie iegūti empīriskā ceļā, šiem atklājumiem var arī nebūt universāla rakstura, tādējādi, tos iespējams izmantot kā hipotēzes un pārbaudīt to patiesību citā laikmetā un telpā (*The Civic Culture* pirmo reizi iznāca 1963.gadā un salīdzināja politisko kultūru ASV, Lielbritānijā, Vācijā, Itālijā un Meksikā).

1.4.6. Subjektīvā kompetence un politiskā līdzdalība

Almonda un Verbas dati no visām analīzē iekļautajām valstīm apstiprina, ka subjektīvā kompetence pozitīvi korelē ar varbūtību aktīvi iesaistīties politikā. Piemēram, respondenti ar augstāku subjektīvo kompetenci ar lielāku varbūtību seko līdzī politiskajiem notikumiem, tai skaitā vēlēšanu kampaņām [Almond&Verba 1989:188]. Kompetentāki pilsoņi arī biežāk paši iesaistās politiskās diskusijās. ASV grupās ar augstākiem izglītības līmeņiem, ko arī loģiski bija sagaidīt, vairākums indivīdu pat ar zemākiem kompetences līmeņiem iesaistās politikas apspriešanās (64%); tiem, kas savu kompetenci vērtē augstāk, šis rādītājs sasniedz pat 92% [turpat, 190]. Šis atklājums ir jo interesantāks, tāpēc, ka nesaskan, piemēram, ar Konvejas novērojumu, ka neuzticēšanās pieaug līdz ar vispārējā izglītības līmeņa paaugstināšanos un līdz ar to arvien kritiskāku attieksmi pret varas institūcijām ASV 1950.-1980. gados [Conway 1985:36-46].

Līdzīgi rezultāti vērojami attiecībā uz aktīvu darbību partijās. Personas ar augstāku SK līmeni ar lielāku varbūtību kļūs par kādas partijas biedriem vai aktīvi līdzdarbosies vēlēšanu kampaņās. Kompetentākie arī retāk norādīs, ka neatbalsta nevienu politisko spēku [turpat].

Punkts, kurā satiekas subjektīvā kompetence un agrāk izskatītā uzticēšanās, ir apmierinātība ar politiskās iekārtas funkcionēšanu. Kompetentāki respondenti biežāk norādīs, ka izjūt

¹² Sk. internetā (10.04.2010):

http://ess.nsd.uib.no/streamer/?module=main&year=2009&country=&download=%5CFieldwork+documents%5C2009%5C01%23ESS4+-+Main+questionnaire+%28including+interviewer%27s+form%29%5C.%5CESS4Source_Mainquestionnaire.pdf

apmierinātību ar vēlēšanās izdarīto izvēli [turpat, 194]. Tas apstiprina daudzkārt atkārtotu spriedumu, ka lielāku gandarījumu un labumu no demokrātijas izjūt tie, kas grib un prot to lietot [sal. Almond&Verba 1989:198]. Netiešs apstiprinājums tam ir vēl viens novērojums, kas Latvijā, iespējams, arī neapstiprināsies tik viennozīmīgi: Almonda un Verbas pētījumā subjektīvi kompetentākie respondenti tendēti pozitīvāk novērtēt vietējās pašvaldības institūciju darbu [turpat]; Meksika bija vienīgais izņēmums šajā aspektā [turpat, 198].

Turpinot kompetences un uzticēšanās sakarības tēmu, Almond un Verba norāda, ka kompetentākie pilsoņi biežāk izjūt pieķeršanos un lojalitāti pret savu politisko sistēmu. Lojalitātes noteikšanai autori izmantoja jautājumu par lepnuma sajūtu ar respondenta valsti vai politisko sistēmu [turpat, 190-191].

Pētnieki Abravanelis un Bušs [Abravanel&Busch 1975:62-63] ir izveidojuši iespējamo uzvedības shēmu, kurā rezultējas dažādi kompetences un uzticēšanās līmeņi un kura, iespējams, ļauj paredzēt indivīda varbūtību aktīvi iesaistīties politikā.

Pirmā kombinācija (un politiskās personības tips) ir ar ierobežotu kompetenci un zemu politisko uzticēšanos. Šāds cilvēks visticamāk būs apātisks un vienaldzīgs pret politiskiem notikumiem, nesekos tiem līdzī un nemēģinās tos kādā veidā ietekmēt.

Pie otrā tipa pieder indivīdi ar zemu kompetenci, bet augstu uzticēšanos un atbalstu esošajai politiskajai iekārtai; viņus izteikti raksturo lojalitāte esošajai varai un viņu iesaistīšanos politikā „bloķē” paaugstināta likuma cieņa ir ierobežota izpratne par savās tiesībām.

Trešais tips ir pilsoniskās kultūras un līdzdalības demokrātijas ideāls, apvienojot augstus kompetences un uzticēšanās līmeņus, atbalstot aktīvu iesaistīšanos politikā, bet tai pat laikā nepārkāpjot konvencionālā robežas.

Visbeidzot, augsts kompetences līmenis kopā ar zemu uzticēšanos rezultējas politiski aktīvā personībā, bet līdzdalībai ir ļoti nepastāvīgs, reizēm diametrāli pretējs raksturs. Ja šāda politiskā tipa personības izjūt, ka valdība nav pretimnākoša viņu prasībām, var tikt apšaubīta pati režīma leģitimitāte un arī pielietotas darbības, kas mērķēti uz tā stabilitātes mazināšanu. Tas var izpausties ne tikai kā vardarbīgi protesti, (kas pirmais nāk prātā), bet arī mīkstākā un netiešākā rīcībā kā līdzšinējā atbalsta pēkšņa pārtraukšana, esošo politisko koalīciju fragmentēšana un polarizācija. Un otrādi, ja valdību uzskata par pretimnākošu un vēlamā veidā reaģējošu uz pilsoņu gaidām, lojalitāte un difūzs atbalsts režīmam tiek veicināts no jauna. Šī ir savā ziņā „pīrāga un pātagas” pieeja varas institūciju un personu ietekmēšanai.

Analizējot savā bakalaura darbā [Nikišins 2008] uzticēšanās un subjektīvās kompetences sakarības ar politiskās līdzdalības līmeni, es secināju, ka šāda korelācija tiešām pastāv, ir pozitīva,

statistiski nozīmīga, bet vāja; pie tam kompetences korelācija bija nedaudz augstāka (0,168 salīdzinot ar 0,134 uzticēšanās faktoram). Sociāli ekonomiskais statuss, būdams objektīvāks rādītājs ar korelāciju 0,2 ļāva labāk prognozēt politisko līdzdalību. Šajā maģistra darbā es plānoju fokusēties vairāk uz atšķirībām šajos rādītājos pa valstīm un vecuma grupām.

2. METODOLOĢIJA

2.1. Primārais pētījums

Šī maģistra darba empīriskais pētījums ir veikts, pielietojot Eiropas sociālā pētījuma (*European Social Survey*) 4. posma datu kopu¹³. Datu kopas glabā un publicē Norvēģijas Sociālo zinātņu datu dienests (*Norwegian Social Science Data Services*).

Eiropas sociālais pētījums (turpmāk tekstā ESS) ir starptautisks pētījums, kas tiek veikts 30 Eiropas valstīs ik divus gadus kopš 2001. g. Projektu līdzfinansē Eiropas Komisija, Eiropas Zinātnes fonds (*European Science Foundation*), kā arī izglītības un akadēmiskās institūcijas katrā dalībvalstī. ESS projektu vada koordinēšanas komanda ar Rodžeru Džovelu (*Roger Jowell*) priekšgalā, kurš ir Salīdzinošo sociālo pētījumu centra (*Londonas City University*) vadītājs.

Pētījuma 4. posms aptver 31 valsti, tai skaitā Latviju un Beļģiju.

2.2. Pētījuma veicēju institūcijas

Latvijā pētījuma ceturto posmu veica Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. Pētījumu koordinēja Ilze Trapenciere un finansēja Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija.

Beļģijā pētījuma ceturto posmu veica mārketinga pētījumu firma TNS Dimarso. Pētījuma koordinatori ir Dirks Heervegs (*Dirk Heerwegh*) no Flandrijas un Marks Žakmens (*Marc Jacquemain*) no Valonijas. Pētījuma finansētājs ir Zinātnisko pētījumu fonds (*Fonds de la Recherche Scientifique; Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek*).

2.3. Instrumentārijs un lauka darbs

Latvijā tika pielietota pamata anketa, ko intervētājs aizpildīja no respondenta atbildēm, kā arī papildus anketa, ko respondents aizpildīja pats. Instrumentārija valodas bija latviešu un krievu. Lauka darba periods – no 02.04.2009 līdz 08.09.2009.

Beļģijā pamatinstrumentārijs bija datora atbalstītās intervijas (*computer assisted personal interviews, CAPI*). Kā palīglīdzekli izmantoja tiešās intervijas. Pētījuma dokumentācijā nav precizēts, vai tās bija alternatīva CAPI vai šādā veidā tika uzdoti papildus jautājumi. Instrumentārija valodas bija nīderlandiešu un franču. Lauka darba periods – no 01.09.2008 līdz 11.01.2009.

¹³ European Social Survey (2010 - forthcoming). ESS Round 4 (2008/2009) Final Activity Report. London: Centre for Comparative Social Surveys, City University London. Sk. internetā (10.04.2010):

<http://ess.nsd.uib.no/ess/round4/>

2.4. Pētījuma ģeogrāfija un izlase

Pētījums tika veikts visā Latvijas teritorijā, sadalot to sešās vienībās: Kurzeme, Rīga, Pierīga, Vidzeme, Zemgale un Latgale. No sākotnēji plānotajiem 3630 izlases vienībām iegūtas pavisam 1980 derīgas intervijas, kas nozīmē, ka reāli pētījumā ir piedalījušies 57,9% atlasīto respondentu. Salīdzinājumam – ESS 3.posmā Latvijā tika sasniegti un intervēti 71,2% atlasīto respondentu. Respondentu atlasē Latvijā tika izmantota stratificētā divpakāpju nejaušā izlase: primārās izlases vienības bija mājsaimniecību adreses, kuru atlasīja ar vienādu varbūtību, bet sekundārās vienības – pa vienai personai katrā mājsaimniecībā, izmantojot nākamās dzimšanas dienas metodi.

Beļģijā pētījums tika veikts visas valsts teritorijā, par ģeogrāfiskām vienībām izdalot Flandriju, Valoniju un Briseles reģionu. No sākotnēji plānotajiem 3060 izlases vienībām iegūtas pavisam 1760 derīgas intervijas, kas nozīmē, ka reāli pētījumā ir piedalījušies 58,9% atlasīto respondentu. Tāpat kā Latvijā, tika izmantota stratificētā divpakāpju nejaušā izlase. Primārās izlases vienības bija 340 “virtuālie klasteri” 220 pašvaldībās. Klasteru skaits katrā provincē bija proporcionāls iedzīvotāju skaitam. Katrā klastera pēc nejaušības principa atlasītas 9 personas.

2.5. Izmantotie indeksi

Šajā maģistra darbā lietoti galvenokārt tie paši mērīšanas un analīzes procedūras, kā bakalaura darbā, kaut arī nedaudz modificētie. Pirmam kārtām tas attiecas uz indeksiem. Neskatoties uz dažiem ierobežojumiem un nepilnībām, kuras tiem piemīt (kā jau jebkuram mērīšanas instrumentam), tie ļauj kopumā adekvāti kvantificēt un noteikt interesējošo pazīmju vērtības un šo pazīmju sakarības. Tiesa gan, dažus politiskās līdzdalības veidus ieteicams analizēt, mērīt un noteikt tiem korelācijas atsevišķi. Apsvērums tam ir vienkāršs – potenciāli var izveidoties situācija, ka noteikti līdzdalības veidi saiet kopā bet „izslēdz” kādus citus. Citiem vārdiem, hipotētiski iespējama politiski aktīvu cilvēku specializācija kādā vai vairākos līdzdalības veidos. Kāda tā būs, iepriekš nav zināms, tāpēc es atturos no konkrēti formulētam hipotēzēm, bet mēģināšu pārbaudīt, vai šī specializēšanās tiešām pastāv.

Šī darba metodoloģijas nodaļā es atgādināšu indeksu izveides „tehnisko” pusi, respektīvi, no kuriem mainīgajiem SPSS datu kopā tie tiks rēķināti. Apkopotos indeksus es izveidoju sociāli ekonomiskajam statusam jeb SES, uzticēšanās līmenim, subjektīvajai kompetencei un objektīvajai politiskajai līdzdalībai. Kā atrunāts ievadā, OPLI ir drīzāk līdzdalības daudzveidības, nevis intensitātes līmeņa indikators.

Sociāli ekonomiskā statusa indekss. Kā arī agrāk, tā noteikšanai es izmantoju divus mainīgos: izglītības līmeni un mājsaimniecības kopīgo ienākumu līmeni. Jāpatur prātā, ka izglītības un ienākumu līmeņa dalījums Latvijā un Beļģijā atšķiras, tāpēc tam jāpievērš īpaša vērība. Ilustrēšu manas bažas ar šādu piemēru: pat ja attiecīgu mainīgo vērtību un intervālu skaits sakrīt, vai mēs drīkstam pielīdzināt, piemēram, Latvijas 1.līmeņa augstāko izglītību Beļģijas „septītā (mācību) gada profesionālajai vai tehniskajai izglītībai”¹⁴ (*Septième année professionnelle ou technique de transition*), kas, atšķirībā no Latvijas koledža līmeņa izglītības, dod tikai tiesības iestāties augstākās izglītības iestādē?

Acīmredzama atbilde ir „nē” – ja ņemam salīdzinājumam pa vienai izglītības pakāpei no katras analizējamās valsts. Visticamāk, ka Latvijas studentam pēc koledža beigšanas ir institucionāli izdevīgākas pozīcijas un iespējas savā valstī nekā beļģietim, kurš absolvēja augstāk minēto izglītības līmeni un pēc tā var tikai iekļauties augstākās izglītības sistēmā no paša sākuma.

Šis ir iemesls, kāpēc, izvēloties kopīgu rādītāju izglītībai, valsts specifiskie rādītāji mums neder. ESS pamatanketā angļu valodā ir ietverts jautājuma „sākotnējais” variants, kas katrā valstī tika modificēts un izskatās atšķirīgi. Atbilžu varianti ir šādi:

1. Nav pabeigtas pamatizglītības¹⁵
2. Primārā/pamatizglītības 1.pakāpes¹⁶
3. Apakšvidējā/pamatizglītības 2.pakāpes¹⁷
4. Skolas vidējā¹⁸
5. Pēcskolas vidējā (nav augstākā)¹⁹
6. Augstākā 1.pakāpes²⁰
7. Augstākā 2.pakāpes²¹

Kopā septiņi hierarhiskie līmeņi. Alternatīva procedūra, kas ietvertu Latvijas un Beļģijas izglītības sistēmu līmeņu salīdzināšanu, reducēšanu līdz vienādam līmeņu skaitam u.tml., būtu pārāk

¹⁴ Burtisks tulkojums no franču valodas mans. – J.Ņ.

¹⁵ Pamatanketā angļu valodā: Not completed primary education.

¹⁶ Pamatanketā angļu valodā: Primary or first stage of basic.

¹⁷ Pamatanketā angļu valodā: Lower secondary or second stage of basic.

¹⁸ Pamatanketā angļu valodā: Upper secondary.

¹⁹ Pamatanketā angļu valodā: Post secondary, non tertiary.

²⁰ Pamatanketā angļu valodā: First stage of tertiary.

²¹ Pamatanketā angļu valodā: Second stage of tertiary.

riskanta un nedroša, jo nav pārlicības, ka šķietami ekvivalentu izglītības līmeņu ietekme uz sociāli ekonomisko statusu abās valstīs ir samērojama.

Otrā SES sastāvdaļa ir ienākumi. Kā arī bakalaura darbā, šim nolūkam izmantoju jautājumu par mājsaimniecības kopējiem ienākumiem mēnesī. Ienākumu līmeņi Latvijā un Beļģijā, kā var nojaust, arī atšķiras, kaut ienākumu skala visu valstu anketās ir sadalīta 10 secīgās pozīcijās. Atšķirības ilustrē sekojošā tabula.

2.1. tabula.

Mājsaimniecības mēneša ienākumu jautājuma skalas iedalījums Latvijas un Beļģijas anketās

Latvijā (latos)	Beļģijā (eiro)
95 un mazāk	410 un mazāk
96 – 190	410 – 800
191 – 280	800 – 1000
281 – 360	1000 – 1150
361 – 420	1150 – 1350
421 – 480	1350 – 1500
481 – 580	1500 – 1750
581 – 690	1750 – 2150
691 – 1060	2150 – 2900
1061 un vairāk	2900 un vairāk

Šeit parādās, problēmas, kas ir līdzīgas izglītības līmeņu operacionalizācijai. Skaidrs, ka pie atšķirības starp 1350 eiro un 420 latu ienākumiem (un relatīvi līdzīgām cenām Latvijā un vecās Eiropas valstīs) beļģietis dzīvos labāk, kaut šīs summas atrodas vienā un tā pašā skalas pozīcijā. Tai pat laikā šīm summām atrauti no kopējā konteksta nav jēgas, tās neko neizsaka. Galvenais, uz kā jābalsta ienākumu līmeņa salīdzināšanu, ir pieņēmums, ka 2150 eiro ienākums tik pat atšķiras no 1350 eiro ienākuma Beļģijā, cik 690 latu ienākums no 420 ienākuma Latvijā. Redzot šos lielumus vienādās pozīcijās vienā un tā pašā skalā, varam ar lielu varbūtību pieņemt, ka tieši šādi sprieduši primārā instrumentārija autori, uz kuru lēmumu man, sekundāra pētījuma veicējam, gribot negribot jāpaļaujas.

SES aprēķina pamatformula bijusi:

$$SES = (\text{izglītības līmenis} + \text{mājsaimniecības mēneša ienākumu līmenis}) - 1,$$

kur vieninieks tiek papildus atņemts no summas, lai minimālās SES vērtības izteiksme būtu 1, nevis 2, jo gan zemākais gan izglītības, gan ienākumu līmenis tiek kodēts ar 1. Sanāk, ka SES ir 16 pozīcijas, kas ir pa daudz un šķeļ izlasi mazākās grupās. Ērtības labad izvēlējos reducēt grupu skaitu līdz 8, apvienojot retāk sastopamos atbilžu variantus.

Uzticēšanās indekss. ESS anketā iekļauti jautājumi par uzticēšanos dažādām valsts un sabiedriskajām institūcijām: parlamentam, tieslietu sistēmai, policijai, politiķiem, politiskajām partijām, Eiropas Parlamentam un Apvienoto Nāciju Organizācijai. Uzticēšanās līmeni katrai institūcijai nosaka pēc 11 baļļu skalas no 0 (nemaz neuzticas) līdz 10 (pilnībā uzticas). Kā arī bakalaura darbā, es izslēdzu pēdējās divas institūcijas no analīzes, jo to iedarbība tomēr ir pastarpinātāka un arī to pieņemtos lēmumus (pilsoņu atbalstītus vai noraidītus) uz vietas īsteno nacionālās valdības. Atlikušie pieci kopumā nosaka uzticēšanos valsts varas institūcijām un personām. Sasummējot šos mainīgos kopā, iegūstam minimāli iespējamo uzticēšanās līmeni vienādu ar 0 (neuzticas nemaz nevienai institūcijai), bet maksimālu – vienādu ar 50 (uzticas pilnībā un visām institūcijām). Uzticēšanās indeksa formula²²:

$$UI = trstpri + trstlgl + trstplc + trstppl + trstprt$$

Uzticēšanās indekss, kā arī SES, pēc tam tiek reducēts uz 8 pozīcijām, jo katru no iespējamā 51 atbilžu varianta atzīmēja salīdzinoši neliels skaits respondentu.

Subjektīvās kompetences indekss. ESS anketa satur divus jautājumus par to, kā respondenti vērtē savu informētību politikas jomā:

1) Cik bieži Jums politika šķiet tik sarežģīta, ka Jūs īsti nesaprotat, kas notiek? Atbilžu varianti no 1 – nekad līdz 5 – bieži.

2) Cik grūti vai viegli Jums šķiet izveidot savu viedokli politiskos jautājumos? Atbilžu varianti no 1 – ļoti grūti līdz 5 – ļoti viegli.

No šo divu jautājumu summas tiek veidots subjektīvās kompetences indekss. Loģiski, ka augstākais līmenis būs tiem, kuriem politika nekad *neliekas sarežģīta* un kuriem *ļoti viegli* izveidot savu viedokli. Tāpēc es izvēlējos “apgriezt” skalu pirmajam jautājumam, lai maksimālā skaitliskā vērtība 5 atbilstu pozīcijai „politika nekad nešķiet sarežģīta”. Pēc tam rīkojos līdzīgi kā SES indeksa izveidošanā. Sākotnēji maksimālais teorētiskais lielums ir 10, minimālais ir 2; pēc vieninieka atņemšanas tie reducējas, respektīvi, līdz 9 un 1. Iegūstam:

²² Šeit un turpmāk indeksu aprēķina formulās izmantotas mainīgo apzīmējumi Eiropas sociālā pētījuma SPSS datu kopā.
– J.Ņ.

$$SK = (\text{polcmpl} + \text{poldcs}) - 1$$

Kompetences indekss pakļauts tai pašai redukcijai līdz 8 rangiem, kā pārējie.

Politiskās līdzdalības indekss. OPLI veidošanas loģika, sastāvdaļas, kā arī ierobežojumi un trūkumi tika pietiekami izklāstīti vai atgādināti šī maģistra darba ievadā un 1.1. apakšnodaļā, aplūkojot līdzdalības definēšanas problēmu.

Lai “dihotomizētu” līdzdalības rādītājus, atbildes “nē” (nepiedalījās attiecīgā politiskās līdzdalības veidā) tika pārkodētas no 2 uz 0; par līdzdalības apstiprinājumu katrā veidā indekss pieaug par 1 punktu. OPLI vērtības diapazons, tādējādi, ir no 0 līdz 10. Formula:

$$OPLI = \text{vote} + \text{contplt} + \text{wrkprty} + \text{wrkorg} + \text{badge} + \text{sgnptit} + \text{pbldmn} + \text{bctprd} + \text{clsprty} + \text{mmbprt}$$

Visretāk sastopamās indeksa vērtības (no 7 līdz 10) tika apvienotas vienā pozīcijā, līdz ar ko OPLI, kā pārējie trīs indeksi, tika reducēts līdz 8 rangu skalai.

2.6. Izkliedes analīze jeb ANOVA

Dispersijas jeb izkliedes analīze (angliski *Analysis of Variance*, saīsināti *ANOVA*) ir viena no statistiskām procedūrām. Tās mērķis ir izskaidrot atšķirības atkarīgā mainīgā vidējos lielumos caur neatkarīgiem nominālā veida mainīgajiem [Kühnel&Krebs 2006:582]. Piemēram, mums ir uzdevums salīdzināt politiskās līdzdalības indeksu dažādās vecuma grupās. Ar ANOVA palīdzību iespējams noteikt, vai atšķirības (izkliede) **starp respondentiem katrā vecuma grupā** ir lielākas vai mazākas nekā atšķirības starp **pašām grupām**. Ja grupu atšķirības ir lielākas, var secināt, ka vecums atstāj ietekmi uz politiskās līdzdalības līmeni. Un otrādi, ja atšķirības ir lielākas vienas un tās pašas grupas respondentu, nevis respondentu grupu starpā, tad līdzdalības līmeni ar vecuma ietekmi skaidrot nevar.

Parasti uzskata, ka atkarīgajam mainīgajam obligāti jābūt intervāla tipa skalai²³, jo tā balstās uz vidējo vērtību salīdzinājumu. Ja sekot šim stingram nosacījumam, tad ANOVA nav pielietojama, par atkarīgo mainīgo izvēloties OPLI vai kompetences indeksu. Problēma tie novērsta tādēļ, ka intervāli starp OPLI vērtībām ir vienādi – respektīvi, indivīda *X* ar OPLI = 4 politiskās aktivitātes daudzveidības pakāpe ir divreiz lielāka nekā citam indivīdam *Y* ar OPLI = 2. Subjektīvajai kompetencei, kā parādīts augstāk, ir 9 pozīciju skala, kas arī palielina intervālu līdzību salīdzinot,

²³ Sk. piemēram, Fink 1995:51, Грицанов и др. (сост.) 2003:31.

piemēram, ar 4 vai 5 rangu skalu. Tāpēc, kaut izkļiedes analīzei pastāv arī neparametriskās alternatīvas, es nolēmu pieturēties tieši pie tās, ja tiks ievērots normālā sadalījuma nosacījums.

Šī maģistra darba 2. un 3. hipotēzes tika formulētas tā, lai tās varētu pārbaudīt ar izkļiedes analīzi. SPSS programma ļauj pēc analīzes pielietot vairākus secinošus testus (angliski *post-hoc tests*), kas paplašina un precizē ANOVA rezultātus, parādot, kuru grupu starpā atšķirības ir visizteiktākās. Izkļiedes analīzes pielietojums tiks uzskatāmi demonstrēts un komentēts empīriskajā daļā.

2.7. Vecuma grupu atlase

Atliek vēl uzdevums noteikt vecuma grupas, kuras paredzēts salīdzināt savā starpā, kā arī izlemēt, kuru vecuma diapazonu iekļaut analīzē – visu, ko piedāvā ESS pētījums, vai tikai tā daļu. Jebkurš lēmums, pat balstot to zinātniski pamatotos apsvērumos, būs voluntārs un potenciāli kritizējams.

Praktiski, nosakot sadalījumu pa vecumam, manis priekšā ir divi apsvērumi. Pirmkārt, vēlams, lai vecuma intervāli būtu vienādi – piemēram, lai katrā ietilpstu pa 10 gadiem: 20 – 29, 30 – 39 gadu vecuma grupa utt. Otrkārt – respondentu sadalījumam pa vecuma grupām jābūt ja ne vienādam, tad samērojamam, kā arī pietiekamam, lai varētu veikt statistisko analīzi.

Apvienotajā SPSS datu kopā, kurā iekļauti gan Latvijas, gan Beļģijas respondenti, biežumu sadalījums parāda, ka iezīmējas sešas vecuma grupas, kurām ir vienāds vai tuvu vienādam respondentu skaits: 15 – 26, 27 – 38, 39 – 47, 48 – 56, 57 – 68 un virs 68 gadiem. Taču vecuma intervāli šajās grupās nav vienādi. Grūtības sagādā arī tādas kategorijas kā 27 – 38 gadu vecie respondenti, jo ar lielu varbūtību jāpieņem, ka 27 un 38 gadu veci indivīdi krietni atšķirsies pēc dažādām sociālām pazīmēm. Savukārt grupā virs 68 gadiem būs vairāk kā 30 vecuma pozīciju, jo vecākajam respondentam apvienotajā datu kopā ir 105 gadi.

„Kompromisa lēmums”, par labu kuram es izšķiros, ir šāds. No analīzes tiek izslēgti 15 gadu vecie respondenti, kuru īpatsvars apvienotajā datu kopā ir 0,6%. Pirmo un jaunāko vecuma grupu sastādīs 16 – 25 gadu vecie respondenti, kuriem seko, respektīvi, 26 – 35, 36 – 45, 46 – 55, 56 – 65 un 66 – 75 gadu vecie. Analizējamajā datu kopā nav iekļauti arī vecākie par 75 gadiem. Tā tiek risināta vienādu vecuma intervālu problēma.

Sadalījums pa vecuma kategorijām izskatās šādi:

2.2. tabula. Vecuma grupu sadalījums apvienotajā datu kopā

		Biežumi	Procenti	Derīgie procenti	Kumulatīvie procenti
Derīgie	16 – 25	563	15,1	16,4	16,4
	26 – 35	532	14,2	15,5	31,8
	36 – 45	634	17,0	18,4	50,2
	46 – 55	702	18,8	20,4	70,6
	56 – 65	524	14,0	15,2	85,9
	66 – 75	486	13,0	14,1	100,0
	Kopā	3441	92,0	100,0	
Iztrūkstošie	Sistēmas iztrūkstošie	299	8,0		
Pavisam		3740	100,0		

Hī kvadrāta tests parāda, ka starp izveidotajām kategorijām ir statistiski nozīmīgas atšķirības:

2.3. tabula. Novērotais un sagaidītais sadalījums pa vecuma grupām

	Novērotais	Sagaidītais	Atlikums
16 – 25	563	573,5	-10,5
26 – 35	532	573,5	-41,5
36 – 45	634	573,5	60,5
46 – 55	702	573,5	128,5
56 – 65	524	573,5	-49,5
66 – 75	486	573,5	-87,5
Kopā	3441		

2.4. tabula. Sadalījums pa vecuma grupām – hī kvadrāta tests:

Parametrs	Respondenta vecuma kategorija
χ^2	55,992
Brīvības pakāpes	5
Nozīmīguma līmenis	,000

Turpmākie aprēķini parāda šādas vecuma grupas sadalījuma īpašības: vidējais aritmētiskais vienāds ar 3,45, mediāna 3, moda 4 (atrodas tuvu viens otram, bet ideāli nesakrīt), asimetrijas koeficients vienāds ar 0,01, ekscesa koeficients ar -1,141. Kolmogorova – Smirnova $Z = 7,621$ ar nozīmīguma līmeni 0. Tādējādi, tas nav ideāli normāls sadalījums, tāpēc, pieturoties pie statistikas stingrākiem kanoniem, ANOVA nebūtu atbilstošais instruments; tās vietā iesakāms izmantot Kraskala – Volisa izkliedes analīzes tests (*Kruskal–Wallis one-way analysis of variance*), kas

domāts ordināla veida skalām un neparedz datu normālo sadalījumu. Taču manā gadījumā ANOVA ir vienīgā iespēja veikt papildus secinošus testus (*post-hoc tests*), kas noteiktu, starp kurām tieši grupām atšķirības ir viskrasākās. Šī apsvēruma dēļ atļaušos pārkāpt kanonus un analīzes nolūkiem pieņemt, ka datu sadalījums ir pietiekami tuvs normālam un ļauj veikt ANOVA. Šī „grēka” izpirkšanai papildus ANOVA veikšu arī tikko minēto izkliedes analīzi nenormālajam sadalījumam.

Ar šo es beidzu metodoloģijas nodaļu un pāreju pie empīrisko rezultātu aprēķinu, analīzes un interpretācijas daļas.

3. REZULTĀTI UN DISKUSIJA

Šajā nodaļā tiek izklāstīti empīriskās analīzes rezultāti. Ērtākās strukturēšanas labad esmu izvēlējis šādu prezentēšanas secību. Sakumā tiek dota vispārīgā informācija par Latvijas un Beļģijas respondentiem (kopā un atsevišķi pa valstīm), aplūkojot to pēc demogrāfijas pamatrādītājiem (dzimums, sadalījums pa vecuma grupām, izglītības un ienākumu līmenis) un saturiskiem rādītājiem, kas raksturo politisko līdzdalību un tās reālus vai potenciālus faktoros (OPLI, uzticēšanos, subjektīvo kompetenci). Pēc tam es pāreju pie pētījuma uzdevumiem, kā tie ir formulēti maģistra darba ievadā, izņemot hipotēžu pārbaudi. To es izdalīju atsevišķi, veltot tai atsevišķu apakšnodaļu. Līdzīgu iedalījumu biju izmantojis arī bakalaura darbā.

3.1. Vispārīgā informācija

Sākumā aplūkosim kopējo statistiku par svarīgākajiem rādītājiem. Šim pārskatam ir tikai aprakstoša nozīme, jo inferenciālās (secinošās) statistikas rādītāji tiks attēloti hipotēžu pārbaudes apakšnodaļā.

Ja nav atrunāts sevišķi, visi dati attēloti procentos.

3.1. tabula. Respondentu sadalījums pēc dzimuma abās valstīs

Valsts	Latvija		Beļģija		Kopā abās valstīs	
	Vīrieši	Sievietes	Vīrieši	Sievietes	Vīrieši	Sievietes
Procenti	38,6	61,4	49,6	50,4	43,8	56,2

N = 3441

Var redzēt, ka Beļģijā aptaujāto respondentu sadalījums pēc dzimuma ir gandrīz vienmērīgs, ko nevar teikt par Latviju – tās izlase dzimumu ziņā ir disproporcionāla.

3.2. tabula. Respondentu sadalījums pēc vecuma grupām abās valstīs

Valsts/Vecuma grupa	16-25 g.	26-35 g.	36-45 g.	46-55 g.	56-65 g.	66-75 g.
Latvija	15,2	14,8	17,7	20,9	14,7	16,8
Beļģija	17,7	16,2	19,3	19,9	15,8	11,1
Kopā abās valstīs	16,4	15,5	18,4	20,4	15,2	14,1

N = 3441

Vēlāk analīzes gaitā atsevišķiem nolūkiem vienotajā datu masīvā tiek izveidotas 12 valsts/vecuma grupas ar saīsinātiem apzīmējumiem LV_16-25, BE_16-25 utt.

**3.3. tabula. Respondentu sadalījums pēc izglītības līmeņa grupām abās valstīs
(izmantots kopējs izglītības līmeņa rādītājs visām valstīm)**

	Latvija	Beļģija ²⁴	Kopā
Nav pabeigtas pamatizglītības	0,1	1	0,4
Primārā/pamatizglītības 1.pakāpes	3,0	9	5,6
Apakšvidējā/pamatizglītības 2.pakāpes	18,2	20	19
Skolas vidējā	23,0	36	29,2
Pēcskolas vidējā (nav augstākā)	30,2	2	17,2
Augstākā 1.pakāpes	25,4	31	28
Augstākā 2.pakāpes	0,1	3	0,6

N = 3432

Ņemot vērā to, ka izglītības sistēmas Latvijā un Beļģijā atšķiras, nolēmu izmantot pamatanketas unificēto klasifikāciju, citādi salīdzinājums nebūtu iespējams.

3.4. tabula. Mājsaimniecības ienākumu līmenis mēnesī

Līmeņa apz.	Latvijā (latos)	Beļģijā (eiro)	Latvija	Beļģija	Kopā
J	95 un mazāk	410 un mazāk	3,7	0,6	2,2
R	96 – 190	410 – 800	19,4	2,4	11,1
C	191 – 280	800 – 1000	14,5	4,2	9,4
M	281 – 360	1000 – 1150	16,5	6,7	11,7
F	361 – 420	1150 – 1350	10,9	6,2	8,6
S	421 – 480	1350 – 1500	8,2	8,7	8,5
K	481 – 580	1500 – 1750	9,0	10,6	9,8
P	581 – 690	1750 – 2150	9,4	14,2	11,3
D	691 – 1060	2150 – 2900	6,7	19,1	12,8
H	1061 un vairāk	2900 un vairāk	2,6	27,1	14,7

N = 2922

No 3.4. tabulas redzama ievērojama ienākumu plaša starp abām valstīm. Pie divām grupām ar augstākajiem ienākumiem pieder gandrīz puse Beļģijas respondentu, bet mazāk kā viena

²⁴ Noapaļots līdz veseliem skaitļiem. – J.N.

desmitdaļa Latvijas aptaujāto. Tikpat krasi atšķirības vērojamas arī grupās no R līdz F līmenim. Tie nav tikai atšķirības ienākumos; vistīcāmāk, tās ir atšķirības iedzīvotāju sociāli ekonomiskajā struktūrā, dzīvesveidā un vērtībās.

3.5. tabula. Uzticēšanās indekss

Rangs	Latvijā	Beļģijā	Kopā
1	20,1	4,0	12,3
2	20,8	5,3	13,4
3	21,6	9,8	15,9
4	14,7	14,2	14,4
5	11,3	21,5	16,2
6	5,9	22,8	14,1
7	3,6	16,3	9,7
8	1,9	6,1	3,9

N = 3280

3.6. tabula. Subjektīvā kompetence

Rangs	Latvijā	Beļģijā	Kopā
1	4,1	6,2	5,1
2	7,7	8,2	7,9
3	12,4	15,5	13,9
4	14,9	21,1	17,9
5	29,2	22,9	26,2
6	16,5	13,9	15,2
7	9,9	8,5	9,2
8	5,4	3,7	4,5

N = 3300

Uzticēšanās ziņā Beļģijā pārliecinoši apsteidz Latviju: četrās grupās ar zemākām UI vērtībām lielāks īpatsvars ir Latvijas respondentiem, bet rangū grupās no 5 līdz 8 beļģi ir priekšgalā. Ar subjektīvo kompetenci ir otrādi, turklāt nav tik izteikti. Četrās grupās ar zemāku indeksu Beļģijas respondentu īpatsvars ir nedaudz lielāks (tai pat laikā jāņem vērā, kā arī iekļauto respondentu skaits ir mazāks), bet grupās ar rangū no 5 līdz 8 Latvijas respondentiem ir augstāka pašpārliecība savā kompetencē politikas jautājumos.

3.7. tabula. Objektīvās politiskās līdzdalības indekss

Rangs	Latvijā	Beļģijā	Kopā
1	28,3	3,4	16,7
2	41,2	29,4	35,7
3	17,4	27,0	21,9
4	7,2	18,8	12,5
5	2,7	10,1	6,1
6	1,8	4,9	3,3
7	0,9	3,8	2,2
8	0,6	2,7	1,6

$N = 3029$

Pat ar pirmo acu uzmetienu pietiek, lai redzētu, ka kopumā politiskās līdzdalības līmenis Beļģijā ir augstāks. 1. un 2. rangū grupās (visneaktīvākās) Latvijas respondentu īpatsvars ir lielāks nekā beļģiem, toties visās pārējās grupās vērojama pretēja aina. Arī pirms atšķirību salīdzināšanas ar nozīmīguma līmeņa un citu avancētāku statistisko procedūru palīdzību var pieņemt, ka starp politiskās līdzdalības līmeņiem Latvijā un Beļģijā pastāv kvalitātes atšķirība. Jebkurā ziņā Beļģijā tā ir daudzveidīgāka.

Tiesa, ir veids, kā to uzzināt precīzāk. Lai noteiktu, vai atšķirības starp abām valstīm ir nozīmīgas, esmu veicis krustojuma tabulu analīzi, salīdzinot katru no desmit politiskās līdzdalības aktivitātēm pa valstīm. Atšķirību noteikšanai izmantoju Pirsona hī kvadrātu (χ^2). Salīdzinājumu rezultāti attēloti sekojošajā tabulā.

3.8. tabula. Atšķirības starp Latviju un Beļģiju pa politiskās līdzdalības veidiem

Politiskās līdzdalības veids	% no Latvijas respondentiem	% no Beļģijas respondentiem	χ^2	Nozīmīguma līmenis	N (kopā)
Balsošana parlamenta vēlēšanās	62,8	92,6	379,756	0,000	3099
Kontaktēšanās ar amatpersonu	12,6	16,1	8,424	0,004	3434
Darbošanās partijā (citā polit.rīcības grupā)	1,3	4,6	33,265	0,000	3434
Darbošanās citā organizācijā	3,3	21,6	272,881	0,000	3431
Kampaņas piespraudes/uzlīmes nēsāšana	4,4	7,3	13,131	0,000	3434
Petīcijas parakstīšana	5,8	29,0	331,713	0,000	3425
Demonstrācija	6,9	7,8	,944	0,331	3434
Produktu boikots	5,4	11,7	43,435	0,000	3427
Pieķeršanās partijai	22,2	47,9	246,341	0,000	3392
Formāla dalība partijā (biedra statuss)	1,3	5,1	42,577	0,000	3433

Dati runā paši par sevi. Izņemot klasisko „nekonvencionālās” uzvedības aktivitāti, proti, demonstrācijas, visos pārējos politiskās līdzdalības veidos **konstatējamas statistiski nozīmīgas atšķirības starp Latviju un Beļģiju**. Īpaši stipras atšķirības vērojamas balsošanā, petīciju parakstīšanā un orientācijā uz partiju. Visvājākās no statistiski nozīmīgajām atšķirībām ir kontaktēšanās ar amatpersonu un kampaņas simbolikas demonstrēšana. **Visos politiskās līdzdalības veidos Beļģija demonstrē augstākus rādītājus.**

3.2. Uzticēšanās, subjektīvās kompetences un politiskās līdzdalības salīdzināšana pa valstīm un paaudzēm

Analīzes nolūkam pieņemu, ka visi trīs rādītāji ir intervāla skalas mainīgie. Tāpēc salīdzinājums tiek veikts šo indeksu vidējām vērtībām starp 12 grupām, kas tika izveidotas, grupējot respondentus pēc valstīm (2) un vecumiem (6). Jāatrunā, ka šie dati vēl neatklāj, kāda veida atšķirības patiesībā ir ietekmīgākās.

3.9. tabula. OPLI, UI un SK vidējo vērtību salīdzināšana

Respondentu grupa		UI	SK	OPLI
LV_16-25	Vidējais	3,3900	4,4764	,8860
	N	259	254	228
	St.novirze	1,80612	1,67917	1,22930
LV_26-35	Vidējais	3,3103	4,8755	1,1280
	N	261	249	250
	St. novirze	1,80583	1,82406	1,20225
LV_36-45	Vidējais	3,1053	4,8778	1,5302
	N	304	311	298
	St. novirze	1,67158	1,60579	1,45670
LV_46-55	Vidējais	3,0994	4,7839	1,3902
	N	362	347	346
	St. novirze	1,72196	1,65769	1,34523
LV_56-65	Vidējais	2,9631	4,8049	1,2521
	N	244	246	234
	St. novirze	1,86661	1,73162	1,08070
LV_66-75	Vidējais	3,2276	4,5521	1,2857
	N	268	288	266
	St. novirze	1,82073	1,83578	1,18526

3.9. tabula. OPLI, UI un SK vidējo vērtību salīdzināšana (turpinājums)

BE_16-25	Vidējais	5,6051	4,1263	2,4177
	N	276	285	158
	St. novirze	1,52787	1,64601	1,50674
BE_26-35	Vidējais	5,1055	4,4846	2,4815
	N	256	260	243
	St. novirze	1,72201	1,67532	1,64225
BE_36-45	Vidējais	4,9967	4,4887	2,3435
	N	307	309	294
	St. novirze	1,76846	1,68378	1,53936
BE_46-55	Vidējais	5,0701	4,5063	2,5772
	N	314	320	298
	St. novirze	1,82847	1,79863	1,68647
BE_56-65	Vidējais	4,7698	4,3922	2,5020
	N	252	255	245
	St. novirze	1,76130	1,81506	1,60589
BE_66-75	Vidējais	4,8475	4,4432	2,4083
	N	177	176	169
	St. novirze	1,80101	1,80069	1,48570
Pavisam	Vidējais	4,0963	4,5739	1,8217
	N	3280	3300	3029
	St. novirze	2,00666	1,73694	1,55223

No šīs tabulas redzami uzticēšanās, subjektīvās kompetences un politiskās līdzdalības vidējo vērtību līmeņi visās 12 grupās. Var pamanīt, ka Latvijā uzticēšanās līmeņi svārstās no 2,9 līdz 3,3, kompetences – no 4,4 līdz 4,9 un politiskajai līdzdalībai 0,88 – 1,53. Beļģijai uzticēšanās (4,8 – 5,6) un līdzdalības rādītāji (2,34 – 2,67) ir ievērojami augstāki nekā Latvijai, toties subjektīvā kompetence nedaudz zemāka (4,1 – 4,5).

Latvijā politiskās līdzdalības līderos ir 36 – 45 gadu veco respondentu grupa ar vidējo OPLI = 1,53. Visneaktīvākie ir jaunākā paaudze no 16 līdz 25 gadu vecumam ar OPLI = 0,89. Beļģijā, kur šādas krasas atšķirības nav pamanīti, maksimālais OPLI = 2,57 ir 46 – 55 gadu kohortai, bet

minimālais ar vērtību 2,34 ir 36 – 45 gadu respondentiem. Zīmīgi, ka Beļģijas grupa ar zemāko OPLI apsteidz Latvijas grupu ar maksimālo OPLI gandrīz uz 1 punktu.

Izkliedes analīzes rādītāji liecina, ka šo 12 grupu starpā pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības visiem trim indeksiem: $F_{\text{uzticēšanās}} = 91,699$, $F_{\text{kompetence}} = 4,780$, bet $F_{\text{OPLI}} = 51,091$. F parāda, cik reizēs atšķirības starp grupām ir lielākas nekā starp respondentiem katras grupas iekšienē. Tas nozīmē, ka ir vērts veikt turpmāku analīzi, lai atklātu, kurš no faktoriem, valsts vai vecums, izskaidro atklātās atšķirības.

Politiskās līdzdalības teorijā pieņemts diskutēt ar uzticēšanās un subjektīvās kompetences ietekmi (vai vismaz sakarību) ar politiskās līdzdalības rādītājiem. Tāpēc arī tagad vēlams noteikt attiecīgas korelācijas. Zemāk sekos trīs tabulas, kur UI, SK un OPLI savstarpējās korelācijas tiks secīgi noteiktas abām valstīm kopumā, pēc tam Latvijai un Beļģijai.

Ja nav atrunāts atsevišķi, korelācijas ar divām zvaigznītēm ** ir nozīmīgas 0,01 līmenī.

3.10. tabula. Uzticēšanās, subjektīvās kompetences un politiskās līdzdalības korelācijas (abām valstīm kopā)

Koeficients	Indekss	Parametrs	UI	SK	OPLI
Spīrmena p (ro)	UI	Korelācijas koeficients	1,000	-,011	,318**
		Nozīmīguma līm. (2- is.)	.	,537	,000
		N	3280	3160	2900
	SK	Korelācijas koeficients	-,011	1,000	,133**
		Nozīmīguma līm. (2- is.)	,537	.	,000
		N	3160	3300	2917
	OPLI	Korelācijas koeficients	,318**	,133**	1,000
		Nozīmīguma līm. (2- is.)	,000	,000	.
		N	2900	2917	3029

3.11. tabula. Uzticēšanās, subjektīvās kompetences un politiskās līdzdalības korelācijas (Latvijai)

Koeficients	Indekss	Parametrs	UI	SK	OPLI
Spārmena p (ro)	UI	Korelācijas koeficients	1,000	-,009	,146**
		Nozīmīguma līm. (2-pus.)	.	,709	,000
		N	1698	1582	1509
	SK	Korelācijas koeficients	-,009	1,000	,140**
		Nozīmīguma līm. (2-pus.)	,709	.	,000
		N	1582	1695	1513
	OPLI	Korelācijas koeficients	,146**	,140**	1,000
		Nozīmīguma līm. (2-pus.)	,000	,000	.
		N	1509	1513	1622

3.12. tabula. Uzticēšanās, subjektīvās kompetences un politiskās līdzdalības korelācijas (Beļģijai)

Koeficients	Indekss	Parametrs	UI	SK	OPLI
Spārmena p (ro)	UI	Korelācijas koeficients	1,000	,115**	,163**
		Nozīmīguma līm. (2-pus.)	.	,000	,000
		N	1582	1578	1391
	SK	Korelācijas koeficients	,115**	1,000	,245**
		Nozīmīguma līm. (2-pus.)	,000	.	,000
		N	1578	1605	1404
	OPLI	Korelācijas koeficients	,163**	,245**	1,000
		Nozīmīguma līm. (2-pus.)	,000	,000	.
		N	1391	1404	1407

Skatoties uz abām valstīm kopā, var secināt, ka politiskās līdzdalības korelācija ar uzticēšanos ir aptuveni divarpus reizes stiprāka nekā ar subjektīvo kompetenci. Tomēr, aplūkojot situāciju katrā valstī atsevišķi, atšķirību efekts ievērojami mazinās (Beļģijā) vai praktiski pazūd (Latvijā), arī sakarības mērs kļūst vājāks. Latvijā nav konstatējama arī kaut cik stipra vai statistiski nozīmīga korelācija starp uzticēšanos un kompetenci. Korelācijas tabulas apstiprina pieņēmumu, ka uzticēšanās kā politiskās līdzdalības noteikšanas faktors ir drošāks par subjektīvo kompetenci.

3.3. Hipotēžu pārbaude

Sākumā atgādināšu hipotēzēs postulētos pieņēmumus, kuri ir jāpierāda vai jāapgāž:

1. Jaunāko paaudžu politiskās līdzdalības līmenis (izrēķināts ar atbilstošu kopindeksu) būs zemāks nekā vecākām paaudzēm visās valstīs.
2. Atšķirības politiskajā līdzdalībā, uzticēšanās jomā un subjektīvajā kompetencē starp dažādu valstu jaunākās paaudzes pārstāvjiem nebūs statistiski nozīmīgas.
3. Starppaaudžu atšķirības politiskajā līdzdalībā, uzticēšanās jomā un subjektīvajā kompetencē būs nozīmīgākas nekā starpvalstu atšķirības.
4. Izglītības līmenim būs pozitīva korelācija ar politiskās līdzdalības līmeni.
5. Sociāli ekonomiskajam statusam būs pozitīva korelācija ar politiskās līdzdalības līmeni.

3.3.1. Pirmā hipotēze: jaunāko un vecāko paaudžu OPLI salīdzinājums

Hipotēze pārbaudīta, pielietojot izkliedes analīzi intervāla un ordināla līmeņa skalām (pārbaudei). Vidējās OPLI vērtības katrai paaudzei tika aplūkotas iepriekšējā, 3.2. nodaļā, tāpēc atļaušos tos vairs neatkārtot. Pārbaude Latvijai un Beļģijai, kā to pieprasa hipotēzes formulējums, veikta atsevišķi.

3.13. tabula. 1.hipotēzes pārbaude - izkliedes analīze (Latvijai)

	Kvadrātu summa	Brīvības pakāpes	Vidējā kvadrāts	F	Nozīmīguma līmenis
Starp grupām	63,971	5	12,794	7,946	,000
Grupu iekšā	2601,904	1616	1,610		
Pavisam	2665,874	1621			

$N = 1622$

Kraskala-Volisa tests ordināla līmeņa skalām dod $\chi^2 = 54,895$ ar nozīmīguma līmeni 0,000. Pēc izkliedes analīzes tika veikts Tamheina (*Tamhane*) T2 tests, lai izzinātu, starp kurām grupām atšķirības ir visizteiktākās. Rezultāti parādās apjomīgā tabulā, kuru vietas taupības apsvērumu dēļ es neattēlošu pilnībā. **Latvijā 16 – 25 gadu vecajai grupai nozīmīgas atšķirības konstatējam ar visām pārējām vecuma grupām, izņemot 26 – 35 gadu vecos respondentus. Savukārt 26 – 35 gadu vecajiem nozīmīgas atšķirības ir ar nākamo kohortu jeb 36 – 45 gadu vecajiem indivīdiem.**

Taigad veiksīm analoģisku pārbaudi Beļģijas gadījumam.

3.14. tabula. 1.hipotēzes pārbaude - izkļiedes analīze (Beļģijai)

	Kvadrātu summa	Brīvības pakāpes	Vidējā kvadrāts	F	Nozīmīguma līmenis
Starp grupām	9,359	5	1,872	,739	,594
Grupu iekšā	3548,202	1401	2,533		
Pavisam	3557,561	1406			

$N = 1407$

Turpmāka iedziļināšanas ir bezjēdzīga, jo atšķirības grupu iekšā ir lielākas nekā starp tam un nozīmīguma līmenis ir pārāk liels. To pašu parāda arī izkļiedes analīze ordināla līmeņa skalām ar $\chi^2 = 2,362$ un nozīmīguma līmeni 0,797. **Secinājums: pirmā hipotēze apstiprinājās, bet tikai Latvijas gadījumā.**

3.3.2. Otrā hipotēze: atšķirības starp Latvijas un Beļģijas jaunākajām grupām

Otrās hipotēzes pārbaudes nolūkam izveidoju atsevišķu datu kopu ar jaunāko Latvijas un Beļģijas respondentu kohortu. Hipotēzes pārbaudes metode ir T-tests neatkarīgām izlasēm (*Independent Samples T-test*).

3.15. tabula – otrās hipotēzes pārbaude (T-tests)

		Izkļiežu vienādības tests		Vidējo vērtību vienādības tests		
		F	Nozīmīguma līm.	T	Brīvības pakāpes	Nozīmīguma līm.
UI	Paredz izkl.vienādību	12,988	,000	-15,347	533	,000
	Neparedz izkl.vienādību			-15,267	506,548	,000
SK	Paredz izkl.vienādību	,549	,459	2,441	537	,015
	Neparedz izkl.vienādību			2,439	527,343	,015
OPLI	Paredz izkl.vienādību	12,974	,000	-10,964	384	,000
	Neparedz izkl.vienādību			-10,571	292,240	,000

$N = 655$

Otrā hipotēzē lielākā mērā nav apstiprinājusies, nekā apstiprinājusies: no trijiem indeksiem tikai subjektīvajai kompetencei nav statistiski nozīmīgu atšķirību. Kas attiecas uz uzticēšanos un politisko līdzdalību, tad jāsecina, ka vienas vecuma grupas jauniešu Latvijā un Beļģijā uzskata un rīkojas dažādi. Veicot Kraskala-Volisa analīzi, arī subjektīvajai kompetencei parādās statistiski nozīmīgas atšķirības starp abu valstu jauniešiem ($\chi^2 = 5,647$ un nozīmīguma

līmenis 0,017; uzticēšanās un politiskās līdzdalības indeksam χ^2 pieņem, respektīvi, 165,296 un 113,112 vērtības ar nozīmīguma līmeni 0).

3.3.3. Trešā hipotēze: UI, SK un OPLI starppaaudžu un starpvalstu atšķirību salīdzinājums

Zemāk attēlotas divas izkliedes analīzes tabulas: 21.tabulā norādītas starppaaudžu atšķirības, 22.tabulā tā pati procedūra pielietota, aplūkojot datus valstu griezumā. Atšķirību izvērtējums, kā parasti, notiek uz F vērtības lieluma un tās nozīmīguma līmeņa (jo mazāks, jo drošāks).

3.16. tabula. Atšķirības starp vecuma grupām – izkliedes analīze

Indekss	Atšķirības	Kvadrātu summa	Brīvības pakāpes	Vidējā kvadrāts	F	Nozīmīguma līmenis
UI	Starp grupām	158,258	5	31,652	7,944	,000
	Grupu iekšā	13045,298	3274	3,985		
	Pavisam	13203,556	3279			
SK	Starp grupām	61,838	5	12,368	4,119	,001
	Grupu iekšā	9891,120	3294	3,003		
	Pavisam	9952,959	3299			
OPLI	Starp grupām	60,221	5	12,044	5,032	,000
	Grupu iekšā	7235,510	3023	2,393		
	Pavisam	7295,731	3028			

Tamheina tests ļauj konstatēt, ka uzticēšanās jomā pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības starp 16 – 25 gadu vecajiem respondentiem, no vienas puses, un pārējām vecuma grupām, no otrās (īpaši ar 66 – 75 gadu grupu). Subjektīvajā kompetencē aina ir līdzīga, bet nozīmīgas atšķirības jaunākajai respondentu grupai konstatētas tikai ar 26 – 35, 36 – 45 un 46 – 55 gadu vecuma grupām. Politiskajā līdzdalībā statistiski nozīmīgas atšķirības tiek „nobīdītas” vēl uz vienu kohortu: tās jauniešiem konstatētas ar 36 – 45, 46 – 55 un 56 – 65 gadu vecuma grupām.

χ^2 vērtības uzticēšanās, kompetences un politiskās līdzdalības indeksiem ir vienādi, respektīvi, ar 40,369, 19,358 un 32,941 un ir statistiski nozīmīgas.

Pāriesim tagad pie valstu salīdzinājuma. Par cik faktors (valsts) manā pētījumā var pieņemt tikai divas vērtības, pēcanalīzes testi netiek veikti.

3.17. tabula. Atšķirības starp valstīm – izkļiedes analīze

Indekss	Atšķirības	Kvadrātu summa	Brīvības pakāpes	Vidējā kvadrāts	F	Nozīmīguma līmenis
UI	Starp grupām	2969,951	1	2969,951	951,327	,000
	Grupu iekšā	10233,605	3278	3,122		
	Pavisam	13203,556	3279			
SK	Starp grupām	87,237	1	87,237	29,162	,000
	Grupu iekšā	9865,722	3298	2,991		
	Pavisam	9952,959	3299			
OPLI	Starp grupām	1072,296	1	1072,296	521,551	,000
	Grupu iekšā	6223,435	3027	2,056		
	Pavisam	7295,731	3028			

Uzreiz pamanāms, ka, salīdzinot indeksus pa valstīm, F vērtības pie līdzīgiem nozīmīguma līmeņiem ir krietni augstākas nekā salīdzinot paaudzes – uzticēšanās un politiskās līdzdalības rādītāju gadījumos tās palielinājās vairāk nekā simtkārt.

χ^2 vērtības uzticēšanās, kompetences un politiskās līdzdalības indeksiem ir vienādi, respektīvi, ar 757,368, 31,898 un 543,805 un ir statistiski nozīmīgas.

Trešā hipotēze, tādējādi, ne tikai ir apgāzta, bet parāda diametrāli pretējo tendenci. Tas ir stiprs pierādījums jau izteiktajam pieņēmumam, ka valsts faktors (kas ietver iekārtu, institūcijas, kultūru, tai skaitā politisko, un virkni citu konkrētai sabiedrībai raksturīgu parametru) ir ietekmīgāks nekā vecums. Beļģijas un Latvijas iedzīvotāji, šķiet, runā dažādās valodās ne tikai lingvistiskā, bet arī vērtību ziņā.

3.3.4. Ceturtā hipotēze: izglītības un politiskās līdzdalības korelācija

Kā pārējus rādītājus, korelācijas koeficientu sakarības noteikšanai vēlams aprēķināt gan abām valstīm kopā, gan atsevišķi. It īpaši svarīgi tas kļūst analīzes gaitā, kad atšķirības pa valstīm parādās arvien nozīmīgas un līdz ar to neignorējamas.

3.18. tabula – korelācija starp izglītību un politisko līdzdalību (Latvijā un Beļģijā kopā)

Koeficients	Indekss	Parametrs	Vērtība
Spīrmena ρ (ro)	OPLI	Korelācijas koeficients	,189**
		Nozīmīguma līm. (2- pus.)	,000
		N	3021

3.19. tabula – korelācija starp izglītību un politisko līdzdalību (Latvijā)

Koeficients	Indekss	Parametrs	Vērtība
Spīrmena ρ (ro)	OPLI	Korelācijas koeficients	,257**
		Nozīmīguma līm. (2- pus.)	,000
		N	1622

3.20. tabula – korelācija starp izglītību un politisko līdzdalību (Beļģijā)

Koeficients	Indekss	Parametrs	Vērtība
Spīrmena ρ (ro)	OPLI	Korelācijas koeficients	,258**
		Nozīmīguma līm. (2- pus.)	,000
		N	1399

Korelācija izrādās ne tikai pozitīva un statistiski nozīmīga visos gadījumos, bet arī praktiski vienāda. Tāpēc ceturtnā hipotēze uzskatama par pilnībā apstiprinājušos. Acīmredzot izglītības līmenis nav tas faktors, kas pienestu ieguldījumu atšķirību skaidrošanā.

3.3.5. Piektā hipotēze: sociāli ekonomiskā statusa un politiskās līdzdalības korelācija

Piektās hipotēzes pārbaudes procedūra ir līdzīga iepriekšējai. Tāpat es apskatu sakarību datu masīvā ar abu valstu respondentiem un pēc tam atsevišķi katrā valstī.

3.21. tabula – korelācija starp SES un politisko līdzdalību (Latvijā un Beļģijā kopā)

Koeficients	Indekss	Parametrs	Vērtība
Spīrmena ρ (ro)	OPLI	Korelācijas koeficients	,339**
		Nozīmīguma līm. (2- pus.)	,000
		N	2592

3.22. tabula – korelācija starp SES un politisko līdzdalību (Latvijā)

Koeficients	Indekss	Parametrs	Vērtība
Spīrmena ρ (ro)	OPLI	Korelācijas koeficients	,236**
		Nozīmīguma līm. (2- pus.)	,000
		N	1315

3.23. tabula – korelācija starp SES un politisko līdzdalību (Beļģijā)

Koeficients	Indekss	Parametrs	Vērtība
Spīrmena ρ (ro)	OPLI	Korelācijas koeficients	,260**
		Nozīmīguma līm. (2- pus.)	,000
		N	1277

Kā arī augstāk, korelācija izrādās pozitīva, statistiski nozīmīga un arī līdzīga (Beļģijā nedaudz stiprāka), līdz ar ko **piektā hipotēze ir apstiprinājusies**. Salīdzinot izglītības un SES korelāciju ar politisko līdzdalību abām valstīm kopā, redzam, ka Spīrmena ρ gandrīz divas reizes lielāks. Tas, visticamāk, jāskaidro ar otrā (līdzās izglītībai) sociāli ekonomiskā statusa elementa iedarbību, kas ir ienākumu līmenis. Iespējams, ka turpmākajā analizē ir jāpārvērtē katra elementa ietekme SES apkopotajā rādītājā, jo līdz tam tika pieņemts, ka to „svars” ir nosacīti vienāds.

4. GALVENIE SECINĀJUMI

Šis maģistra darbs aplūkojams kā centieni turpināt un attīstīt to politiskās līdzdalības pētīšanas pieredzi, kas tika uzkrāta pirms diviem gadiem, veicot līdzīgu, kaut arī vienkāršāku pētījumu par Latviju bakalaura darbā. Toreiz pamata iecere bija situācijas „momentuzņēmums”, tās salīdzināšana ar klasiskām politiskās līdzdalības teorijām un iespējamo faktoru noteikšana, starp kuriem bija gan uzskati un nostādnes (uzticēšanās, kompetence), tā arī nosacīti objektīvāki rādītāji kā sociāli ekonomiskais statuss. Tas izdevās, un uz tā laika starta platformas es nolēmu turpināt to pašu tēmu, paplašinot gan datus, gan analīzes metodes.

Jebkura zinātne nodarbojas ar salīdzinājumiem un apkopojumiem, mēģinot atklāt kādas kopīgas īpašības pētāmajās parādībās un tās attiecīgi klasificēt. Socioloģija šai ziņā nav izņēmums. Var teikt, ka apkopošanas un klasificēšanas „tieksme” piemīt visu pieņēmumu un hipotēžu dabai: ar ko izceļas indivīdi, kuriem kāds manīgais pieņem specifiskas vērtības, un vai nevar uz tā pamata apvienot tos kādā grupā? Tieši ar to skaidrojama loģika, kas prasa dalīt respondentus pēc vecuma, dzimuma, ienākumu līmeņiem, apdzīvotās vietas un citām pazīmēm atkarībā no pētījuma mērķiem, un noteikt, kādā mērā šīs pazīmes ietekmē viens otru, ja ietekmē vispār.

Bakalaura darbā šī analīze bijusi pieticīga, izzinot autoru interesējošās sakarības ar korelācijas koeficientiem. Šīs korelācijas deva priekšstatu par to, kā pētāmās sakarības izpaužas Latvijas sabiedrībā kopumā. Tomēr, ņemot vērā sabiedrības neviendabīgumu, tās vairāk aprakstīja, nekā skaidroja.

Maģistra darba misija bija izmēģināt vēl neizmantotās tehnikas, lai analizētu šīs un līdzīgas sakarības kādu konkrētu pazīmju griezumā. Par tādām pazīmēm biju izvēlējis respondentu vecumu un valsti, kurā viņš vai viņa dzīvo un kurai šai ziņā ir piederīgs. Tādējādi izceļas divi faktori, kas varētu atstāt iespaidu uz to, kā indivīdi iesaistās politikā. Tas, savukārt, uzreiz rādīja „kārdinājumu” pārbaudīt, kurš faktors ir ietekmīgāks. Procesā bija jāpatur prāta, ka to ietekme katrā valstī var atšķirties, kas lika strādāt ar trijām datu kopām, nevis tikai vienu.

Pirmais svarīgs secinājums (salīdzinot tikai valstis) ir principiālas atšķirības politiskās līdzdalības intensitātē. Par to liecina ne tikai apkopotie OPLI indeksi, bet arī līdzdalības rādītāji katrai no OPLI sastāvdaļai abās valstīs (3.8. tabula). Piecos no tiem χ^2 sasniedza vairākus simtus, kas raksturo jau nevis nozīmīgumu, bet pašu atšķirību līmeni. Izņemot demonstrācijas, visos politiskās līdzdalības veidos parādās nozīmīgas atšķirības starp abu valstu respondentiem ar pārliecinošu Beļģijas pārsvaru. Beļģijas respondenti ievērojami biežāk iesaistās nevalstiskajās organizācijās un

paraksta petīcijas, turpretim Latvijā šo līdzdalības veidu lietotāju īpatsvars ir tuvs statistiskajai kļūdai. Zīmīgi, ka gandrīz pusei beļģu ir pieķeršanās kādai politiskajai partijai; var droši pieņemt, kas vēlēšanu laikā tai būtu jākonvertējas šīs partijas atbalstā.

Salīdzinot uzticēšanās un politiskās līdzdalības indeksus abām valstīm, redzams, ka Latvijas maksimālie līmeņi pat nesasniedz Beļģijas minimālos. Tikai subjektīvajā kompetencē Latvijā nedaudz apsteidz Beļģiju. Politiskās līdzdalības līderi Latvijā ir 36 – 45 gadu veco indivīdu grupa ar vidējo indeksa vērtību $OPLI = 1,53$ – tā pati vecuma grupa, kura Beļģijā ir visneaktīvākā. Tas šķiet apbrīnojami un būtībā apgāž tās teorijas, kas atvēl šim vecuma posmam augstus līdzdalības rādītājus. Tomēr jau nākamajā, 46 – 55 gadu vecuma grupā Beļģijā vērojams straujš kāpums: politiskā līdzdalība tur sasniedz maksimumu ar $OPLI = 2,57$. Jāsecina, ka Beļģijas politiskās līdzdalības čempioni apsteidz Latvijas uz vienu rangu pozīciju jeb līdzdalības veidu. Visneaktīvākie Latvijā ir tieši gados jaunākie indivīdi vecumā no 16 līdz 25 gadiem ar $OPLI$ zem 1. Gan Latvijā, gan Beļģijā divas vecākās respondentu kategorijas pēc $OPLI$ atrodas vidus pozīcijās. Jāatzīst, ka noteikt kādus trendus jeb dinamiku uz šo datu pamata ir problemātiski, ja tādā gadījumā būtu vairakkārt un secīgi jāpēta viena un tā pati indivīdu kohorta dzīves garumā. Kopumā šie skaitļi gan liecina par plaisu, kura tomēr nav tik lielā mērā starp vecumiem, kā starp valstīm, ko pierāda arī turpmākās pārbaudes.

Uzticēšanās un subjektīvā kompetence ar politisko līdzdalību Latvijā un Beļģijā korelē dažādi. Ja Latvijas gadījumā to sakarības mēri atšķiras maz un abi faktori ar $OPLI$ korelē vāji, tad Beļģijā subjektīvās kompetences sakarība ar $OPLI$ ir ievērojami stiprāka. Ņemot vērā arī to, ka kompetences rādītāji Beļģijai bija nedaudz zemāki, izskaidrot šo parādību ir problemātiski. Ņemot vērā bieži vien pretrunīgus pierādījumus un atklājumus no iepriekš veiktajiem pētījumiem, ko esmu apskatījis teorētiskajā daļā, jāsecina, ka uzticēšanās faktoram attiecībā uz apkopoto $OPLI$ ir neliels skaidrošanas potenciāls, jo tās ietekme uz dažādiem līdzdalības veidiem arī būs dažāda. Izzinot šo problemātiku dziļāk, iesakāms pētīt uzticēšanās korelācijas drīzāk ar atsevišķiem līdzdalības veidiem, nevis indeksu, kas raksturo līdzdalības daudzveidību.

Uz atšķirību un to cēloņu izzināšanu tika vērstas arī maģistra darbā formulētās hipotēzes. Pirmā no tām apgalvoja, ka jaunākajai vecuma grupai katrā valstī būs zemāks politiskās līdzdalības līmenis nekā attiecīgajām vecākām grupām. Latvijas gadījumā šī hipotēze apstiprinājusies pilnība, par ko liecināja izklādes analīze un pēc tās veiktie testi; nozīmīgas atšķirības bija 16 – 25 gadu jauniešiem ar visām pārējām grupām, kā arī starp 26 – 35 un 36 – 45 gadu grupām. Beļģijas gadījumā starppaudžu atšķirības politiskajā līdzdalībā nav konstatētas.

Otrā hipotēze bija apgalvojums, ka jaunieši Latvijā un Beļģijā būs vienādi uzticēšanās, kompetences un politiskās līdzdalības rādītāju ziņā. Citiem vārdiem, uz viņu piederības pamata vienai vecuma grupai tika sagaidīts, ka viņi izrādīs līdzīgus uzskatus, nostādnēs un uzvedību mūs interesējošās jomā. Pārbaude neapstiprināja šo pieņēmumu, jo atšķirības tiešām ir acīmredzamas, izņemot subjektīvo kompetenci.

Trešā hipotēze kalpoja kā ģenerālapkopojums visiem iepriekšējiem pieņēmumiem par to, kādā mērā vecums un valsts ietekmē politiskās līdzdalības, kā arī uzticēšanās un subjektīvās kompetences sadalījumu respondentu grupās. Atšķirības gan starp vecuma grupām, gan starp valstīm izrādījās statistiski nozīmīgas, tomēr atšķirības valstu starpā ir daudzkārt stiprākas nekā pa vecuma grupām. Provizoriskie pieņēmumi par valsts faktora pārākumu, kas tika izteiktas pirms hipotēžu pārbaudes veikšanas, šajā procedūrā pierādītas pilnībā. Tas ved pie visai plaša, šķietami pārdroša, bet šī darba ietvaros pierādītā secinājuma, ka dzīves cikla efekti, kaut būdami iedarbīgi un nozīmīgi, tomēr atstāj ievērojami vājāku iespaidu uz cilvēku uzskatiem un rīkošanos, nekā vide, kurā viņi dzīvo un darbojas. Gadījumā, kad vide nozīmē valsti, šis jēdziens apvieno sevī sociālās un politiskās dzīves iekārtu, cilvēku vērtības, uzskatus, rīkošanās stereotipus, – visu to, ko iespējams apvienot zem kultūras jēdziena. Kaut mēs nevaram pārliecināti apgalvot, vai mūsu acu priekšā ir dzīves cikla, paaudžu vērtību nomaiņas vai kāds cits efekts bez tiem, kas tika aplūkoti teorijā, tāpat kļūst skaidrs, ka starptautisko salīdzinošo pētījumu veikšana arī turpmāk nezaudēs savas aktualitātes noturību un lietderību.

Ceturtās un piektās hipotēzes pārbaude neatklāja nekādas sensācijas: kā vairakkārt norādīts dažādos politiskās līdzdalības teorētiķu darbos, izglītībai un sociāli ekonomiskajam statusam ir pozitīva korelācija ar līdzdalību. Tiesa, šī korelācija ir vidēji zema, svārstoties ap 0,25, bet statistiski nozīmīga. Ņemot vērā arī to, ka šie rādītāji ir līdzīgi tik atšķirīgām valstīm kā Latvija un Beļģija, šis atklājums var droši pretendēt uz vispārzināmā, vairakkārt pierādītā fakta statusu. Tomēr pārvērtēt šo sakarību skaidrojošo spēju nav vēlams, jo tā pati izglītība un sociāli ekonomiskais statuss ir atkarīgi no cilvēka vecuma.

Noslēdzot secinājumu daļu un arī pētījumu, ir jāatgriežas pie teorijā izteiktajiem pieņēmumiem par vecuma un postsociālistiskā mantojuma sakarībām ar (vai ietekmi uz) politisko līdzdalību. Nav šaubu, ka vēsturiskais mantojums pieder pie „valsts faktora” sastāvdaļām, jo situācija katrā vidē ir tomēr iepriekšējās attīstības, notikumu un tendenču iznākums. Protams, mēs nevaram no šīs analīzes izziņāt tieši vēsturiskā faktora ieguldījumu atrastajām atšķirībām, tomēr vesels saprāts liek nojaust, ka šāds ieguldījums ir un būs samērā noturīgs tik ilgi, cik sabiedriskajā dzīvē būs aktīvi cilvēki, kas auguši un nobrieduši sociālisma laikmetā un kuriem tās pieredze nav

sveša. Jebkurā ziņā uz šāda pieņēmuma fona Latvijas rādītāju „atpalcība” no Beļģijas, kurā nebija tik krasu sabiedriski politiskās dzīves pārmaiņu kā Austrumeiropā, ir saprotama un loģiska.

Kas attiecas uz vecuma faktoru, te skaidrojums dalās atkarībā no tā, kas par efektu – dzīves cikla vai paaudžu nomaiņas – ir mūsu acu priekšā. Pirmajā gadījumā atšķirības līdzdalībā skaidrojamas ar cilvēka dzīves secīgiem posmiem un lietām, kas katrā posmā šķiet aktuālākas. Šai ziņā gan Latvija, gan Beļģija iekļaujas klasiskajās teorijās par zvanveida līdzdalības dinamiku, kuras līkne (tiesa, Beļģijas gadījumā ar nelielām nobīdēm) pieaug no jaunības līdz pusmūža vecumam un tad samazinās, vecumam tālāk pieaugot. Ja vecums izpaužas kā paaudžu vērtību nomaiņa un taisnība ir Inglehartam, tad Beļģijā ar tās nelielām vidējā OPLI atšķirībām pa vecuma grupām līdzdalības līmeņi paliks relatīvi pastāvīgi un stabili. Turpretim Latvijā ilgtermiņa perspektīvā jāsapaida politiskās līdzdalības vidējā līmeņa pazemināšanos, vismaz tās tradicionālajās formās, par kurām tika vaicāts ESS pētījumā. Tiesa, tas visdrīzāk nenotiks, kamēr no skatuves neaizies šodienas 36 – 45 gadu vecu cilvēku paaudze, kuriem OPLI ir augstāks nekā pārējām grupām un kuri, dzīves cikla efektiem paliekot maznozīmīgiem, turpinās būt salīdzinoši aktīvi mūža garumā. Līdz ar secīgu paaudžu nomaiņu varam piedzīvot kopējo politiskās līdzdalības kritumu. Tomēr tam nav uzreiz jānozīmē sabiedrības pašatstumtību no politiskās dzīves, jo ESS pētījumā un arī šajā maģistra darbā runa bija par tradicionālām līdzdalības formām. Ja taisnība ir Inglehartam, tad laika (un tālākās postmodernizācijas) gaitā, iespējams, piedzīvosim jaunu politiskās aktivitāšu veidu rašanos. Tas savukārt liks sociāliem zinātniekiem, politikas veidotājiem un sabiedrībai kopumā nopietni pārskatīt un pārvērtēt pašu politiskā konceptu, tai skaitā to, kas iekļaujas politiskajā līdzdalībā.

Laiks parādīs, kurš no šiem scenārijiem izrādīsies tuvāk realitātei.

PATEICĪBA

Autors izsaka patiesu pateicību Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes profesorei, Dr. sc. soc. Brigitai Zepai, par palīdzību un padomiem maģistra darba sagatavošanā un pārbaudē, tai skaitā teorētisko avotu ieteikumiem.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

1. Abravanel, Martin D., Busch, Ronald J. (1975). *Political Competence, Political Trust and the Action Orientations of University Students*. The Journal of Politics, Vol.37, pp. 57-82.
2. Almond, Gabriel A., Verba, Sidney (1989). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Newbury Park; London; New Delhi: SAGE Publications. 379 p.
3. Barnes, Samuel H. (2006). *The Changing Political Participation of Postcommunist Citizens*. International Journal of Sociology, Summer2006, Vol. 36 Issue 2, p76-98, 23p.
4. Bernhagen, Patrick, Marsh, Michael (2007). *Voting and Protesting: Explaining Citizen Participation in Old and New European Democracies*. Democratization, Vol.14, No.1, February 2007, pp.44-72.
5. Conway, M. Margaret (1985). *Political participation in the United States*. Washington: Congressional Quarterly. 170 p.
6. Crittenden, John (1963). *Aging and Political Participation*. Political Research Quarterly.1963; 16: 323-331.
7. Cześniak, Mikołaj (2006). *Voter Turnout and Democratic Legitimacy in Central Eastern Europe*. Polish Sociological Review, Issue 156, p449-470, 22p.
8. European Social Survey (2010): *ESS-4 2008 Documentation Report. Edition 3.0*. Bergen, European Social Survey Data Archive, Norwegian Social Science Data Services.
9. European Social Survey Round 4 Data (2008). *Data file edition 3.0*. Norwegian Social Science Data Services, Norway - Data Archive and distributor of ESS data.
10. Fink, Arlene (1995). *The Survey Kit. Volume 8: How to Analyze Survey Data*. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications. 101 p.
11. Forbrig, Joerg (ed.) (2005). *Revisiting Youth Political Participation*. Council of Europe. 193 p.
12. Inglehart, Roland (1997). *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press. 453 p.
13. Jennings, M. Kent (1979). *Another Look at the Life Cycle and Political Participation*. American Journal of Political Science, Vol. 23, No. 4 (Nov., 1979), pp. 755-771.
14. Kaase, Max, Newton, Kenneth (1995). *Beliefs in Government. Volume Five: Beliefs in Government*. Oxford: Oxford University Press. 217 p.

15. Karklins, Rasma, Zepa, Brigita (2001). *Political Participation in Latvia 1987-2001*. Journal of Baltic Studies, Vol.32, No.4, Winter 2001, pp.334-346.
16. Keele, Luke (2005). *The Authorities Really Do Matter: Party Control and Trust in Government*. Journal of Politics, Aug2005, Vol. 67 Issue 3, p873-886, 14p.
17. Klingemann, Hans-Dieter, Fuchs, Dieter (ed.) (1995). *Beliefs in Government. Volume One: Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press. 474 p.
18. Kourvetaris, George Andrew (1997). *Political Sociology: Structure and Process*. Boston [etc.]: Allyn and Bacon. 285 p.
19. Kühnel, Steffen-M., Krebs, Dagmar (2006). *Statistik für die Sozialwissenschaften: Grundlagen, Methoden, Anwendungen*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt's Enzyklopädie.
20. LR Centrālās vēlēšanu komisijas mājas lapa. Sk. Internetā: <http://www.cvk.lv/>
21. Levi, Margaret; Stoker, Laura. (2000). *Political Trust and Trustworthiness*. Annual Review of Political Science, Vol. 3 Issue 1, p475, 33p.
22. Milbrath, Lester W., Goel, M.L. (1977) *Political Participation : How and Why Do People Get Involved in Politics?* 2nd ed. Chicago: Rand McNally College Publishing Company. 223 p.
23. Mishler, William; Rose, Richard (2005). *What Are the Political Consequences of Trust? A Test of Cultural and Institutional Theories in Russia*. Comparative Political Studies, Nov2005, Vol. 38 Issue 9, p1050-1078, 29p.
24. Norris, Pippa (ed.) (1999). *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press. 303 p.
25. Nyćkowiak, Justyna (2009). *Political Activity: Is Trust in Democratic Institutions Really a Relevant Determinant?* International Journal of Sociology, vol.39, no. 1, Spring 2009, pp. 49-61.
26. Ņikišins, Jurijs (2008). *Latvijas iedzīvotāju politiskie uzskati un politiskā līdzdalība*. Bakalaura darbs. Latvijas Universitāte, Sociālo zinātņu fakultāte, Socioloģijas nodaļa.
27. Parry, Geraint, Moyser, George and Day, Neil (1992). *Political Participation and Democracy in Britain*. Cambridge: Cambridge University Press. 509 p.
28. Phelps, Edward (2004). *Young Citizens and Changing Electoral Turnout, 1964–2001*. The Political Quarterly Publishing Co. Ltd.
29. Pietrzyk-Reeves, Dorota (2008). *Weak Civil Engagement? Post-Communist Participation and Democratic Consolidation*. Polish Sociological Review 1(161)'08.
30. Quintelier, Ellen (2007). *Differences in political participation between young and old people*. Contemporary Politics, Volume 13, Number 2, June 2007.

31. Rahn, Wendy M.; Rudolph, Thomas J. (2005) *A Tale of Political Trust in American Cities*. Public Opinion Quarterly, Winter2005, Vol. 69 Issue 4, p530-560, 31p.
32. Reisinger, William M., Miller, Arthur H., Hesli, Vicki L. (1995). *Public Behaviour and Political Change in Post-Soviet States*. The Journal of Politics, Volume 57, No. 4, November 1995, pp. 941 – 970.
33. Rousseau, Jean-Jacques (2007). *Du contrat social ou Principes du droit politique*. MetaLibri. Sk. Internetā (10.04.2010):
http://www.ibiblio.org/ml/libri/r/RousseauJJ_ContratSocial_p.pdf
34. Rozenvalds, Juris (zin. red.) (2005). *Cik demokrātiska ir Latvija: demokrātijas audits / Latvijas Universitāte*. Sociālo un politisko pētījumu institūts, Stratēģiskās analīzes komisija. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 198 lpp. Pieejams internetā (08.05.2008):
<http://www.politika.lv/index.php?f=137>.
35. Samuel, Alexandra Whitney (2004). *Hactivism and the Future of Political Participation*. Harvard University, Cambridge, Massachusetts. Sk. Internet (13.03.2010):
<http://www.alexandrasamuel.com/dissertation/pdfs/Samuel-Hactivism-entire.pdf>
36. *The Economist Intelligence Unit's Index of Democracy 2008*. Sk. Internetā (06.03.2010):
<http://a330.g.akamai.net/7/330/25828/20081021185552/graphics.eiu.com/PDF/Democracy%20Index%202008.pdf>
37. Verba, Sidney, Nie, Norman H., Kim, Jae-On (1978). *Participation and Political Equality: A Seven-Nation Comparison*. 1st ed. Cambridge a.o.: Cambridge University Press. 394 p.
38. Weber, Max (2006). *Wirtschaft und Gesellschaft*. Voltmedia GmbH, Paderborn. 1311 S.
39. Zepa, Brigita (1999). *Politiskā līdzdalība Latvijā*. Rīga: Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Sk. internetā (04.05.2008):
<http://www.bszi.lv/downloads/resources/politLidzdaliba/politLidzdaliba1999.pdf>
40. Грицанов А.А., Абушенко В.Л., Евелькин Г.М., Соколова Г.Н., Терещенко О.В. (сост.) (2003) *Социология: Энциклопедия*. Минск: Книжный Дом. 1312 с.

Maģistra darbs „Paaudžu atšķirības politiskajā līdzdalībā Latvijā un Beļģijā: salīdzinoša analīze” izstrādāts LU Sociālo zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Jurijs Ņikišins

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: profesore Dr. sc. soc. Brigita Zepa

Recenzents: profesors Dr. sc. soc. Aivars Tabuns

Darbs iesniegts Socioloģijas maģistra studiju nodaļā

Metodiķe: Anete Zasa

Darbs aizstāvēts maģistra gala pārbaudījumu komisijas sēdē

prot. Nr. ,vērtējums

Komisijas sekretārs: